

РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ ЩОДО ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

Навчально-практичний посібник для суддів

Київ – 2022

**Ю. Зальцберг, В. Кострицький, Б. Мохончук, П. Романюк,
М. Цуркан, А. Шешеня**

**Розгляд судами справ
щодо порушень правил
фінансування політичних
партій та виборчих кампаній:
навчально-практичний
посібник для суддів**

За редакцією М. Цуркана

КИЇВ – 2022

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ МІЖНАРОДНА ФУНДАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ (IFES)

Рецензенти:

Шукліна Наталія Георгіївна – проректор з науково-дослідної та науково-методичної роботи Національної школи суддів України, к. ю. н., професор, заслужений юрист України

Ковтюк Єлизавета Іванівна – головний науковий співробітник відділу “Тестологічний центр” Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Національної школи суддів України (Протокол № 6 від 16 грудня 2021 року)*

Ю. Зальцберг, В. Кострицький, Б. Мохончук, П. Романюк, М. Цуркан, А. Шешеня – Розгляд судами справ щодо порушень правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: навчально-практичний посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ : ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2022. – 212 с

ISBN 978-617-502-168/2

Посібник присвячений розгляду судами справ щодо порушень правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Звертається увага на актуальні питання, новели правового регулювання та проблемні аспекти застосування норм матеріального та процесуального права, надаються рекомендації з дослідження обставин справи, підготовки та ухвалення судового рішення, забезпечення єдності судової практики.

Посібник має навчально-практичний характер та орієнтований на суддів, які спеціалізуються на розгляді справ про адміністративні та кримінальні правопорушення у сфері політичного фінансування, а також осіб, які уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення та здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Окремо в посібнику надаються методичні рекомендації для онлайн і офлайн навчання суддів та загальні правила навчання дорослої аудиторії. Тому видання також може бути корисним для студентів, аспірантів та викладачів юридичних і гуманітарних закладів вищої освіти (факультетів), науковців, народних депутатів України, членів виборчих комісій, державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, членів політичних партій, кандидатів та їх довірених осіб, розпорядників виборчих фондів, представників громадських організацій, які спеціалізуються на виборчій тематиці, а також всіх, хто цікавиться проблемами фінансування політичних партій та виборчих кампаній.

Ця публікація була розроблена Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у співпраці з Національною школою суддів України (НССУ) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги (UK aid) уряду Великої Британії.

Будь-які думки, викладені у цій публікації, належать авторському колективу і не обов'язково відображають погляди Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), Національної школи суддів України (НССУ), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), або уряду США, Міністерства міжнародних справ Канади або уряду Канади, або уряду Великої Британії.

- © Ю. Зальцберг, В. Кострицький, Б. Мохончук, П. Романюк, М. Цуркан, А. Шешеня, 2022
- © за ред. М. Цуркана, 2022
- © Студія інформаційного дизайну Remarker, 2022, дизайн
- © ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим»
- © ТОВ АК-ГРУП, 2022, друк

Авторський колектив

Цуркан Михайло Іванович

начальник (директор) відділу «Тестологічний центр»
Національної школи суддів України, суддя Вищого
адміністративного суду України у відставці, заслужений
юрист України, кандидат юридичних наук – загальне
редагування.

Зальцберг Юлія Ігорівна

експертка/консультантка Міжнародної фундації виборчих
систем (IFES Україна) з питань політичного фінансування
та виборчих процесів – розділ 1.1.

Шешеня Альона Олександрівна

експертка/консультантка Міжнародної фундації виборчих
систем (IFES Україна) з питань політичного фінансування та
виборчих процесів – розділи 3.1.-3.3.

Романюк Павло Віталійович

доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, кандидат юридичних наук – розділи 1.2.5., 2.1.1.5.,
2.1.1.6., 2.1.2.1., 2.1.2.3., 2.1.2.5., 2.1.2.6., навчальні вправи № 3, 4.

Мохончук Богдан Сергійович

старший викладач кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, кандидат юридичних наук – розділи 1.2.1.-1.2.4.,
2.1.1.1.-2.1.1.4., 2.1.2.2. та 2.1.2.4., навчальні вправи № 1, 2.

Кострицький Віталій Володимирович

суддя (слідчий суддя, суддя-спікер) Луганського
апеляційного суду, кандидат юридичних наук – розділ 2.2.

ЗМІСТ

Список скорочень	8
Передмова	10
1. Актуальні питання та новели правового регулювання	12
1.1. Фінансування політичних партій	13
1.1.1. Новели та проблеми правового регулювання приватного фінансування політичних партій.....	13
1.1.2. Новели правового регулювання, пов'язані із щоквартальним звітуванням політичних партій.....	18
1.2. Фінансування виборчих кампаній	24
1.2.1. Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах	24
1.2.2. Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах.....	28
1.2.3. Ідентифікація передвиборної агітації	29
1.2.4. Порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації.....	31
1.2.5. Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду	33
2. Шляхи забезпечення єдності судової практики	37
2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення	38
2.1.1. Дослідження обставин справи	39
2.1.1.1. Порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП).....	40
2.1.1.2. Порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП)	47
2.1.1.3. Порушення встановленого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП).....	53
2.1.1.4. Порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП).....	59
2.1.1.5. Порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП).....	67
2.1.1.6. Порушення встановленого порядку або строків подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП).....	74

2.1.2. Підготовка та ухвалення судового рішення.....	81
2.1.2.1. Загальні вимоги щодо судових рішень.....	81
2.1.2.2. Застосування строків накладення адміністративного стягнення.....	82
2.1.2.3. Зазначення статусу суб'єкта вчинення правопорушення. Зазначення ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін правопорушення.....	85
2.1.2.4. Застосування адміністративних стягнень.....	87
2.1.2.5. Звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення	89
2.1.2.6. Практика повернення матеріалів для належного оформлення (дооформлення).....	90
2.2. Розгляд справ про кримінальні правопорушення	92
2.2.1. Дослідження обставин справи	92
2.2.1.1. Загальні засади дослідження обставин справи судом.....	93
2.2.1.2. Особливості дослідження обставин справи суддею в справах щодо порушення правил фінансування передвиборної агітації.....	97
2.2.2. Підготовка та ухвалення судового рішення.....	103
2.2.2.1. Вимоги, яким мають відповідати судові рішення	104
2.2.2.2. Зміст вироку	113
3. Навчальні справи та зразки процесуальних рішень.....	119
3.1. Зразки програм онлайн і офлайн навчання суддів	120
3.2. Тренінг з підготовки суддів. Методичні матеріали.....	128
3.3. Загальні правила навчання дорослої аудиторії	147
3.4. Навчальні справи	177
3.5. Зразки процесуальних рішень	179
Додатки	183

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ВКУ, ВК України** – Виборчий кодекс України
- КУпАП** – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- ККУ, КК України** – Кримінальний кодекс України
- КПКУ, КПК України** – Кримінальний процесуальний кодекс України
- Конвенція, ЄКПЛ** – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
- Закон** – Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III
- Закон 2020 р.** – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16.07.2020 № 805-IX
- ЄСПЛ** – Європейський суд з прав людини
- НАЗК, Національне агентство** – Національне агентство з питань запобігання корупції
- ЦВК** – Центральна виборча комісія
- ТВК** – територіальна виборча комісія
- ОВК** – окружна виборча комісія
- ДВК** – дільнична виборча комісія
- НБУ** – Національний банк України
- НПУ** – Національна поліція України
- ЄДР** – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
- ЄДРСР** – Єдиний державний реєстр судових рішень
- ЄРДР** – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- МЗП** – мінімальна заробітна плата (щодо обмежень на здійснення внесків мова йде про розмір, встановлений на 1 січня року, в якому здійснювалися внески)
- ПМПО** – прожитковий мінімум для працездатних осіб
- НМДГ** – неоподатковуваний мінімум доходів громадян
- НСРД** – негласні слідчі та розшукові дії
- Звіт** – звіт політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру
- Звіт щодо виборчого фонду** – фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата
- Регламент НАЗК** – Регламент Національного агентства з питань запобігання корупції, затверджений рішенням НАЗК від 12.04.2016 № 1¹
- Порядок оформлення протоколів НАЗК** – Порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції, затверджений наказом Національного агентства з питань запобігання корупції «Про

1 Регламент Національного агентства з питань запобігання корупції, затверджений рішенням НАЗК від 12.04.2016 № 1.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001884-16#Text>

затвердження Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції» від 06.12.2019 № 159/19²

Порядок подання Звіту 2021 року – Порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 19.02.2021 № 102/21³

Форма Звіту 2021 року – Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена наказом НАЗК від 19.02.2021 № 102/21⁴

Порядок подання Звіту 2020 року – Порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 13.03.2020 № 96/20⁵

Форма Звіту 2020 року – Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена наказом НАЗК від 13.03.2020 № 96/20⁶

Положення про порядок подання Звіту 2016 року – Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджене рішенням НАЗК від 28.07.2016 № 2⁷

Форма Звіту 2016 року – Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена рішенням НАЗК від 09.06.2016 № 3⁸

Методологія 2021 року – Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21⁹

Методологія 2018 року – Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена рішенням НАЗК від 16.11.2018 № 2596¹⁰

Загальні правила фінансування – Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Res (2003) 4 «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній», прийняті 8 квітня 2003 року на 835-му засіданні Заступників Міністрів

2 Наказ НАЗК “Про затвердження Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції” від 06.12.2019 № 159/19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-20#Text>

3 Наказ НАЗК “Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 19.02.2021 № 102/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#n13>

4 Наказ НАЗК “Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 19.02.2021 № 102/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#n13>

5 Наказ НАЗК “Про деякі питання подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 13.03.2020 № 96/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0309-20#Text>

6 Наказ НАЗК “Про деякі питання подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 13.03.2020 № 96/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0309-20#Text>

7 Рішення НАЗК “Про затвердження Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 28.07.2016 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1185-16#Text>

8 Рішення НАЗК “Про затвердження форми Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру” від 09.06.2016 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0904-16#Text>

9 Наказ НАЗК “Про затвердження Методології визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг” від 18.05.2021 № 263/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-21#n7>

10 Рішення НАЗК “Про затвердження Методології визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг” від 16.11.2018 № 2596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397-18#Text>

ПЕРЕДМОВА

Конституція закріпила, а Виборчий кодекс України передбачив механізми реалізації виборчого права громадян як основної форми народного волевиявлення, способу безпосереднього здійснення влади Українським народом. Фактично йдеться про формування влади у демократичний спосіб та народний контроль над нею. Національне виборче законодавство все більшу роль відводить політичним партіям як основним гравцям на полі змагань за можливість формувати владні інститути та право через них реалізовувати свої передвиборчі програми. Проте, виборчі кампанії потребують фінансування і не малого, а неоднаковий доступ до ресурсів може знівелювати навіть формальну рівність учасників політичних перегонів. Враховуючи, що неконтрольований вплив фінансів на політику несе пряму загрозу демократії, законодавець намагається урівноважити право суб'єктів виборчого процесу утворювати виборчі фонди та право партій отримувати доходи з їх обов'язком належного звітування та можливістю державного контролю за дотриманням встановлених правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній.

Зважаючи на актуальність питань юридичної відповідальності за порушення правил виборчого законодавства, у 2019 році Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у співпраці з Національною школою суддів України видано посібник, у якому коротко прокоментовано чинні норми про види юридичної відповідальності. У 2021 році, під егідою цих же партнерів, колектив авторів напрацював посібник для суддів «Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній». У цьому посібнику, на підставі аналізу судових рішень, здійснено огляд основних особливостей застосування судами чинного законодавства, що регулює відповідні правовідносини.

Враховуючи, що розробниками згаданого посібника констатовано неоднакові підходи судів у питаннях підстав притягнення порушників до конкретного виду відповідальності, розмежування складів правопорушень, строків притягнення до відповідальності, визначення видів покарання, умов звільнення від відповідальності – авторами вирішено продовжити науково-практичні пошуки результатом яких стало видання, яке ви тримаєте в руках. У цьому навчально-практичному посібнику для суддів під назвою «Розгляд судами справ щодо порушень фінансування політичних партій та виборчих кампаній» розкриті новели правового регулювання приватного фінансування політичних партій та їх обов'язку щоквартального звітування, питання фінансування виборчих кампаній тощо. Автори

особливу увагу зосередили на баченні шляхів забезпечення єдності судової практики з розгляду справ про адміністративні та кримінальні правопорушення, що посягають на встановлені порядки фінансування політичної діяльності суб'єктів виборчих процесів.

Важливо, що до колективу розробників долучено суддів-практиків, які «із середини» обізнані з проблемами розв'язання конфліктів у виборчих правовідносинах.

Переконана, що цей посібник стане гарним підґрунтям для програми підготовки суддів у процесі підтримання їх кваліфікації, буде корисним для правників, які цікавляться практичними питаннями участі партій у виборчих процесах.

Впевнена у подальшій плідній співпраці Національної школи суддів України та Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) на шляху забезпечення суддів України змістовними науково-практичними матеріалами, що сприятимуть єдності судової практики, укріплять авторитет судової влади як найбільш дієвого механізму забезпечення демократичних виборів.

Наталія Шукліна,

проректор Національної школи суддів України,

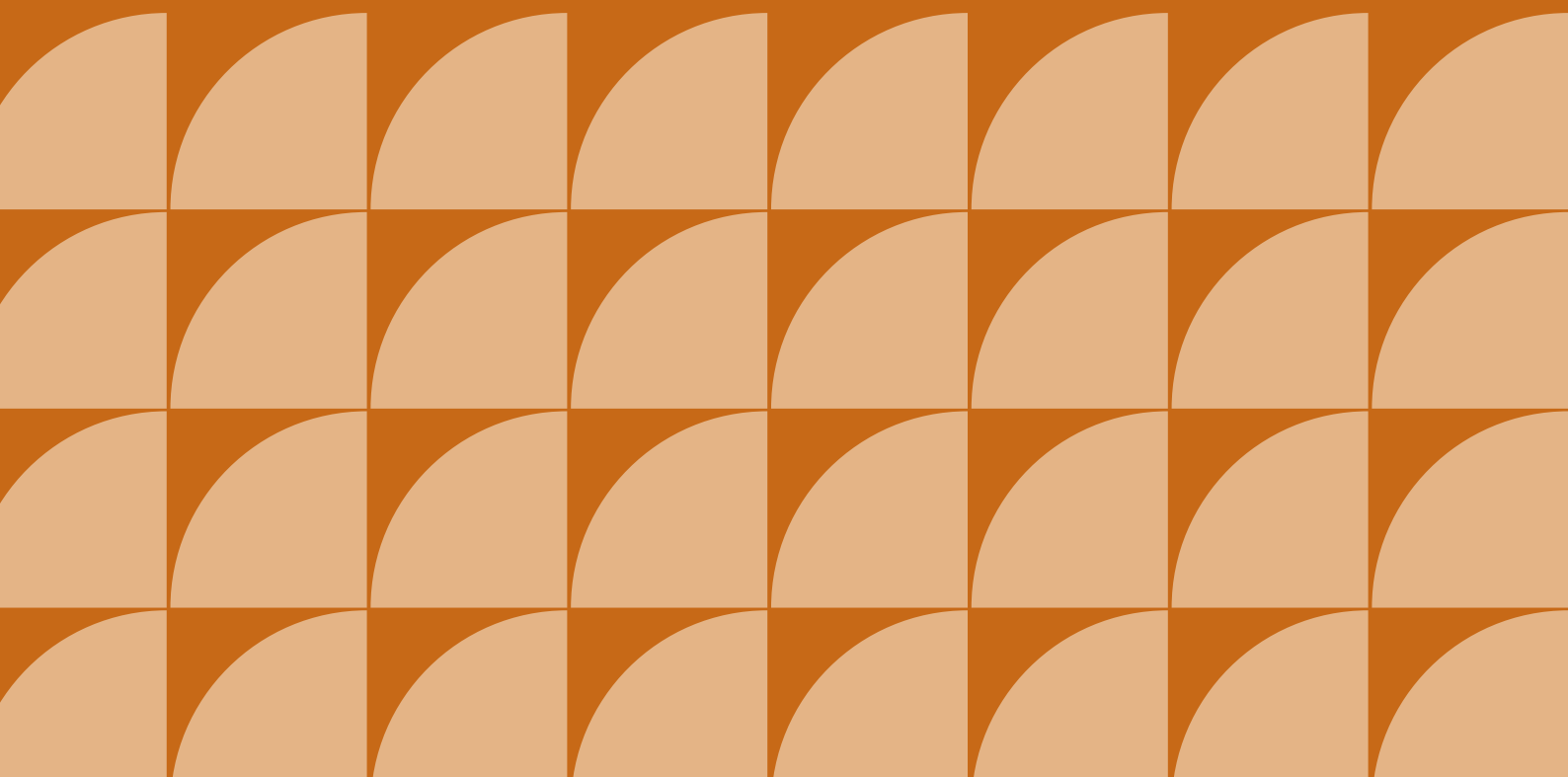
кандидат юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1.1.1. Новели та проблеми правового регулювання приватного фінансування політичних партій

Фінансова забезпеченість є одним із визначальних чинників незалежності політичних партій. Політичні партії для провадження статутної діяльності потребують значних коштів, причому потреба в них постійно зростає. За таких умов держава має надавати законодавчу і фінансову підтримку партіям, тобто створювати найсприятливіші умови правового регулювання їхньої діяльності. Фінансування політичних партій можна визначити як урегульовану правовими нормами діяльність держави, юридичних і фізичних осіб щодо забезпечення фінансової спроможності та функціонування політичних партій.

Особливо важливим є належне регулювання приватного фінансування, яке справедливо вважається одним із основних джерел наповнення партійних бюджетів. Саме правове регулювання цього інституту особливо гостро спричинює необхідність того, щоб воно ґрунтувалося на ключових міжнародних стандартах у сфері регулювання політичних фінансів і принципах рівності партій, законності, незалежності політичних партій від джерела фінансування, а також прозорості партійного фінансування.

Найбільш детально ключові стандарти щодо фінансування партій визначені в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2003) 4 «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній», прийнятих 8 квітня 2003 року на 835-му засіданні Заступників Міністрів¹¹.

Відповідно до ст. 2 Загальних правил боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній (далі – Загальні правила фінансування) внеском на користь партії є «усвідомлена дія, спрямована на надання партії економічної або іншої переваги». Ст. 6 Загальних правил фінансування передбачено, що положення стосовно внесків на користь партій (крім положень щодо зменшення оподаткування внесків) мають застосовуватися щодо всіх суб'єктів, які прямо або опосередковано пов'язані з політичною партією або перебувають під контролем партії. А також правила фінансування політичних партій мають поширюватися *mutatis mutandis*, зокрема, на фінансування виборчих кампаній (ст. 8 Загальних правил фінансування).

11 Recommendation Rec (2003)4 of the Committee of Ministers to member states on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns. URL: <https://rm.coe.int/16806cc1f1>

Під час запровадження реформи політичних фінансів у 2016 році¹² український законодавець врахував рекомендації міжнародних інституцій щодо приватного фінансування. Зокрема, він передбачив, що надання матеріальної та фінансової підтримки політичним партіям може здійснюватися у вигляді внесків на підтримку партій, дав комплексне визначення поняттю «внесок на підтримку політичної партії», обмежив максимальний розмір внеску на підтримку партії протягом року, розширив і уточнив перелік заборонених джерел фінансування партій тощо.

Проте Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX¹³ (далі – Закон від 19.12.2019 № 410-IX) були внесені важливі зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», які дещо змінили правила політичного фінансування в Україні.

Передовсім законодавець значно «звужив» поняття внеску на підтримку політичних партій. Так, до внесення змін Законом від 19.12.2019 № 410-IX до поняття «внесок» належало надання (або отримання) певної матеріальної (фінансової) підтримки не тільки безпосередньо самій політичній партії чи її місцевим організаціям, а також надання (або отримання) такої підтримки пов'язаній особі партії чи її місцевої організації, висунутому партією чи її місцевою організацією кандидату на виборах народних депутатів України, виборах Президента України, місцевих виборах (шляхом перерахування або переказування до виборчого фонду на відповідних виборах). Зазначеними змінами законодавець виключив із поняття «внесок на підтримку партії» кошти, які перераховуються або переказуються до виборчого фонду на відповідних виборах або надаються чи отримуються пов'язаними особами, що не відповідає рекомендаціям, передбаченим Загальними правилами фінансування.

Також слід зауважити, що були внесені певні корективи щодо надання (або отримання) внесків місцевим організаціям партій. Відповідно до ч. 4 ст. 11 Закону реєстрація місцевих організацій партій (обласних, міських, районних, районних у місті) може здійснюватися як із набуттям статусу юридичної особи, так і без статусу юридичної особи (відповідно до статуту партії). У редакції Закону до 19.12.2019 поняття «внесок» передбачало надання (або отримання) матеріальної (фінансової) підтримки «зареєстрованій в установленому порядку місцевій організації політичної партії», тобто місцевій організації як зі статусом юридичної особи, так і без статусу. Проте вже чинний Закон передбачає, що внеском, зокрема, вважається отримання матеріальної (фінансової) підтримки саме місцевою організацією зі статусом юридичної особи.

Такі зміни у визначенні поняття «внесок» впливають як на обрахування ліміту дозволеної граничної суми від однієї особи на користь партії (на поточний рахунок партії та до виборчого фонду партії рахується ліміт окремо), так і на відомості, які повинні відображатися у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Як наслідок – певна частина партійних фінансів тепер не повинна відображатися у щоквартальних звітах політичних партій, не підлягає обліку та державному контролю, що

12 Реформа політичного фінансування була запроваджена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 08.10.2015 № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text>

13 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#n32>

не сприяє прозорості фінансування партій і виборчих кампаній.

Зазнав деяких змін і перелік обмежень у здійсненні внесків на підтримку політичних партій. Так, Законом від 19.12.2019 № 410-IX було скасовано заборону для фізичних і юридичних осіб, що мають податковий борг, фінансувати партію. Аналіз судових справ за 2018 і 2019 роки свідчить, що здійснення внесків фізичними особами, які мають непогашений податковий борг, було найбільш поширеним випадком порушення порядку надання або отримання внесків на підтримку політичної партії (адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-15 КУпАП). Про це також свідчать статистичні дані з посібника для суддів «Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній»¹⁴, а саме: за порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії (її місцевої організації) НАЗК у 2019 році склало 697 протоколів, водночас, після скасування зазначеної норми в 2020 році – лише 3. При цьому самі особи (донори партії) в більшості випадків навіть і не здогадувалися, що мають непогашений податковий борг (особливо, коли йдеться про борги щодо сплати податку за землю або помилки під час обрахування та сплати фізичними особами-підприємцями єдиного податку тощо). Той факт, що такі порушення зазвичай мають необережний характер і не спроможні завдати істотної шкоди охоронюваним суспільним інтересам, свідчить про те, що жодної реальної потреби у запровадженні такого обмеження щодо здійснення внесків на підтримку політичних партій не було взагалі. Тому, на думку автора, усунення з числа заборон такого обмеження є доречним.

Важливі правки були внесені до положення, що стосується обмежень у здійсненні внесків від осіб, котрі отримали комунальні або державні контракти. Закон в редакції до 19.12.2019 передбачав, що не здійснення внесків на підтримку політичних партій, зокрема, *«фізичними та юридичними особами, з якими укладено договір про закупівлю робіт, товарів чи послуг для забезпечення потреб держави або територіальної громади згідно із Законом України "Про здійснення державних закупівель", – протягом строку дії такого договору та протягом одного року після припинення його, крім випадків, якщо загальна сума коштів, отримана за таким договором протягом строку дії договору та протягом двох років після припинення його дії, не перевищує 10 відсотків загальної суми доходу фізичної або юридичної особи за відповідний період»*.

Але ця норма не працювала з огляду на те, що практично неможливо було здійснити відповідні обрахунки суми доходу фізичної або юридичної особи та визначити – порушила особа відповідне положення чи ні? Законом від 19.12.2019 № 410-IX було виправлено таке регулювання і тепер можливість особи надавати внески на користь політичної партії залежить від суми укладеного «тендерного» договору». Так, згідно з п. 9 ч. 1 ст. 15 чинного Закону не допускається здійснення внесків на підтримку політичних партій *«фізичними особами, з якими укладено договір про закупівлю робіт, товарів чи послуг для забезпечення потреб держави або територіальної громади на загальну суму понад 50 розмірів*

14 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 34, табл. 10. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня року, в якому здійснюється внесок, а також юридичними особами, з якими укладено такий договір на загальну суму понад сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня року, в якому здійснюється внесок, - протягом строку дії такого договору та протягом одного року після припинення його дії».

Ще одне нововведення стосувалося вдосконалення переліку юридичних осіб, яким заборонено фінансувати політичні партії. П. 2 ч. 1 ст. 15 Закону в редакції до 19.12.2019 передбачав заборону фінансувати партії юридичним особам, кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначався п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». І це чималий перелік осіб, до якого відносять народних депутатів України та депутатів місцевих рад. Проте обмеження можливостей фінансування партій юридичними особами, кінцевими бенефіціарними власниками яких є народні депутати України або депутати місцевих рад (особливо у випадку, коли вони є членами відповідних партій чи були висунуті такими партіями на виборах), є необґрунтованими та такими, що суперечать базовій суті політичної діяльності депутата. Отже, сам депутат може здійснювати внески на користь партії, а робити це за допомогою використання коштів власної ж юридичної особи – ні. Зважаючи на це, Законом від 19.12.2019 № 410-ІХ відповідне положення було вилучено.

Водночас слід констатувати, що з огляду на внесення 19.12.2019 змін до ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» поза межами належного правового регулювання залишилося питання щодо повернення внеску від особи, котра відповідно до закону не має права здійснювати такий внесок. Наразі згідно з ч. 7 ст. 15 чинного Закону обов'язок для партії (її місцевої організації зі статусом юридичної особи) відмовитися та повернути внесок виникає лише щодо внесків, отриманих із перевищенням граничного розміру, передбаченого Законом (від однієї фізичної особи понад 400 розмірів МЗП протягом календарного року або від юридичної особи понад 800 розмірів МЗП протягом календарного року)¹⁵. Уповноважена особа партії (місцевої організації партії) у цьому разі зобов'язана відмовитися від такого внеску протягом 15 робочих днів із дня, коли такий особі про це стало відомо. Такий підхід законодавця відмінний від підходу, що існував раніше. Так, відповідно до ч. 7 ст. 15 Закону в редакції до 19.12.2019 політична партія (її місцева організація) зобов'язана була відмовитися як від внеску особи, котра відповідно до закону не має права здійснювати такий внесок, так і від внеску, розмір якого перевищував передбачений законом граничний розмір, протягом трьох днів від дня, коли уповноваженій особі партії (місцевої організації партії) стало про це відомо.

Отже, запровадження таких змін призвело до того, що у партії зникла потреба відмовлятися від внесків, отриманих від осіб, які відповідно до закону не мають права здійснювати такі внески. До того ж, партії не можуть бути притягнуті до відповідальності за невиконання чи невчасне виконання вимог щодо відмови від внесків та їхнього повернення. З огляду на це, на думку автора, не виконується одна з основних цілей реформи політичних фінансів – запобігання вчиненню порушення порядку отримання та надання внесків у май-

15 Граничний розмір внесків на користь партії, передбачений ч. 3-5 Закону України «Про політичні партії в Україні».

бутньому. Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне впровадити зміни, спрямовані на встановлення чіткого порядку повернення незаконних внесків як від осіб, що не мають права надавати такі внески, так і в разі надання внесків із перевищенням суми (розміру).

Іншою проблемою, яка залишилася не вирішеною під час удосконалення правового регулювання приватного фінансування політичних партій, є питання походження коштів, що надаються донорами на підтримку політичних партій.

Важливим є те, що внески фізичних і юридичних осіб на підтримку партій відповідно до чинного законодавства мають відповідати кільком вимогам, зокрема: грошові внески на користь партії мають здійснюватися лише через банківські операції, а спосіб здійснення банківської операції повинен забезпечувати можливість ідентифікації цієї фізичної особи шляхом встановлення:

- прізвища, ім'я та (за наявності) по батькові;
- місця проживання;
- реєстраційного номера облікової картки платника податків або ідентифікаційного номера згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів (щодо осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків і повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті, – номера та (за наявності) серії паспорта громадянина України, в якому проставлено відмітку про відмову від одержання ідентифікаційного номера, чи номера паспорта із записом про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків в електронному безконтактному носії);
- дати народження.

Такі вимоги в частині перевірки даних особи покликані насамперед убезпечити від здійснення анонімних переказів або переказу коштів неналежною особою.

Однак, на сьогодні, попри такі детальні вимоги щодо процедури надання внесків, особливої актуальності набуває питання походження коштів, що перераховуються донорами на підтримку політичних партій. Як журналісти, так і контролюючий орган (НАЗК) неодноразово виявляли ознаки підставного донорства (наприклад, коли люди, котрі працюють на низькооплачуваних роботах, пенсіонери та безробітні, та не мають відповідного доходу згідно з відомостями Державної фіскальної служби, фінансували політичні партії на значні суми, що перевищували їхні надходження). Такі матеріали контролюючі органи направляли до органів Національної поліції України, оскільки вбачали там ознаки вчинення правопорушення, передбаченого ст. 159-1 ККУ. Проте жодного обвинувального акта не було передано до суду та жодна особа не понесла відповідальність за переказ партії не власних коштів.

Зазначена проблема потребує законодавчого врегулювання, оскільки чинне правове регулювання не передбачає чіткого прив'язування ліміту внеску до доходу донора та, відповідно, належного механізму притягнення до відповідальності за надання фізичними та юридичними особами партіям не власних коштів (підставне донорство).

1.1.2. Новели правового регулювання, пов'язані із щоквартальним звітуванням політичних партій

Прийняті в жовтні 2015 року законодавчі зміни, з якими розпочалася реформа політичного фінансування¹⁶, визначили правила та строки звітування для всіх політичних партій, а також передбачили відповідальність за недотримання цих положень.

Норми ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачають загальну процедуру, строки складання та подання звітів політичними силами, а на уповноважений орган – Національне агентство з питань запобігання корупції – покладено обов'язок розробити й затвердити форму та порядок подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (далі – Звіт).

Відповідно до частини дев'ятої ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» політична партія щоквартально, не пізніше ніж на сороковий день після закінчення звітного кварталу, зобов'язана подати до Національного агентства з питань запобігання корупції звіт про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які у передбаченому порядку набули статусу юридичної особи) шляхом його заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

Законодавчі зміни, пов'язані з впровадженням електронної системи подання та оприлюднення звітів, були прийняті Законом від 19.12.2019 року № 410-IX¹⁷ та набрали чинності з дня початку функціонування електронної системи подання та оприлюднення звітів політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. День початку функціонування цієї електронної системи визначається рішенням НАЗК. Відповідно до Наказу НАЗК «Про прийняття в постійну (промислову) експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 07.05.2021 № 252/21¹⁸ електронна система подання та оприлюднення звітів політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (інформаційно-телекомунікаційна система «Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру») розпочала свою роботу о 00 год 00 хв 11.05.2021.

Досі політичні партії повинні були подавати звіти до НАЗК у паперовій формі (за підписом керівника політичної партії, засвідченим печаткою політичної партії), а також на електро-

16 Фещенко І. Реформа політичних фінансів в Україні: ключові нововведення : посіб. для політичних партій з політичного фінансування / Ігор Фещенко, Центр UA, Дмитро Калмиков, Центр політико-правових реформ, Альона Шешеня, IFES Україна, Денис Ковриженко, IFES Україна, Олексій Сидорчук, IFES Україна, Сергій Савелій, IFES Україна, Міжнародна фундація виборчих систем IFES Україна. – 2018. – 167 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_2018_political_finance_manual_for_political_parties_ukr.pdf

17 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/410-20#n32>

18 Наказ НАЗК «Про прийняття в постійну (промислову) експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 07.05.2021 № 252/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v252_884-21#Text

ному носії за формою Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затвердженою рішенням НАЗК від 09.06.2016 № 3¹⁹ (далі – Форма Звіту 2016 року), та відповідно до Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затвердженого рішенням НАЗК від 28.07.2016 № 2²⁰ (далі – Положення про порядок подання Звіту 2016 року). Крім того, політичні партії такі звіти додатково мали оприлюднювати на своїх офіційних веб-сайтах (за наявності).

Водночас Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX²¹ (зі змінами, внесеними Законом від 13.04.2020 № 553-IX²²) дав змогу політичним партіям подавати усі щоквартальні звіти не пізніше ніж на сороковий день після закінчення здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України. Це спричинило ситуацію, коли станом на листопад 2021 року значна кількість політичних партій ще не подала звіти за усі чотири квартали 2020 року та за три квартали 2021 року. З огляду на це Національне агентство в Наказі «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 19.02.2021 № 102/21²³ визначило, що неподані звіти за усі квартали 2020 року подаються в порядку та в спосіб, визначені Законом України «Про політичні партії в Україні» в редакції від 18.10.2019²⁴ (тобто у паперовій формі та на електронному носії за формою Звіту 2016 року та відповідно до Положення про порядок подання Звіту 2016 року). А неподані звіти (починаючи з першого кварталу) в 2021 році та в подальшому мають подаватися до Єдиного державного реєстру звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (далі – Реєстр звітності) за формою Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (далі – Форма Звіту 2021 року) та відповідно до Порядку подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (далі – Порядок подання Звіту 2021 року), затверджених наказом НАЗК від 19.02.2021 №102/21²⁵.

19 Рішення НАЗК «Про затвердження форми Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 09.06.2016 № 3, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.06.2016 за № 904/29034. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0904-16#Text>

20 Рішення НАЗК «Про затвердження Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 28.07.2016 № 2, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 25.08.2016 № 1185/29315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1185-16#Text>

21 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

22 Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 13.04.2020 № 553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#n117>

23 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 19.02.2021 № 102/21, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.04.2021 № 507/36129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#Text>

24 Редакція від 18.10.2019 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20191018#n213>

25 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 19.02.2021 № 102/21, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.04.2021 № 507/36129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#Text>

Аналізуючи дві одночасно чинні процедури подання звітності політичними партіями до контролюючого органу, окрім формату подання, слід зазначити такі відмінності та новели.

Важливою новелою, відтвореною як у чинній редакції Закону України «Про політичні партії в Україні», так і, відповідно, в новому Порядку подання Звіту 2021 року, є відсутність положення щодо відбиття відомостей у Звіті політичної партії наростаючим підсумком на кінець року та щодо обов'язку для партій подавати, крім щоквартальних звітів, окремо звіт за рік наростаючим підсумком.

На відміну від попередньої редакції Закону та старого Порядку подання Звіту 2016 року, від політичних партій не вимагається також подання та додавання до Звіту копій документів, що підтверджують відтворені у Звіті відомості (у тому числі копії платіжних документів, довідок установ банків про рух коштів на рахунках).

Водночас відповідно до частини п'ятнадцятої ст. 17 зазначеного вище Закону НАЗК може звернутися до політичної партії з письмовим запитом щодо надання копій документів, які підтверджують віддзеркалені у Звіті відомості. А політична партія повинна надати такі документи протягом 15 робочих днів після надходження відповідного запиту. Невиконання зазначених вимог політичною партією, а також порушення зазначених термінів надання, надання завідомо недостовірної інформації або не в повному обсязі може стати підставою для притягнення керівника/уповноваженої особи політичної партії до адміністративної відповідальності, передбаченої статтею 188-46 КУпАП²⁶.

Проте не змінилася вимога для політичних партій подавати разом зі Звітом за четвертий квартал інформацію (висновок, звіт) щодо проведення щорічного внутрішньопартійного фінансового аудиту та незалежного зовнішнього аудиту фінансової звітності політичної партії (у разі, якщо його проведення відповідно до Закону є обов'язковим). Однак редакція Закону від 19.12.2019 № 410-IX змінила вимоги щодо суб'єктів проведення такого незалежного зовнішнього аудиту фінансової звітності політичної партії. Так, з дня набрання чинності цими змінами (з 16 січня 2020 року) зовнішній незалежний аудит фінансової звітності зобов'язані проходити лише політичні партії, які отримували державне фінансування, у рік, наступний за роком отримання такого фінансування. Досі перелік політичних партій, які мали б проходити зовнішній незалежний аудит фінансової звітності, був значно ширше, а саме: політичні партії, які були суб'єктом виборчого процесу на виборах Президента України, виборах народних депутатів України або брали участь у чергових чи позачергових місцевих виборах, а також політичні партії, які отримували державне фінансування.

Водночас зміни внесені Законом від 19.12.2019 № 410-IX, передбачали зміни й до змісту звітів політичних партій. Так, згідно з ч. 9 ст. 17 Закону (в редакції до 19.12.2019 року) у Звіті політичної партії (у разі проведення виборів у відповідному звітному періоді) повинна була міститися інформація щодо всіх внесків і витрат з виборчого фонду політичної партії (місцевої організації партії) чи кандидата від політичної партії (місцевої організації партії) на відповідних загальнодержавних або місцевих виборах. Після внесення зазначених змін ця вимога була скасована, проте не буда зафіксована у Формі Звіту 2016 року та Поло-

26 Постанова Солом'янського районного суду м. Києва від 27 вересня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99950064>

женні про порядок подання Звіту 2016 року (зокрема, шляхом приведення згаданих нормативних актів у відповідність до вимог чинного Закону). Водночас, у Роз'ясненні НАЗК щодо застосування та дотримання окремих положень Закону України «Про політичні партії в Україні» стосовно фінансування та подання звітності політичних партій від 29.06.2021 № 7²⁷ (розроблене Національним агентством для забезпечення належної підготовки політичними партіями квартальної звітності за 2020 рік, що подається в порядку та в спосіб, що визначені ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» в редакції, що була чинною до 16.01.2020, тобто в паперовому вигляді) зазначається, що відомості щодо надходження та використання коштів виборчих фондів на загальнодержавних і місцевих виборах взагалі не підлягають віддзеркаленню у Звіті.

Також змінилися деякі правила щодо відтворення інформації зі звітів у відкритому доступі. Відповідно до вимог Закону в редакції до 19.12.2019 року (ч. 12 ст. 17) у Звіті політичної партії обов'язковому оприлюдненню підлягали прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання фізичної особи. Таким чином, була доступна інформація про область, район, населений пункт, вулицю, де проживала фізична особа. На сьогодні ч. 19 ст. 17 чинного Закону передбачає оприлюднення у звітах партій наступної інформації про фізичну особу: прізвище, ім'я, по батькові та назва області, де проживає така особа. Такий підхід до оприлюднення даних не сприяє прозорості та підзвітності партій, а також ускладнює процес громадського контролю за фінансуванням політичних партій.

Окрім того, слід зауважити, що наразі процедуру та порядок здійснення Національним агентством аналізу/перевірки звітів політичних партій фактично регулюють два нормативні акти: Положення про аналіз Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджене рішенням НАЗК від 08.09.2016 № 26 (далі – Положення про аналіз Звіту)²⁸ та Порядок проведення перевірки звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 14.01.2021 № 6/21 (далі – Порядок проведення перевірки звітності)²⁹. Перевірка звітів політичних партій за I-IV квартали 2020 року проводиться відповідно до Положення про аналіз Звіту, а за I-IV квартали 2021 року – відповідно до Порядку проведення перевірки звітності.

27 Роз'яснення НАЗК щодо застосування та дотримання окремих положень Закону України «Про політичні партії в Україні» стосовно фінансування та подання звітності політичних партій від 29.06.2021 № 7. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/ROZYASNENNYA_-PAPEROVYJ-ZVIT-_fn.pdf

28 Рішення НАЗК «Про затвердження Положенням про аналіз Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 08.09.2016 № 26, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 19.09.2016 за № 1264/29394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1264-16#Text>

29 Наказ НАЗК «Про деякі питання проведення перевірки звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 14.01.2021 № 6/21, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29.01.2021 № 117/35739. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-21#n17>

Звітний період	I-IV квартали 2020 року	I-IV квартали 2021 року
Процедура подачі Звіту	Подається у паперовій формі та на електронному носії (CDR - дисках, з'ємних носіях інформації тощо) у форматі MS Excel і сканованої копії Звіту у форматі PDF, у якій повинні бути закриті відомості про фізичну особу, що належать до інформації з обмеженим доступом, крім відомостей, що підлягають обов'язковому оприлюдненню (ПІБ і місце проживання фізичної особи (місто, селище міського типу, село, без зазначення адреси проживання))	Подається шляхом заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК через обліковий запис (електронний кабінет) політичної партії у Реєстрі звітності
Форма Звіту	Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена рішенням НАЗК від 09.06.2016 № 3	Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена наказом НАЗК від 19.02.2021 №102/21
Порядок подання Звіту	Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджене рішенням НАЗК від 28.07.2016 № 2	Порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 19.02.2021 №102/21
Порядок перевірки Звіту	Положення про аналіз Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджене рішенням НАЗК від 08.09.2016 № 26	Порядок проведення перевірки звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 14.01.2021 № 6/21

Крім складного регулювання відносин при поданні звітів політичних партій, пов'язаного з дією різних актів НАЗК для різних звітних періодів, варто також згадати про низку прийнятих НАЗК актів, які фактично не набули чинності. Ця ситуація була зумовлена вимогами Закону від 19.12.2019 № 410-IX³⁰ щодо обов'язку НАЗК у *тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом затвердити Форму і Порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру відповідно до вимог ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні».*

30 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#n32>

Проте до моменту впровадження електронної системи подання та оприлюднення звітів ці акти вже не забезпечували необхідного регулювання, враховуючи функціонал цієї системи, та відповідно не були застосовані (перелік надано у таблиці нижче).

№	Акти НАЗК
1	Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджена наказом НАЗК від 13.03.2020 № 96/20 ³¹
2	Порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений наказом НАЗК від 13.03.2020 № 96/20 ³²

Враховуючи викладене вище, при розгляді матеріалів справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.212-21 КУпАП, зокрема щодо порушення порядку подання Звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, судам за результатами перевірки Звіту слід зважати на те, за який звітний період контролюючий орган склав протокол про адміністративне правопорушення, та досліджувати, чи є підстави для притягнення до адміністративної відповідальності. Так, наприклад, порушенням порядку подання Звіту партії для звітів, поданих за I-IV квартали 2020 року, зокрема, є:

- невиконання вимог щодо обов'язкового додавання до Звіту копій документів, що підтверджують надані відомості (у тому числі копії платіжних документів, довідок установ банків про рух коштів на рахунках);
- невиконання вимог щодо того, що Звіт має бути поданий до НАЗК як у паперовій формі, так і на електронному носії (CDR - дисках, з'ємних носіях інформації тощо) у форматі MS Excel і сканованої копії Звіту у форматі PDF, у якій повинні бути закриті відомості про фізичну особу, що належать до інформації з обмеженим доступом, крім відомостей, що підлягають обов'язковому оприлюдненню: ПІБ і місце проживання фізичної особи (місто, селище міського типу, село, без зазначення адреси проживання);
- невиконання вимог щодо відповідності Звіту в електронному вигляді Звіту в паперовому вигляді;
- невиконання вимог щодо того, що Звіт має бути засвідчений печаткою партії.

Проте невиконання цих вимог для звітів, поданих за I-IV квартали 2021 року, вже не буде вважатися порушенням.

Незважаючи на окремі позитивні моменти, пов'язані із впровадженням електронної системи подання та оприлюднення звітів, зміни, запроваджені Законом від 19.12.2019 № 410-IX, не позбавлені певних вад, що потребують подальшого законодавчого вирішення.

31 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 13.03.2020 № 96/20, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27.03.2020 за № 309/34592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0309-20#Text>

32 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 13.03.2020 № 96/20, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27.03.2020 за № 309/34592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0309-20#Text>

1.2. ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

Безумовною перевагою прийняття Виборчого кодексу України (далі – ВК України), який набув чинності 1 січня 2020 року, є запровадження однакових підходів щодо регулювання окремих сфер виборчих правовідносин (як-от проведення передвиборної агітації або складання списків виборців). Проте варто зауважити, що правила фінансування виборчих кампаній не були уніфіковані ані у ВК України, ані в подальших змінах до нього (зокрема, у законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16.07.2020 № 805-ІХ). Це призвело до відмінностей у правовому регулюванні, які не завжди обумовлені специфікою різних типів виборів. Окрім цього, до сьогодні не прийнято деякі підзаконні акти в зазначеній сфері (наприклад, порядки здійснення контролю виборчих фондів на загальнодержавних виборах, які передбачені ч. 1 ст. 94 та ч. 14 ст. 150 ВК України).

Також варто врахувати бланкетний характер окремих складів адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП, об'єктивні сторони яких вимагають розуміння ознак передвиборної агітації – порушення встановлених законом порядків надання та отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації.

Нижче наведені таблиці з характеристиками джерел формування виборчих фондів на загальнодержавних та місцевих виборах, розкрито особливості ідентифікації передвиборної агітації, порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації, а також особливості звітування щодо надходження та використання коштів виборчих фондів.

1.2.1. Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах

Таблиця
«Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах»
(відповідно до положень ВК України)

Виборчий фонд кандидата на пост Президента України

Джерела формування	Власні кошти	Кошти партії * якщо кандидата висунула політична партія	Добровільні внески осіб, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» мають право здійснювати внески на підтримку партій

Обмеження розміру джерел формування	Не обмежуються * однак є обмеження максимального розміру виборчого фонду	Не обмежуються * однак є обмеження максимального розміру виборчого фонду	Обмежуються розміром максимального внеску на підтримку партії протягом року, передбаченим Законом України «Про політичні партії в Україні»	
			Від громадянина України – 400 розмірів МЗП	Від юридичної особи – 800 розмірів МЗП
Добровільні внески	Забороняється здійснювати особам, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» не мають права здійснювати внески на підтримку партій (перелік їх визначено у ч. 1 ст. 15)	Якщо фізична або юридична особа здійснює або може здійснювати вирішальний вплив на діяльність однієї або кількох юридичних осіб (зокрема є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) юридичної особи), внески такої фізичної або юридичної особи та підконтрольних їй юридичних осіб вважаються внеском однієї особи	Здійснюються виключно у грошовій формі	
Розмір виборчого фонду	Не може перевищувати 90 тисяч розмірів МЗП, встановленої на 1 січня відповідного року			
Виборчий фонд політичної партії на виборах народних депутатів України				
Джерела формування	Власні кошти партії	Кошти кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партії	Добровільні внески осіб, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» мають право здійснювати внески на підтримку партій	

Обмеження розміру джерел формування	Обмежуються лише розміром виборчого фонду	Обсяг не може перевищувати максимальний розмір внеску фізичної особи на підтримку партії протягом року, передбаченого Законом України «Про політичні партії в Україні»	Обмежуються розміром максимального внеску на підтримку партії протягом року, визначеного Законом України «Про політичні партії в Україні»	
	Тобто 90 тисяч розмірів МЗП	Тобто 400 розмірів МЗП	Від громадянина України – 400 розмірів МЗП	Від юридичної особи – 800 розмірів МЗП
Добровільні внески	Забороняється здійснювати особам, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» не мають права здійснювати внески на підтримку партій (перелік їх визначено в ч.1 ст.15)	Якщо фізична або юридична особа здійснює або може здійснювати вирішальний вплив на діяльність однієї або кількох юридичних осіб (зокрема є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) юридичної особи), внески такої фізичної або юридичної особи і підконтрольних їй юридичних осіб вважаються внеском однієї особи	Здійснюються виключно у грошовій формі	
Розмір виборчого фонду	Не може перевищувати 90 тисяч розмірів МЗП, встановленої на 1 січня відповідного року			
Виборчий фонд кандидата на виборах народних депутатів України				
Джерела формування	Власні кошти партії, до виборчого списку якої він включений	Власні кошти кандидата	Добровільні внески осіб, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» мають право здійснювати внески на підтримку партій	

Обмеження розміру джерел формування	Обмежуються лише розміром виборчого фонду	Обсяг не може перевищувати максимальний розмір внеску фізичної особи на підтримку партії протягом року, передбаченого Законом України «Про політичні партії в Україні»	Обмежуються розміром максимального внеску на підтримку партії протягом року, передбаченого Законом України «Про політичні партії в Україні»	
	Тобто 4 тисячі розмірів МЗП	Тобто 400 розмірів МЗП	Від громадянина України – 400 розмірів МЗП	Від юридичної особи – 800 розмірів МЗП
Добровільні внески	Забороняється здійснювати особам, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» не мають права здійснювати внески на підтримку партій	Якщо фізична або юридична особа здійснює або може здійснювати вирішальний вплив на діяльність однієї або кількох юридичних осіб (зокрема є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) юридичної особи), внески такої фізичної або юридичної особи і підконтрольних їй юридичних осіб вважаються внеском однієї особи	Здійснюються виключно у грошовій формі	
Розмір виборчого фонду	Не може перевищувати 4 тисяч розмірів МЗП, встановленої на 1 січня відповідного року			

1.2.2. Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах

Таблиця

«Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах»

	Добровільні внески фізичних осіб	Власні кошти кандидата (кандидатів)	Кошти організації партії
Виборчий фонд організації партії, яка висунула виборчий список кандидатів	Так	Так * кандидатів, включених до виборчого списку від цієї організації партії	Так
Виборчий фонд кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, висунутого організацією партії	Так	Так	Так
Виборчий фонд кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, висунутого шляхом самовисування	Так	Так	Ні
Обмеження щодо розміру	Не може перевищувати 10 розмірів МЗП від однієї фізичної особи до одного виборчого фонду	Не підлягають обмеженням за сумою та кількістю перерахувань	Не підлягають обмеженням за сумою та кількістю перерахувань
Забороняється робити добровільні внески	1) іноземцям та особам без громадянства; 2) анонімним жертводавцям (без зазначення у платіжному документі таких відомостей: прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності), дата народження та адреса місця проживання громадянина); 3) юридичним особам, їхнім філіям і представництвам.		

1.2.3. Ідентифікація передвиборної агітації

Ст. 212-15 КУпАП містить два склади адміністративних правопорушень, об'єктивні сторони яких вимагають розуміння ознак передвиборної агітації – порушення встановлених законом порядку надання та отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації. Тобто цільовим призначенням такої фінансової (матеріальної) підтримки повинно бути саме здійснення передвиборної агітації, яку варто розмежовувати з іншими формами діяльності (особливо коли йдеться про порушення у формі надання або отримання підтримки поза межами виборчого фонду). Передвиборну агітацію варто також відрізнити від статутної діяльності політичних партій, оскільки для їхнього фінансування передбачено різний порядок.

Верховний Суд України в узагальненні судової практики 2018 року зазначав, що в справах, які стосуються порушення правил здійснення передвиборної агітації, підстави для закриття провадження часто пов'язані з неоднаковим розумінням положень законодавства, зокрема норми, яка визначає поняття передвиборної агітації³³.

З огляду на зміст ч. 1 ст. 51 Кодексу ознаками для ідентифікації діяльності як агітаційної в Україні є такі:

- мета (спонукання голосувати або не голосувати);
- об'єкт (об'єктом спонукання повинен бути кандидат, партія або організація партії, які є суб'єктами виборчого процесу згідно зі ст. 22 ВК України)³⁴.

Момент набуття статусу суб'єкта виборчого процесу може відрізнитися та підлягає встановленню індивідуально в конкретній справі. Так, відповідно до ст. 22 ВК України партії та їхні організації стають суб'єктами виборчого процесу після *висування* кандидатів на відповідних виборах, а кандидати – після *реєстрації* у відповідних виборах у порядку, встановленому ВК України. Порядок висування та реєстрації кандидатів визначений відповідними розділами ВК України: на виборах Президента України – розділом XVIII, на виборах народних депутатів України – розділом XXVIII, на місцевих виборах – розділом XXXVII. Отже, якщо добровільну матеріальну чи фінансову підтримку в проведенні заходів чи здійсненні іншої діяльності надано на підтримку політичної партії або її місцевої організації, яка не є

33 Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (ст. 212-7-212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (ст. 157-160 КК України). Верховний Суд України. Київ, 2018. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Zlochiny_protvy_vyborchih_prav.pdf

34 Мохончук Б.С., Бінус А.К. Правове регулювання передвиборчої агітації в Україні: на межі вільних виборів, свободи вираження поглядів і правової визначеності (поняття, правовий режим, обмеження щодо місць, форм і засобів). Публічне право. – 2020. – № 4 (40). – С. 14-31 (С. 18). URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/2.pdf>

суб'єктом виборчого процесу, це можна вважати спонсорством третьою особою (формою внеску відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні»), однак не наданням фінансової (матеріальної) підтримки з метою здійснення передвиборної агітації.

Проте якщо для ідентифікації суб'єкта виборчого процесу достатньо перевірки факту висування чи реєстрації кандидатів, то визначення мети передвиборної агітації потребує додаткової інтерпретаційної діяльності. Визначення останньої як такої, що спонукає голосувати або не голосувати, залишає неабиякі можливості для тлумачень³⁵. З огляду на те, що вибори мають проводитися відповідно до міжнародних стандартів і принципів – мають бути загальні, вільні, чесні, періодичні, прямі, на основі таємного та особистого голосування, рівного виборчого права, – підтримка партії чи її місцевої організації, яка є суб'єктом виборчого процесу, може бути формою передвиборної агітації, навіть якщо поза межами виборчого процесу така підтримка здатна набувати форми внеску відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні». Для ідентифікації мети – спонукання – доцільно також використовувати визначені законами приклади форм передвиборної агітації: абз. 2 ч. 1 ст. 51 ВК України, абз. 2 ч. 4 ст. 51 ВК України, ч. 5, 6 ст. 51 ВК України, абз. 2 ч. 3 ст. 52 ВК України. Окрім цього, передвиборну агітацію варто відрізнити від офіційних повідомлень (ч. 6 ст. 51 ВК України) та інформаційного забезпечення виборів (розділи XIX, XXIX та XXXVIII ВК України).

З огляду на правозастосування процес ідентифікації передвиборної агітації сам собою може викликати труднощі, проте варто звернути увагу на одну із новел ВК України, закріплену у ч. 5 ст. 51: заборону *прихованої передвиборної агітації*. Складність ідентифікації останньої обумовлена тим, що законодавець заборонив приховану агітацію: не надавши її ознак; у одному реченні із заборону розміщення або поширення матеріалів передвиборної агітації, не позначеної відповідно до вимог ВК України; у одному абзаці із широким переліком ознак, які ідентифікують передвиборну агітацію загалом (тобто неприховану)³⁶. Проте ознаки прихованої передвиборної агітації було виокремлено Верховним Судом у рішенні від 25 жовтня 2020 року у справі № 9901/324/20³⁷.

Попри існування у ч. 1 ст. 51 ВК України відкритого переліку легальних форм передвиборної агітації, в Україні використовується диспозитивний підхід щодо правового регулювання передвиборної агітації: дозволено здійснювати агітацію у будь-яких формах і будь-якими засобами, які не заборонені³⁸. Водночас згідно з ч. 4 ст. 51 ВК України передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, якщо інше не передбачено цим Кодексом³⁹.

35 Мохончук Б.С., Бінус А.К. Правове регулювання передвиборної агітації в Україні: на межі вільних виборів, свободи вираження поглядів і правової визначеності (поняття, правовий режим, обмеження щодо місць, форм і засобів). Публічне право. – 2020. – № 4 (40). – С. 14–31 (С. 19). URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/2.pdf>

36 Мохончук Б.С. Передвиборна агітація: «приховати не можна ідентифікувати». Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні: зб. тез доп. IV Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»: 1–2 липня 2021 р. – К., Компанія «Ваїте». 2021. – С. 231–234 (с. 231). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/tezy.pdf

37 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 жовтня 2020 року у справі № 9901/324/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92415623>

38 Губська О., Ковриженко Д., Мохончук Б., Писаренко Н., Романюк П., Цуркан М.. Місцеві вибори 2020 : посіб. для суддів / О. Губська, Д. Ковриженко, Б. Мохончу., Н. Писаренко, П. Романюк., М. Цуркан; за ред. М. Цуркана. – К.: «АК-Group», 2020. – 308 с. – С. 102. URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk_Miscevi-vybory_full_WEB_11092020-1.pdf

39 У ВК України інших джерел фінансування передвиборної агітації не передбачено, а за рахунок коштів державного бюджету України фінансується лише інформаційне забезпечення виборів – виготовлення інформаційних буклетів і плакатів.

1.2.4. Порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації

Таблиця «Порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації»		
№	Зміст положення	Норма ВК України
1	Передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата, партію (організацію партії) – суб'єктів виборчого процесу. Передвиборна агітація може здійснюватися у будь-якій формі та будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України.	ч. 1 ст. 51
2	Передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, якщо інше не передбачено ВК України. * У ВК України інших джерел фінансування передвиборної агітації не передбачено, а за рахунок коштів державного бюджету України фінансується лише інформаційне забезпечення виборів – виготовлення інформаційних буклетів та плакатів.	ч. 4 ст. 51
3	Кандидат на пост Президента України зобов'язаний відкрити рахунки свого виборчого фонду (накопичувальний і поточні).	ч. 1 ст. 93 (президентські вибори)
	Політична партія (на парламентських виборах) зобов'язана відкрити рахунки свого виборчого фонду (накопичувальний та поточні).	абз. 1, 2 ч. 1 ст. 150 (парламентські вибори)
	Кандидат (на парламентських виборах) має право відкрити поточний рахунок власного виборчого фонду.	абз. 3, 4 ч. 1 ст. 150 (парламентські вибори)
	Організація партії, яка висунула виборчий список, кандидат у депутати, кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови можуть утворити власний виборчий фонд.	ч. 1 ст. 213 (місцеві вибори)

4	<p>Виборчі фонди містять рахунки, на які надходять кошти для фінансування виборчої кампанії (зокрема на фінансування проведення передвиборної агітації) і які відкриваються в банках у національній валюті.</p>	<p>ч. 1, 3 ст. 93, ч. 9 ст. 96 (президентські вибори)</p> <p>ч. 1-3 ст. 150, ч. 9 ст. 152 (парламентські вибори)</p> <p>ч. 1-3 ст. 213 (місцеві вибори)</p>
5	<p>Порядок та джерела формування виборчих фондів врегульовані ВК України та віддзеркалено в таблицях:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у розділі 1.2.1. «Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах»; • у розділі 1.2.2. «Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах». 	<p>ст. 96 (президентські вибори)</p> <p>ст. 152 (парламентські вибори)</p> <p>ст. 215 (місцеві вибори)</p>
6	<p>Висновок: оскільки передвиборна агітація (у тому числі так звана «контрагітація» – спонукання не голосувати) здійснюється виключно за рахунок коштів виборчих фондів, єдиним законним порядком надання фінансової підтримки для її здійснення є участь у формуванні виборчого фонду, а єдиним законним порядком отримання – надходження коштів на рахунки виборчого фонду. Відповідно порушенням порядку надання та отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації можна вважати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надання або отримання фінансової підтримки поза межами виборчого фонду; • надання або отримання фінансової підтримки до виборчого фонду, однак з порушенням порядку його формування. 	

1.2.5. Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду

Порядок, строки подання та вимоги щодо фінансових звітів про надходження і використання коштів виборчого фонду регулюються Виборчим кодексом України, в якому окремо за кожним типом виборів передбачене спеціальне правове регулювання. Крім того, з метою забезпечення однакового застосування законодавства щодо здійснення контролю за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів на місцевих виборах ЦВК було ухвалено постанову від 10 вересня 2020 року № 245 «Про Рекомендації щодо контролю за надходженням, обліком та використанням коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови»⁴⁰, а також на виконання вимог ВК України постановою від 1 жовтня 2020 року № 324 ЦВК було затверджено форми фінансових звітів щодо надходжень і використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та і проведення аналізу.

Аналогічних актів для загальнодержавних виборів на цей час ЦВК не приймала. Утім залежно від типу виборів звітування щодо надходження та використання коштів виборчого фонду має свої особливості.

Так, згідно зі ст. 93 ВК України на **президентських виборах** виборчий фонд кандидата на пост Президента України має один накопичувальний рахунок, а також поточні рахунки, які кандидат зобов'язаний відкрити. Детальніше - в таблиці.

Вибори Президента України⁴¹

Звітування щодо використання коштів поточного рахунку виборчого фонду (абз. 1, 2 ч. 4, ст. 97 ВК України)

Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт про використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду	Остаточний фінансовий звіт про використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду
Хто подає?	Розпорядник поточного рахунку виборчого фонду	

40 Постанова ЦВК «Про Рекомендації щодо контролю за надходженням, обліком та використанням коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови» від 10 вересня 2020 року № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0245359-20#Text>

41 Правове регулювання щодо виборчих фондів кандидатів на виборах Президента України зосереджено в розділі XVII ВК України.

Кому?	Розпоряднику накопичувального рахунку виборчого фонду	
У які строки?	Не пізніш як за 8 днів до дня виборів (за 6 днів до дня повторного голосування)	Не пізніш як на 7 день після дня виборів або дня повторного голосування
Звітування щодо надходження та використання коштів виборчого фонду (абз. 1, ч. 5, ст. 97 ВК України)		
Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду	Остаточний фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду
Хто подає?	Розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду	
До якого органу?	ЦВК, НАЗК, партії (окрім випадків самовисування)	
У які строки?	Не пізніш як за 5 днів до дня виборів (за 4 дні до дня повторного голосування)	Не пізніш як на 15 день після дня виборів або дня повторного голосування

Натомість згідно зі ст. 150 ВК України на **парламентських виборах** виділяють виборчий фонд партії і виборчий фонд кандидата. Для виборчого фонду партії створюється один накопичувальний рахунок, а також партія зобов'язана відкрити відповідні поточні рахунки. Виборчий фонд кандидата також обслуговує один поточний рахунок, який кандидат має право відкрити у разі здійснення фінансування своєї виборчої кампанії незалежно від партії, до виборчих списків якої він належить. Детальніше - в таблиці.

Вибори народних депутатів України⁴²

Звітування щодо використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду партії (абз. 1, 2 ч. 4, ст. 153 ВК України)		
Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт про використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду партії	Остаточний фінансовий звіт про використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду
Кому?	Розпорядник поточного рахунку виборчого фонду партії	
До якого органу?	Розпоряднику накопичувального рахунку виборчого фонду партії	
У які строки?	Не пізніш як за 8 днів до дня виборів	Не пізніш як на 7 день після дня виборів

⁴² Правове регулювання щодо виборчих фондів партій і кандидатів на виборах народних депутатів України зосереджено в розділі XXVII ВК України.

Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду партії (абз. 1, ч. 5, ст. 153 ВК України)

Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду партії	Остаточний фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду партії
Хто подає?	Розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду партії	
До якого органу?	ЦВК, НАЗК, партії (до виборчих списків якої він включений)	
У які строки?	Не пізніш як за 5 днів до дня виборів	Не пізніш як на 15 день після дня виборів

Що ж до **місцевих виборів**, то відповідно до ст. 213 ВК України передбачено два види виборчих фондів: виборчий фонд організації партії, яка висунула виборчий список (має один накопичувальний рахунок, а також поточні рахунки) та виборчий фонд кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови (має один поточний рахунок).

Місцеві вибори⁴³

Звітування щодо коштів поточного рахунку виборчого фонду організації партії (абз. 1 ч. 4, абз. 1 ч. 5 ст. 214 ВК України)

Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт	Остаточний фінансовий звіт
Хто подає?	Розпорядник коштів поточного рахунку виборчого фонду організації партії	
Кому?	Розпоряднику коштів накопичувального рахунку виборчого фонду організації партії	
У які строки?	За 8 днів до дня голосування	Не пізніш як на 5 день після дня голосування

Звітування щодо коштів накопичувального рахунку виборчого фонду організації (абз. 2 ч. 4, абз. 2 ч. 5 ст. 214 ВК України)

Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт	Остаточний фінансовий звіт
Хто подає?	Розпорядник коштів накопичувального рахунку виборчого фонду організації партії	
До якого органу?	ТВК	

⁴³ Правове регулювання щодо виборчих фондів організацій партій і кандидатів на місцевих виборах зосереджено в розділі XXXVI ВК України.

У які строки?	За 5 днів до дня голосування	Не пізніш як на 7 день після дня голосування
Звітування щодо коштів поточного рахунку виборчого фонду кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови (абз. 1, 2 ч. 6, ст. 214 ВК України)		
Який звіт?	Проміжний фінансовий звіт	Остаточний фінансовий звіт
Хто подає?	Розпорядник поточного рахунку виборчого фонду кандидата	
До якого органу?	ТБК	
У які строки?	Не пізніш як за 5 днів до дня голосування або дня повторного голосування	Не пізніш як на 7 день після дня голосування або дня повторного голосування

Як бачимо, звітування в частині виборчих фінансів відрізняється не тільки залежно від типів виборів, а й від виду рахунку (поточний чи накопичувальний), виду звіту (проміжний чи остаточний). З огляду на це відрізняються й строки звітування.

Розглядаючи актуальні питання матеріального права щодо звітування стосовно надходжень і використання коштів виборчого фонду, для вирішення питання суб'єкта відповідальності слід розмежовувати статус кандидатів і розпорядників, адже обов'язок подання такого Звіту лягає саме на розпорядника рахунку виборчого фонду, хоча в деяких випадках цими двома правовими статусами може володіти одна й та ж особа.

Крім того, варто зважати й на те, яка інформація має бути обов'язково відображена у фінансових звітах. Так, згідно з ч. 7 ст. 97, ч. 10 ст. 153, ч. 7 ст. 214 ВК України у фінансових звітах має бути зазначено:

- всі надходження на рахунки виборчого фонду;
- здійснені витрати та залишки коштів на відповідних рахунках;
- зокрема інформацію щодо:
 - дати надходження кожного внеску до виборчого фонду;
 - його розміру;
 - особи, котра здійснила внесок на відповідний рахунок виборчого фонду;
 - назви партії або організації партії (у разі здійснення внесення (перерахування) власних коштів партією або організації партії);
 - призначення;
 - дати здійснення;
 - суми кожного платежу з відповідного рахунку виборчого фонду.

Отже, зазначені вище особливості правового регулювання мають неабияке значення для коректної кваліфікації виборчого правопорушення з боку компетентних органів і розгляду справи в суді.

2

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

2.1. РОЗГЛЯД СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У звіті IFES «Застосування санкцій за порушення правил фінансування передвиборної агітації на виборах 2019 року: оцінка ефективності» зазначено, що аналіз ефективності роботи судових органів засвідчив наступне: розгляд справ щодо порушення правил фінансування передвиборної агітації у судах мав низку суттєвих недоліків. У справах щодо порушення порядку надання внеску (ст. 212-15 КУпАП) стягнення було накладено лише в 19% випадків (38 із 200), а решту було закрито. Так само суди наклали санкції лише в 24% справ (8 із 33) щодо порушення порядку подання фінансових звітів (ст. 212-21 КУпАП). Такий стан справ було зумовлено незадовільною організацією судового процесу, недосконалою процедурою документування й розгляду в суді адміністративних правопорушень, недостатньою компетенцією суддів щодо розгляду справ цієї категорії, а також низькою якістю деяких законодавчих норм⁴⁴. У звіті IFES «Фінансування передвиборної агітації на місцевих виборах 2020 року: ключові досягнення і виклики»⁴⁵ серед переліку основних проблем, пов'язаних із фінансуванням передвиборної агітації на місцевих виборах 2020 року, була відсутність практики застосування санкцій, що спричинює безкарність порушників.

Огляд судової практики в справах щодо адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній, проведений у однойменному посібнику IFES у 2021 році, також дав змогу виявити суттєві недоліки в зазначеній сфері⁴⁶. Хоча низка проблем, що стосуються питань фінансування як виборчих кампаній, так і політичних партій, обумовлена недоліками нормативного регулювання, проте решта проблем може бути подолана шляхом забезпечення єдності розуміння та застосування судами норм матеріального та процесуального права.

Нижче буде висвітлено погляди та інтерпретації окремих авторів, що базуються на аналізі судової практики та можуть бути корисні для суддів у правозастосовній діяльності.

44 Застосування санкцій за порушення правил фінансування передвиборної агітації на виборах 2019 року: оцінка ефективності. / Міжнародна фундація виборчих систем. – 2021. – С. 4-5. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/05/IFES-Ukraine-2019-Campaign-finance-sanctions-report-v2-2021-04-28-Ukr.pdf>

45 Фінансування передвиборної агітації на місцевих виборах 2020 року: ключові досягнення і виклики. / Міжнародна фундація виборчих систем, – 2021. – С. 13. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/01/IFES-Ukraine-2020-Local-Elections-Campaign-Finance-Report-d1-2020-12-29-Ukr.pdf>

46 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

2.1.1. Дослідження обставин справи

Характеризуючи особливості дослідження обставин справ щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 та 212-21 КУпАП, варто розмежовувати різні склади, що передбачені кожною з цих статей. Представлений посібник зосереджений на двох сферах суспільних відносин – фінансуванні виборчих кампаній суб'єктів виборчого процесу та фінансуванні (недержавному) політичних партій⁴⁷. Кожна з них обумовлює певні відмінності провадження у відповідних справах (питання місця, суб'єкта, дня вчинення правопорушення, вимог норм матеріального права тощо). Таким чином, нижче розглянуто особливості дослідження обставин справи щодо таких складів правопорушень:

- порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення встановленого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення встановленого порядку або строків подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП);
- порушення встановленого порядку або строків подання фінансового Звіту щодо надходжень і використання коштів виборчого фонду або подання фінансового Звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП)⁴⁸.

Відповідно до ст. 255 КУпАП у справах щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15, 212-21 КУпАП, протоколи мають право складати уповноважені на те посадові особи Національного агентства з питань запобігання корупції. Відповідно до ст. 277 КУпАП справи щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП, розглядаються в *3-денний строк*, а передбачених ст. 212-21 КУпАП – у *15-денний строк* з дня одержання органом (посадовою особою), що правомочний розглядати справу, про-

47 Можна виокремити ще дві сфери – державного фінансування статутної діяльності політичних партій і фінансування агітації референдуму, проте вони не є предметом цього посібника.

48 Хоча категорії «порушення порядку», «порушення строків» і «оформлення з порушенням вимог» формально розмежовано у ст. 212-21 КУпАП, втім висловлюється позиція, що поняття «порядок», з огляду на його загальноживане розуміння, охоплює «строки» та «вимоги», про що було зазначено на с. 70 і 80 посібника: М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

токолу щодо адміністративного правопорушення та інших матеріалів справи. Ці справи розглядають судді *районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів* (ст. 221 КУпАП), при цьому для них передбачено застосування загального правила – розгляд *за місцем вчинення* (ст. 276 КУпАП).

2.1.1.1. Порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП)

Правила підсудності

З огляду на скорочений 3-денний строк розгляду справ щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП, першочерговим етапом дослідження обставин справи має бути перевірка дотримання правил територіальної підсудності. Для цього необхідно ідентифікувати місце вчинення правопорушення, за яким розглядається справа.

Огляд судової практики свідчить про використання різних підходів. Найбільш поширеними були такі: вважати місцем вчинення правопорушення місце реєстрації або місце перебування особи, яка надала внесок на підтримку політичної партії із порушенням встановленого законом порядку. Проте мали місце й випадки, коли місцем вчинення правопорушення визнавали:

- місцезнаходження політичної партії, на користь якої здійснено внесок;
- місцезнаходження відділення банку, через яке здійснювався переказ коштів або до якого було надіслано платіжне доручення⁴⁹.

Закон України «Про політичні партії в Україні» передбачає різні форми внесків (ч. 4 ст. 14). Щодо грошових внесків на підтримку політичної партії – вони здійснюються фізичною особою особисто або юридичною особою шляхом переказу суми внеску на відповідний банківський рахунок (ч. 8 ст. 14), при цьому способи здійснення банківських операцій можуть бути різними, однак має бути забезпечена можливість ідентифікації фізичної особи (ч. 9 ст. 14). Після внесення змін Законом від 19.12.2019 № 410-IX⁵⁰ із Закону України «Про політичні партії в Україні» було виключено норми, що передбачали здійснення грошових внесків лише через установи банку України чи відділення зв'язку, а також обов'язкову подачу, разом із платіжним документом, письмової заяви про відсутність обставин, наявність яких є підставою для відмови в прийнятті платіжного документа на здійснення грошового внеску⁵¹. Тому чинна редакція Закону не забороняє використання онлайн-систем за умови забезпечення можливості ідентифікації фізичної особи.

49 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С.42-43. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

50 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#Text>

51 Форма такої заяви затверджена Рішенням НАЗК «Про затвердження форм заяв до платіжного документа на здійснення грошового внеску на підтримку політичної партії до установи банку України чи відділення зв'язку» від 02.06.2016 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-16#Text>

З огляду на зміни порядку надання внеску на підтримку політичної партії пропонуємо застосовувати підхід щодо розгляду справи за місцем реєстрації фізичної особи, яку притягують до адміністративної відповідальності. Такий підхід є застосовним для будь-якого способу надання внеску і знайшов підтримку у правозастосовній практиці. Водночас існує доцільність законодавчого врегулювання цього питання.

Безпосередній об'єкт та об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений законом порядок надання внеску на підтримку політичної партії. При дослідженні обставин справи необхідно звернути увагу, що ст. 212-15 КУпАП містить вказівку на конкретний вид нормативного акта – закон. Зокрема йдеться про Закон України «Про політичні партії в Україні», насамперед ст. 14 та 15. Окремі актуальні питання та новели правового регулювання фінансування політичних партій розкриті у розділі 1.1.

Суспільна шкідливість наслідків такого правопорушення обумовлена тим, що свобода об'єднання у політичні партії є важливим політичним правом, яке гарантоване ст. 36 Конституції України і необхідне для здійснення і захисту громадянами своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Об'єктивна сторона виражається у формі дії – наданні внеску на підтримку політичної партії із порушенням встановленого законом порядку. Така дія може мати різні форми залежно від того, які вимоги встановленого законом порядку порушуються. Отже, для ідентифікації об'єктивної сторони правопорушення слід визначити та вказати в судовому рішенні вимогу закону, яка порушується особою, що надає внесок.

Закон передбачає різні форми внесків. Ними можуть бути не лише гроші, а й майно, товари, роботи, послуги тощо. Поняття внеску та його форми визначено в ч. 4 ст. 14 згаданого вище Закону, а дефініції окремих термінів (спонсорство, треті особи) містяться в наказі НАЗК від 28.05.2020 № 225/20⁵². Порядок визначення розміру внеску у формі робіт, товарів або послуг передбачений Методологією 2021 року, яка затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21⁵³. Обмеження щодо їхнього загального розміру стосуються суми внесків протягом одного року. Крім того, ч. 11 ст. 14 Закону України «Про політичні партії в Україні» визначає, що не є грошовими внесками, а в ч. 12 ст. 14 того ж Закону сформульовано, що не вважається майновим внеском на підтримку політичної партії.

Серед можливих форм об'єктивної сторони правопорушення варто виділити такі:

- надання внеску особою, яка не має на це права;
- надання внеску або внесків понад встановлений розмір (суму);
- надання грошового внеску в готівковій формі;
- надання грошового внеску без дотримання вимог щодо ідентифікації фізичної особи.

52 Наказ НАЗК «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України «Про політичні партії в Україні» та законодавстві України про вибори» від 28.05.2020 № 225/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-20#Text>

53 Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-21#n7>

Відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, у даному випадку на НАЗК.

Надання внеску особою, яка не має на це права. Перелік фізичних і юридичних осіб, які не мають права здійснювати внески на підтримку політичних партій, визначено в ч. 1 ст. 15 Закону⁵⁴. У наказі НАЗК від 28.05.2020 № 225/20⁵⁵ надано визначення термінів «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» і вирішальний вплив.

Варто звернути увагу, що після внесення змін Законом від 19.12.2019 № 410-IX із Закону «Про політичні партії в Україні» було вилучено заборону на здійснення внесків фізичними та юридичними особами, котрі мають непогашений податковий борг. Значна кількість протоколів та судових рішень стосувалася надання внесків саме такими особами.

Надання внеску або внесків понад встановлений розмір (суму). Обмеження щодо загального розміру суми внеску (внесків) передбачені в ч. 3 і 4 ст. 15 Закону:

- для фізичної особи – не може перевищувати протягом одного року 400 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески;
- для юридичної особи – не може протягом року перевищувати 800 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески.

Надання грошового внеску в готівковій формі. Згідно з ч. 7 та 8 ст. 14 Закону:

- політична партія, місцева організація політичної партії, яка в установленому порядку набула статусу юридичної особи, відкривають рахунки в установах банків України виключно в національній валюті України;
- грошовий внесок на підтримку політичної партії здійснюється фізичною особою особисто або юридичною особою шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок.

Надання грошового внеску без дотримання вимог щодо ідентифікації фізичної особи. Відповідно до ч. 9 ст. 14 Закону якщо грошовий внесок здійснюється фізичною особою, то обраний нею спосіб здійснення банківської операції повинен забезпечувати можливість ідентифікації цієї фізичної особи. У ч. 10 ст. 14 Закону передбачено, що документ, сформований за результатами банківської операції, повинен містити таку інформацію:

- прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові;

54 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посібник для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 17. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

55 Наказ НАЗК «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України «Про політичні партії в Україні» та законодавстві України про вибори» від 28.05.2020 № 225/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-20#Text>

- місце проживання;
- дата народження;
- призначення платежу;
- реєстраційний номер облікової картки платника податків або ідентифікаційний номер – згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків й інших обов’язкових платежів (щодо осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків і повідомили про це відповідний контролювальний орган і мають відмітку в паспорті, – номер та (за наявності) серію паспорта громадянина України, в якому проставлено відмітку про відмову від одержання ідентифікаційного номера чи номера паспорта із записом про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків у електронному безконтактному носії).

Строки накладення адміністративного стягнення

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212-15, може бути накладено:

- протягом шести місяців із дня його виявлення;
- але не пізніше двох років із дня його вчинення.

Варто зауважити, що в ст. 38 КУпАП у редакції від 17.04.2020 встановлювався тримісячний строк накладення адміністративного стягнення з дня виявлення адміністративного правопорушення. У редакції КУпАП від 19.04.2020 цей строк було збільшено до шести місяців.

Як свідчать результати аналізу судової практики, понад чверть адміністративних справ цієї категорії закривалися судами саме через закінчення строку накладення адміністративного стягнення⁵⁶. Тому при дослідженні обставин справи варто враховувати визначені в ст. 38 КУпАП строки для забезпечення невідворотності покарання.

Днем вчинення правопорушення варто вважати день надання внеску на підтримку політичної партії із порушенням встановленого законом порядку. У разі безготівкового розрахунку цей день може бути ідентифікований шляхом дослідження банківських або розрахункових документів.

День виявлення правопорушення суди та уповноважені особи НАЗК визначали по-різному. Зокрема, вони вважали, що це може бути дата складення акта про проведення аналізу Звіту політичної партії чи складення протоколу про адміністративне правопорушення, дата

56 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 47 URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

отримання НАЗК листа від Державної фіскальної служби України щодо наявності в особи податкового боргу або дата отримання уповноваженою особою НАЗК витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань. Складення протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-15 КУпАП, є окремою процесуальною дією, вчиненою на підставі виявленого факту порушення. А факт виявлення порушення – це окрема подія, яка завжди передує складенню протоколу про вчинення порушення. Відтак моментом виявлення правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, є суб'єктивний момент отримання уповноваженою (на складення протоколів) особою НАЗК інформації про таке порушення, тобто час надходження повідомлення від інших органів/осіб про вчинення особою порушення або інформації, що підтверджує, що особа вчинила порушення⁵⁷.

Суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єктом такого адміністративного правопорушення можуть бути фізичні особи (осудні особи, що досягли 16-річного віку: громадяни України, іноземці, особи без громадянства) та посадові особи юридичних осіб (керівники, бухгалтери, уповноваженні особи відповідно до статуту або доручення тощо), які надавали внесок (внески) на підтримку політичної партії із порушенням встановленого законом порядку.

Суб'єктивна сторона передбачає наявність вини як у формі умислу (коли особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків), так й у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити).

Визначення форми вини важливо для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень. За наявності вини у формі умислу діяння може становити склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. У разі ж притягнення до адміністративної відповідальності форма та ступінь вини враховуються при накладенні стягнення і не впливають на кваліфікацію.

Ч. 2 ст. 15 Закону додатково передбачено:

- здійснюючи внесок на підтримку політичної партії, особа підтверджує відсутність обмежень щодо здійснення внесків, передбачених частиною першою цієї статті;
- відповідальність за недотримання таких обмежень несе особа, яка здійснює внесок.

57 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / за ред. М. Цуркана – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 45, 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушення

Питання розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень є важливим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії може становити склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, або кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. Для розмежування цих складів правопорушень вирішальне значення має суб'єктивна та об'єктивна сторони правопорушення. Окрім цього, ч. 3, 4 ст. 159-1 КК України передбачають вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками. Такі ознаки не впливають на кваліфікацію за ст. 212-15 КУпАП, проте можуть охоплюватися переліком обставин, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (наприклад, повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню), які передбачені в ст. 35 КУпАП.

Таблиця

«Розмежування складів адміністративних і кримінальних правопорушень, що стосуються порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії»

№	Об'єктивна сторона	Суб'єктивна сторона	Кваліфікація
1	Здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
2		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
3	Здійснення внеску на підтримку політичної партії від імені юридичної особи, яка не має на те права	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
4		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
5	Здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою у великому розмірі (понад 400 розмірів МЗП)	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
6		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
7	Здійснення внеску на користь політичної партії від імені юридичної особи у великому розмірі (понад 800 розмірів МЗП)	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
8		Необережність	ст. 212-15 КУпАП

9	Здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою у невеликому розмірі (400 і менше розмірів МЗП) із порушенням встановленого законом порядку (наприклад, у готівковій формі, без дотримання вимог щодо ідентифікації фізичної особи), окрім випадку здійснення внеску особою, яка не має на те права (див. № 1, 2 вище)	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
10		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
11	Здійснення внеску на користь політичної партії від імені юридичної особи в невеликому розмірі (800 і менше розмірів МЗП) із порушенням встановленого законом порядку (наприклад, у готівковій формі), окрім випадку здійснення внеску від імені юридичної особи, яка не має на те права (див. № 3, 4 вище)	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
12		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
13	Дії, передбачені вище під № 1, 3, 5, 7, вчинені повторно	Умисел	ч. 3 ст. 159-1 ККУ
14	Дії, передбачені вище під № 1, 3, 5, 7, вчинені за попередньою змовою групою осіб або організованою групою	Умисел	ч. 4 ст. 159-1 ККУ
*	Поняття внеску та його форми визначено у ч. 4 ст. 14 Закону України «Про політичні партії в Україні» ⁵⁸		
**	Дефініції окремих термінів (спонсорство, треті особи) містяться в наказі НАЗК від 28.05.2020 № 225/20 ⁵⁹		
***	Порядок визначення розміру внеску у формі робіт, товарів або послуг визначено Методологією 2021 року, яка затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21 ⁶⁰		

58 Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

59 Наказ НАЗК «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України «Про політичні партії в Україні» та законодавстві України про вибори» від 28.05.2020 № 225/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-20#Text>

60 Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-21#n7>

2.1.1.2. Порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП)

Безпосередній об'єкт та об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений законом порядок отримання внеску на підтримку політичної партії. При дослідженні обставин справи слід зважати на те, що ст. 212-15 КУпАП містить вказівку на конкретний вид нормативного акта – закон. У цьому разі йдеться про Закон України «Про політичні партії в Україні», насамперед ст. 14 та 15. Окремі актуальні питання та новели правового регулювання фінансування політичних партій висвітлені в розділі 1.1.

Суспільна шкідливість наслідків такого правопорушення обумовлена тим, що свобода об'єднання в політичні партії є важливим політичним правом, яке гарантоване ст. 36 Конституції України і необхідне для здійснення й захисту громадянами своїх прав і свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних і інших інтересів.

Об'єктивна сторона виявляється у формі діяння, а саме: отриманні внеску на підтримку політичної партії із порушенням встановленого законом порядку. Таке діяння може мати різні форми залежно від того, які вимоги встановленого законом порядку порушуються. До того ж правопорушення може бути вчинено у формі бездіяльності – невиконанням і (невиконанням) передбачених законом обов'язків (у разі неповернення грошового внеску або його частини). Отже, для ідентифікації об'єктивної сторони правопорушення слід визначити та зазначити в судовому рішенні вимогу закону, що порушується особою, котра отримує внесок.

Закон передбачає різні форми внесків. Ними можуть бути не лише гроші, а й майно, товари, роботи, послуги тощо. Поняття внеску та його форми визначено в ч. 4 ст. 14 Закону, а дефініції окремих термінів (спонсорство, треті особи) містяться в наказі НАЗК від 28.05.2020 № 225/20⁶¹. Порядок визначення розміру внеску у формі робіт, товарів або послуг визначено Методологією 2021 року, яка затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21⁶². Обмеження щодо їхнього загального розміру стосуються суми внесків протягом одного року. Крім того, ч. 11 ст. 14 Закону визначає, що не є грошовими внесками, а ч. 12 ст. 14 Закону – що не вважається майновим внеском на підтримку політичної партії.

Серед можливих форм об'єктивної сторони правопорушення варто виділити:

- отримання внеску понад визначений розмір (суму);
- отримання грошового внеску не шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок політичної партії.

Відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складення протоколів про адміністративні правопорушення, у даному разі – на НАЗК.

61 Наказ НАЗК «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України "Про політичні партії в Україні" та законодавстві України про вибори» від 28.05.2020 № 225/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-20#Text>

62 Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-21#n7>

Отримання внеску понад визначений розмір (суму). Обмеження щодо загального розміру суми внеску (внесків) визначені у в.ч. 3 та 4 ст. 15 Закону:

- для фізичної особи – не може перевищувати протягом одного року 400 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески;
- для юридичної особи – не може перевищувати протягом одного року 800 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески.

Щодо *грошових внесків* у в.ч. 7 ст. 15 Закону визначено додатковий обов'язок політичної партії, її місцевої організації відмовитися від грошового внеску (або його частини, що перевищує передбачений розмір), якщо розмір внеску (сумарний розмір внесків) особи (групи осіб) перевищує визначений законом розмір. Зважаючи на об'єктивну сторону, правопорушення у формі отримання грошового внеску понад передбачений розмір (суму) може вважатися вчиненим, якщо такий обов'язок не виконано, тобто він набув форми бездіяльності. Виконання цього обов'язку полягає в тому, що протягом 15 робочих днів із дня, коли уповноваженій особі політичної партії, місцевої організації політичної партії стало відомо про отримання внеску понад передбачений розмір (суму), до установи банку, в якій відкрито рахунок, на який зараховано внесок, має бути подано заяву про відмову від внеску чи його відповідної частини за підписом керівника політичної партії (місцевої організації політичної партії).

Отримання грошового внеску не шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок політичної партії. У контексті отримання грошового внеску існують вимоги, порушення яких може кваліфікуватися за ст. 212-15 КУпАП. Йдеться про в.ч. 8 ст. 14 Закону, яка передбачає таке:

- грошовий внесок на підтримку політичної партії здійснюється фізичною особою особисто або юридичною особою шляхом перерахування суми внеску (тобто в безготівковій формі);
- перерахування грошового внеску на підтримку політичної партії здійснюється на відповідний банківський рахунок (системно пов'язавши цю норму із положенням в.ч. 7 ст. 14 Закону, можна зробити висновок, що йдеться про відкритий виключно в національній валюті України рахунок політичної партії, місцевої організації політичної партії в установах банків України).

Таким чином, отримання грошового внеску в готівковій формі, так само як і отримання грошового внеску шляхом перерахування на інші рахунки (наприклад, керівника партії, інших членів партії, якщо такі кошти є внеском, тобто використовувалися для фінансування або на підтримку партії), окрім рахунку політичної партії, можуть формувати склад правопорушення, передбачений ст. 212-15 КУпАП.

Строки розгляду та накладення адміністративного стягнення

Для правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП, визначено скорочений триденний строк розгляду справ із дня одержання судом, що правомочний розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212-15, може бути накладено:

- протягом шести місяців з дня його виявлення;
- але не пізніше двох років з дня його вчинення.

За свідченнями результатів аналізу судової практики понад чверть адміністративних справ цієї категорії суди закривали саме через закінчення строку накладення адміністративного стягнення⁶³. Тому при дослідженні обставин цих справ варто враховувати визначені ст. 38 КУпАП строки для забезпечення невідворотності покарання.

День вчинення правопорушення залежить від форми його вчинення (об'єктивної сторони).

Якщо правопорушення вчиняється у формі отримання грошового внеску не шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок політичної партії (наприклад, у готівковій формі), днем вчинення правопорушення буде день отримання внеску (якщо підтримка є внеском у розумінні ч. 4 ст. 14 Закону).

Якщо правопорушення вчиняється у формі отримання грошового внеску понад визначений розмір (суму), днем вчинення правопорушення буде наступний день після останнього дня, передбаченого для виконання обов'язку відмовитися від грошового внеску або його частини, що перевищує розмір, передбачений ч. 7 ст. 15 Закону. Тобто йдеться про 16-тий робочий день з дня, коли уповноваженій особі політичної партії, місцевої організації політичної партії стало відомо про отримання внеску понад визначений розмір (суму).

Якщо правопорушення вчиняється у формі отримання внеску в інших, окрім грошової, формах понад передбачений розмір, днем вчинення правопорушення буде день отримання внеску (якщо підтримка є внеском у розумінні ч. 4 ст. 14 Закону, наприклад, день виконання робіт або надання послуг на підтримку політичної партії).

День виявлення правопорушення – це окрема подія, яка завжди передуює складенню протоколу про вчинення порушення. Складення протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-15 КУпАП, є окремою процесуальною дією, вчиненою на підставі виявленого факту порушення. Відтак моментом виявлення правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, є суб'єктивний момент отримання уповноваженою (на складання протоколів) особою НАЗК інформації щодо такого порушення, тобто час надходження по-

63 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

відомлення від інших органів/осіб про вчинення особою порушення або інформації, яка підтверджує, що особа вчинила порушення⁶⁴.

Суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єкт цього адміністративного правопорушення може відрізнятися залежно від форми його вчинення (об'єктивної сторони):

- якщо правопорушення вчиняється у формі отримання грошового внеску не шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок політичної партії (наприклад, у готівковій формі) або отримання негрошового внеску понад визначений розмір (суму), суб'єктом виступатиме *уповноважена особа* політичної партії, чие винне діяння призвело до отримання внеску на її підтримку;
- якщо правопорушення вчиняється у формі отримання грошового внеску понад визначений розмір (суму), суб'єктом може виступати:
 - *уповноважена особа* політичної партії (місцевої організації), котрій стало відомо про отримання внеску понад визначений розмір (суму), якщо вона не повідомила про це керівника політичної партії (місцевої організації);
 - *керівник* політичної партії (місцевої організації), котрий був повідомлений про отримання внеску понад передбачений розмір (суму), якщо він не подав за своїм підписом заяву щодо відмови від внеску чи його відповідної частини до установи банку, в якій відкрито рахунок, на який зараховано внесок.

Суб'єктивна сторона передбачає наявність вини як у формі умислу (коли особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки та бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків), так і у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була та могла їх передбачити).

Виявлення форми вини важливо для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень. За наявності вини у формі умислу діяння може становити склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. У разі ж притягнення до адміністративної відповідальності форма та ступінь вини враховуються при накладенні стягнення і не впливають на кваліфікацію.

Після набуття чинності Законом України від 19.12.2019 № 410-IX⁶⁵ у ч. 2 ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» було закріплено положення, відповідно до якого полі-

64 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

65 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#n32>

тичні партії і їхні уповноважені особи не несуть юридичної відповідальності за порушення вимог, передбачених ч. 1 ст. 15 (де визначено перелік осіб, які не мають права здійснювати внески на підтримку політичних партій). Окрім цього, зі ст. 15 Закону вилучили положення, відповідно до якого «політична партія, її місцева організація, розпорядник виборчого фонду політичної партії, її місцевої організації чи кандидата від політичної партії (місцевої організації партії) зобов'язані відмовитися від внеску особи, яка відповідно до закону не має права здійснювати такий внесок».

Отже, отримання внеску на підтримку політичної партії з необережності від особи, котра не має права здійснювати такий внесок, не становить складу адміністративного правопорушення, передбачено ст. 212-15 КУпАП, у формі отримання внеску, а лише у формі надання внеску. Водночас умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, становить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України.

Якщо правопорушення вчиняється у формі отримання внеску понад визначений розмір (суму), за ст. 212-15 КУпАП воно може кваліфікуватися лише в разі вчинення з необережності. Адже перевищення передбаченого розміру (суми) внеску охоплюється поняттям «великий розмір внеску» (понад 400 розмірів МЗП від фізичних осіб, понад 800 розмірів МЗП від імені юридичних осіб згідно з ч. 3, 4 ст. 15 Закону) у розумінні ст. 159-1 КК України, тому умисне його отримання становитиме склад кримінального правопорушення.

Якщо правопорушення вчиняється у формі отримання грошового внеску не шляхом перерахування суми внеску на відповідний банківський рахунок політичної партії (наприклад, у готівковій формі) і його розмір (сума) не перевищує передбачені в ч. 3, 4 ст. 15 Закону межі (відповідно не охоплюється поняттям «великий розмір внеску» у розумінні ст. 159-1 КК України), тоді воно охоплюється ст. 212-15 КУпАП в разі вчинення як умисно, так і з необережності.

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушення

Питання розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень є важливим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії може становити склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, або кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. Для розмежування цих складів правопорушень вирішальне значення має суб'єктивна та об'єктивна сторони правопорушення. Крім того, ч. 3, 4 ст. 159-1 КК України передбачають вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками. Такі ознаки не впливають на кваліфікацію за ст. 212-15 КУпАП, проте можуть охоплюватися переліком обставин, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (наприклад, повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню), які передбачені в ст. 35 КУпАП.

Таблиця

«Розмежування складів адміністративних та кримінальних правопорушень, які стосуються порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії»

№	Об'єктивна сторона	Суб'єктивна сторона	Кваліфікація
1	Отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок	Умисел ⁶⁶	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
2	Отримання внеску на користь політичної партії, який здійснювався фізичною особою у великому розмірі (понад 400 розмірів МЗП)	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
3		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
4	Отримання внеску на користь політичної партії, який здійснювався від імені юридичної особи у великому розмірі (понад 800 розмірів МЗП)	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
5		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
6	Отримання грошового внеску не шляхом перерахування на відповідний банківський рахунок політичної партії від фізичної особи в невеликому розмірі (400 і менше розмірів МЗП)	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
7		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
8	Отримання грошового внеску не шляхом перерахування на відповідний банківський рахунок політичної партії від юридичної особи в невеликому розмірі (800 і менше розмірів МЗП)	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
9		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
10	Дії, передбачені вище під № 1, 2, 4, вчинені повторно	Умисел	ч. 3 ст. 159-1 ККУ

⁶⁶ Відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» політичні партії та їх уповноважені особи не несуть юридичної відповідальності за порушення вимог, передбачених ч. 1 цієї статті (де визначено перелік осіб, які не мають права здійснювати такий внесок). Тому відповідальність за отримання з необережності внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, не настає.

11	Дії, передбачені вище під № 1, 2, 4, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску	Умисел	ч. 4 ст. 159-1 ККУ
*	Поняття внеску та його форми визначено у ч. 4 ст. 14 Закону України «Про політичні партії в Україні» ⁶⁷		
**	Дефініції окремих термінів (спонсорство, треті особи) містяться у наказі НАЗК від 28.05.2020 № 225/20 ⁶⁸		
***	Порядок визначення розміру внеску у формі робіт, товарів або послуг визначено Методологією 2021 року, що затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21 ⁶⁹		

2.1.1.3. Порухення встановленого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП)

Безпосередній об'єкт і об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений законом порядок надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації. При дослідженні обставин справи слід зауважити, що ст. 212-15 КУпАП містить вказівку на конкретний вид нормативного акта – закон. У цьому разі йдеться про Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-ІХ⁷⁰, який, втім, містить відсилочні норми. Зокрема, ст. 96 та 152 ВК України в контексті правового регулювання порядку формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах містять значну кількість відсилочних норм до Закону України «Про політичні партії в Україні». Вимоги щодо порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації варто аналізувати залежно від типу виборів – Президента України (Розділ XVII), народних депутатів України (Розділ XXVII) чи місцевих (Розділ XXXVI). Окремі актуальні питання та новели правового регулювання фінансування передвиборної агітації наведені в розділі 1.2.

Суспільна шкідливість наслідків такого правопорушення обумовлена тим, що воно стосується принципів рівного виборчого права, вільних і чесних виборів, дотримання яких є умовою демократичності виборів. Окреслені принципи гарантовані Конституцією України

67 Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

68 Наказ НАЗК «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України «Про політичні партії в Україні» та законодавстві України про вибори» від 28.05.2020 № 225/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-20#Text>

69 Методологія визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг, затверджена наказом НАЗК від 18.05.2021 № 263/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-21#n7>

70 Щодо організації і проведення проміжних виборів до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України, чинним залишається Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI.

(ст. 71), міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 21 Загальної декларації прав людини, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін.) і ВК України (розділ 2).

Об'єктивна сторона виявляється у формі дії, а саме: надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації із порушенням встановленого законом порядку. Така дія може мати різні форми, зважаючи на те, які вимоги встановленого законом порядку порушуються. Отже, для ідентифікації об'єктивної сторони правопорушення слід визначити та надати в судовому рішенні вимогу закону, яку порушує особа, котра надає внесок.

Під час виборчого процесу неабияку увагу слід приділяти виявленню ознак передвиборної агітації, оскільки вони мають бути підґрунтям розмежування статутної та агітаційної діяльності політичних партій. Відповідно цільове призначення підтримки (здійснення статутної діяльності політичною партією чи здійснення передвиборної агітації суб'єктом виборчого процесу) обумовлюватиме різні правила її надання. Питання ідентифікації ознак передвиборної агітації висвітлено в розділі 1.2.3.

Згідно з ч. 4 ст. 51 ВК України передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, якщо інше не передбачено цим Кодексом⁷¹. Враховуючи це та виходячи зі змісту ст. 96, 152 та 215 ВК України, можна зробити висновок, що *законне надання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації можливе лише шляхом формування виборчого фонду*. Тезу про те, що будь-які форми надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду формують склад правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, можна сформулювати, системно пов'язавши норми ВК України. Відповідне обґрунтування здійснене в розділі 1.2.4. в таблиці «Порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації».

Варто розмежовувати склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, зі складом, який стосується інших порушень обмежень щодо проведення передвиборної агітації – ч. 1 ст. 212-10 КУпАП. Якщо особа здійснює передвиборну агітацію, матеріали якої виготовлені за власний рахунок чи самостійно, – скоюється правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 212-10 КУпАП, оскільки надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації не відбувається, водночас порушуватиметься вимога ч. 4 ст. 51 ВК України.

У ВК України визначено порядки формування виборчих фондів (розділи XVII, XXVII, XXXVI). Джерела формування виборчих фондів розкрито в таблицях:

- на загальнодержавних виборах – у розділі 1.2.1. у таблиці «Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах»;

⁷¹ У ВК України інших джерел фінансування передвиборної агітації не передбачено, а за рахунок коштів державного бюджету України фінансується лише інформаційне забезпечення виборів – виготовлення інформаційних буклетів і плакатів.

- на місцевих виборах – у розділі 1.2.2. в таблиці «Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах».

Порушенням порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації є:

- будь-які форми надання підтримки поза межами виборчого фонду (готівкою, на особисті рахунки кандидатів тощо);
- надання підтримки шляхом участі у формуванні виборчого фонду з порушенням визначених законом вимог (перевищення розміру внеску, здійснення внеску особою, яка не має на це права, порушення вимог щодо ідентифікації особи тощо).

Серед можливих форм об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП (порушення визначеного законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації), варто виділити такі:

- надання підтримки для здійснення передвиборної агітації понад встановлений законом розмір (порушення вимог абз. 1, 2 ч. 2 ст. 96 ВК України – щодо виборів Президента України; порушення вимог абз. 4, 5 ч. 1, абз. 1, 2 ч. 2 ст. 152 ВК України – щодо виборів народних депутатів України; порушення вимог ч. 2 ст. 215 ВК України – щодо місцевих виборів);
- надання підтримки для здійснення передвиборної агітації особою, яка не має права її надавати (порушення вимог ч. 3 ст. 96 ВК України – щодо виборів Президента України; порушення вимог ч. 3 ст. 152 ВК України – щодо виборів народних депутатів України; порушення вимог ч. 3 ст. 215 ВК України – щодо місцевих виборів);
- надання підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою без дотримання ідентифікаційних вимог (порушення вимог абз. 2, 3 ч. 4 ст. 96 ВК України – щодо виборів Президента України; порушення вимог абз. 2, 3 ч. 4 ст. 152 ВК України – щодо виборів народних депутатів України; порушення вимог ч. 4 ст. 215 ВК України – щодо місцевих виборів);
- надання підтримки для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду (порушення вимог ч. 4 ст. 51 ВК України в системному зв'язку із абз. 1 ч. 1 ст. 96 ВК України – щодо виборів Президента України; абз. 1, 2 ч. 1 ст. 152 ВК України – щодо виборів народних депутатів України; абз. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 215 ВК України – щодо місцевих виборів), зокрема в негрошовій або готівковій формі.

Стосовно останнього прикладу об'єктивної сторони правопорушення варто наголосити на кількох застереженнях. Положення «добровільні внески здійснюються виключно у грошовій формі» зазначено лише в книгах ВК України, присвячених загальнодержавним виборам (абз. 2 ч. 1 ст. 96 ВК України – щодо виборів Президента України; абз. 3 ч. 1 ст. 152 ВК України – щодо виборів народних депутатів України). Стосовно місцевих виборів безпосередня вказівка щодо виключно грошової форми добровільних внесків відсутня, однак така вимога логічно випливає з ч. 2 ст. 215 ВК України та порядку формування виборчого фонду. Крім того, лише щодо виборів народних депутатів передбачено положення «внески до виборчого фонду можуть здійснюватися фізичними та юридичними особами виключно

у безготівковій формі». Однак з огляду на те, що виборчі фонди на будь-яких типах виборів передбачають утворення рахунків у банках, на які надходять кошти та здійснюється фінансування витрат шляхом банківських операцій, можна зробити висновок, що формування виборчих фондів можливе лише шляхом безготівкових грошових перерахувань.

Суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єктом цього адміністративного правопорушення можуть бути фізичні особи (осудні особи, що досягли 16-річного віку: громадяни України, іноземці, особи без громадянства) та посадові особи юридичних осіб (керівники, бухгалтери, уповноваженні особи відповідно до статуту або доручення тощо), які надавали фінансову (матеріальну) підтримку для здійснення передвиборної агітації.

Варто зауважити, що на відміну від загальнодержавних виборів, де норми про обмеження щодо осіб, які можуть здійснювати внески до виборчого фонду, відсилають до ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні», щодо місцевих виборів такі обмеження визначені в ч. 3 ст. 215 ВК України. Для прикладу, юридичним особам, їхнім філіям і представництвам забороняється здійснювати добровільні внески до виборчого фонду на місцевих виборах. Тому будь-які форми фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації від юридичної особи становитимуть склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП.

Суб'єктивна сторона передбачає наявність вини як у формі умислу (коли особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків), так і у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити).

Встановлення форми вини важливо для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень. За наявності вини у формі умислу діяння може становити склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. У разі ж притягнення до адміністративної відповідальності форма та ступінь вини враховується при накладенні стягнення та не впливає на кваліфікацію.

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушення

Питання розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень є важливим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Порушення встановленого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації може становити склад адміністративного правопо-

рушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, або кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. Для розмежування цих складів правопорушень вирішального значення набувають суб'єктивна та об'єктивна сторони правопорушення. Крім того, ч. 3, 4 ст. 159-1 КК України передбачають вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками. Такі ознаки не впливають на кваліфікацію за ст. 212-15 КУпАП, проте можуть сприяти виникненню низки обставин, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (наприклад, повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню), що передбачені в ст. 35 КУпАП.

Таблиця

«Розмежування складів адміністративних і кримінальних правопорушень, що стосуються порушення встановленого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації»

№	Об'єктивна сторона	Суб'єктивна сторона	Кваліфікація
1	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою у великому розмірі	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
2		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
3	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою в невеликому розмірі з порушенням встановленого законом порядку	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
4		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
5	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації від імені юридичної особи у великому розмірі на загальнодержавних виборах	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
6		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
7	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації від імені юридичної особи в невеликому розмірі на загальнодержавних виборах з порушенням встановленого законом порядку	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
8		Необережність	ст. 212-15 КУпАП

9	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації від імені юридичної особи на місцевих виборах незалежно від розміру ⁷²	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
10		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
11	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації від імені юридичної особи, яка не має на те права, на загальнодержавних виборах	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
12		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
13	Надання підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою, яка не має на те права	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
14		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
15	Дії, передбачені вище під № 1, 5, 9, 11, 13, вчинені повторно	Умисел	ч. 3 ст. 159-1 ККУ
16	Дії, передбачені вище під № 1, 5, 9, 11, 13, вчинені за попередньою змовою групою осіб або організованою групою	Умисел	ч. 4 ст. 159-1 ККУ
*	Розмір внесків, обсяг коштів та перелік суб'єктів, які мають право формувати виборчі фонди, відрізняється залежно від типу виборів – див. <u>розділ 1.2.1. (Таблиця «Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах»)</u> та <u>розділ 1.2.2. (Таблиця «Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах»)</u> .		

72 На місцевих виборах забороняється робити добровільні внески до виборчого фонду юридичним особам, їхнім філіям і представництвам незалежно від розміру (п. 3 ч. 3 ст. 215 ВК України).

2.1.1.4. **Порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП)**

Безпосередній об'єкт та об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений законом порядок отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації. Досліджуючи обставини справи варто зважати на те, що ст. 212-15 КУпАП містить вказівку на конкретний вид нормативного акта – закон. За цих умов йдеться про Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX⁷³, який, втім, містить відсилочні норми. Зокрема, ст. 96 та 152 ВК України в контексті правового регулювання порядку формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах містять значну кількість відсилочних норм до Закону України «Про політичні партії в Україні». Вимоги щодо порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації варто аналізувати залежно від типу виборів – Президента України (Розділ XVII), народних депутатів України (Розділ XXVII) чи місцевих (Розділ XXXVI). Окремі актуальні питання та новели правового регулювання фінансування передвиборної агітації висвітлені в [розділі 1.2](#).

Суспільна шкідливість наслідків такого правопорушення обумовлена тим, що воно стосується принципів рівного виборчого права, вільних і чесних виборів, дотримання яких є умовою демократичності виборів. Окреслені принципи гарантовані Конституцією України (ст. 71), міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 21 Загальної декларації прав людини, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін.) та ВК України (розділ 2).

Об'єктивна сторона виявляється у формі діяння, а саме: отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації із порушенням встановленого законом порядку. Таке діяння може мати різні форми залежно від того, які вимоги визначеного законом порядку порушуються. До того ж, правопорушення може бути вчинено у формі бездіяльності – невиконанні визначених законом обов'язків (у разі неповернення добровільного внеску або його частини). Отже, для ідентифікації об'єктивної сторони правопорушення слід визначити та навести в судовому рішенні вимогу закону, що порушується особою, котра отримує внесок.

Під час виборчого процесу має бути приділена неабияка увага виявленню ознак передвиборної агітації, оскільки вони мають стати підґрунтям розмежування статутної та агітаційної діяльності політичних партій. Отже, цільове призначення підтримки (здійснення статутної діяльності політичною партією чи здійснення передвиборної агітації суб'єктом виборчого процесу) обумовлюватиме різні правила її надання. Питання ідентифікації ознак передвиборної агітації розкрито в [розділі 1.2.3](#).

73 Щодо організації і проведення проміжних виборів до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України, чинним залишається Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI.

Згідно з ч. 4 ст. 51 ВК України передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, якщо інше не передбачено цим Кодексом⁷⁴. Враховуючи це та виходячи зі змісту ст. 96, 152 та 215 ВК України, можна зробити висновок, що *законне отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації можливе лише на відповідні рахунки виборчого фонду*. ВК України визначено порядки формування виборчих фондів (розділи XVII, XXVII, XXXVI).

Серед можливих форм об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП (порушення визначеного законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації), варто виділити такі:

- будь-які форми отримання підтримки поза межами виборчого фонду;
- отримання коштів на рахунок виборчого фонду від суб'єктів, які не мають на це права;
- отримання коштів на рахунок виборчого фонду понад визначений законом розмір.

Отримання підтримки поза межами виборчого фонду. Тезу про те, що будь-які форми отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду формують склад правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, можна сформулювати, системно пов'язавши норми ВК України. Відповідне обґрунтування міститься в розділі 1.2.4. в таблиці «Порядок надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації». Таким чином, отримання коштів у готівковій формі, отримання матеріальної підтримки, отримання безготівкового перерахування не на рахунок виборчого фонду (наприклад, на особисті рахунки кандидатів), якщо така підтримка призначена для здійснення передвиборної агітації, формують склад правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП.

Отримання коштів на рахунок виборчого фонду від суб'єктів, які не мають на це права. Варто зауважити, що перелік суб'єктів, які мають право формувати виборчі фонди, є відмінним залежно від типу виборів. І якщо щодо загальнодержавних виборів ВК України містить відсилочні норми до Закону України «Про політичні партії в Україні», то щодо місцевих виборів відповідні обмеження визначені безпосередньо в ВК України. Законні джерела формування виборчих фондів відображено в таблицях:

- на загальнодержавних виборах – у розділі 1.2.1. у таблиці «Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах»;
- на місцевих виборах – у розділі 1.2.2. в таблиці «Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах».

Також варто зауважити, що ВК України визначає обов'язок розпорядника відповідного рахунку виборчого фонду відмовитися від внеску особи, яка згідно з ВК України не має права його здійснювати:

- на загальнодержавних виборах – протягом трьох робочих днів від дня, коли йому стало про це відомо (ч. 8 ст. 96, ч. 8 ст. 152 ВК України);

⁷⁴ У ВК України інших джерел фінансування передвиборної агітації не передбачено, а за рахунок коштів державного бюджету України фінансується лише інформаційне забезпечення виборів – виготовлення інформаційних буклетів і плакатів.

- на місцевих виборах – строк не визначено (ч. 8 ст. 215 ВК України);
- щодо усіх типів виборів підставою для перерахування такого внеску банком є заява розпорядника виборчого фонду, відповідно її подача до банку є формою виконання обов'язку.

Учиненим адміністративне правопорушення у формі отримання коштів на рахунок виборчого фонду від суб'єктів, які не мають на це права, може вважатися лише після невиконання обов'язку щодо відмови від внеску. Відсутність строків відмови від внеску розпорядником відповідного рахунку виборчого фонду на місцевих виборах, на нашу думку, є законодавчим недоліком.

Отримання коштів на рахунок виборчого фонду понад визначений законом розмір. Аналіз положень ВК України дає змогу зробити висновок, що мова може йти про перевищення розмірів у контексті трьох обмежень:

- перевищення розмірів добровільних внесків (ч. 2 ст. 96, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 215 ВК України);
- перевищення загального обсягу власних коштів кандидата (абз. 4 ч. 1 ст. 152 ВК України) та політичної партії, яка висунула список кандидатів (абз. 5 ч. 1 ст. 152 ВК України) на виборах народних депутатів України;
- перевищення розмірів виборчих фондів на загальнодержавних виборах (абз. 3 ч. 1 ст. 96, абз. 5 ч. 1 ст. 150, абз. 2 ч. 1 ст. 151 ВК України).

Підходи щодо наведених вище обмежень потребують уніфікації. На місцевих виборах обмеження визначені лише щодо добровільних внесків – у абз. 4 ч. 1 ст. 215 ВК України наголошено, що власні кошти організації партії, кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, які перераховуються на рахунок виборчого фонду, не підлягають обмеженням за сумою і кількістю перерахувань.

Також варто звернути увагу, що ВК України визначає вимогу повернення суми внеску, що перевищує встановлений розмір (ч. 7 ст. 96, ч. 7 ст. 152, ч. 7 ст. 215 ВК України). Зазначеними положеннями не визначено будь-яких строків виконання такої вимоги, при цьому:

- процедура стосується лише добровільних внесків, тобто передбачених ч. 2 ст. 96, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 215 ВК України;
- сума внеску повертається банком на підставі відповідної заяви та платіжного документа, поданих розпорядником відповідного рахунку виборчого фонду.

Необхідність законодавчого врегулювання строків повернення внесків або їхніх сум, що перевищують передбачені законами розміри, обумовлена необхідністю визначення дня вчинення правопорушення в контексті дотримання строків накладення адміністративних стягнень, передбачених ч. 4 ст. 38 КУпАП.

Строки накладення адміністративного стягнення

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212–15, може бути накладено:

- протягом шести місяців з дня його виявлення;
- але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Як свідчать результати аналізу судової практики, понад чверть адміністративних справ цієї категорії суди закривали саме через закінчення строку накладення адміністративного стягнення⁷⁵. Тому при дослідженні обставин цих справ варто враховувати визначені ст. 38 КУпАП строки для забезпечення невідворотності покарання.

День вчинення правопорушення залежить від форми його вчинення (об'єктивної сторони).

Якщо правопорушення вчинено у формі отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду, днем вчинення правопорушення буде день фактичного отримання підтримки (однак її цільовим призначенням повинно бути проведення передвиборної агітації).

Якщо правопорушення вчинено у формі отримання коштів на рахунок виборчого фонду від суб'єктів, які не мають на це права, або понад встановленого законом розміру, днем вчинення правопорушення буде наступний день після останнього дня, передбаченого для виконання обов'язку розпорядника відповідного рахунку виборчого фонду відмовитися від внеску особи, яка не має права його здійснювати, або повернути частину внеску, що перевищує визначений розмір.

Строк виконання відповідного обов'язку чітко визначений лише:

- на загальнодержавних виборах (вибори Президента України – ч. 8 ст. 96 ВК України; вибори народних депутатів України – ч. 8 ст. 152 ВК України);
- для випадків отримання внесків від особи, яка не має права його здійснювати;
- та становить три робочих дні від дня, коли розпоряднику відповідного рахунку виборчого фонду стало про це відомо.

У такому разі днем вчинення правопорушення буде четвертий день після спливу трьох робочих днів від дня, коли розпоряднику відповідного рахунку виборчого фонду стало відомо про те, що внесок здійснено особою, яка не має на це права.

Для інших випадків строки виконання обов'язку не передбачені, що, відповідно до нашого переконання, потребує законодавчого врегулювання. Водночас ВК України передбачає граничні строки, коли кошти виборчого фонду перераховуються кандидатам, політичним партіям, організаціям партій, до державного або місцевих бюджетів: ч. 10, 11 ст. 96 щодо виборів Президента України; ч. 10, 11 ст. 152 щодо виборів народних

⁷⁵ Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

депутатів України; ч. 10, 11 ст. 215 щодо місцевих виборів. Після перерахування коштів виборчого фонду відмовитися від внеску або повернути суму внеску буде неможливо. Отже, такі строки, на нашу думку, можна вважати граничними для виконання обов'язків розпорядників фондів, що передбачені у ч. 2 ст. 96, ч. 2 ст. 152, ч. 2, 8 ст. 215 ВК України.

День виявлення правопорушення – це окрема подія, яка завжди передує складенню протоколу щодо вчинення порушення. Складення протоколу щодо адміністративного правопорушення, передбачене ст. 212-15 КУпАП, є окремою процесуальною дією, вчиненою на підставі виявленого факту порушення. Відтак моментом виявлення правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, є суб'єктивний момент отримання уповноваженою (на складання протоколів) особою НАЗК інформації про таке порушення, тобто час надходження повідомлення від інших органів/осіб про вчинення особою порушення або інформації, яка підтверджує, що особа вчинила порушення⁷⁶.

Відповідна інформація може надходити насамперед від органів і установ, що здійснюють контроль виборчих фондів відповідно до ВК України:

- щодо виборчих фондів кандидатів на пост Президента України – ЦВК, НАЗК та банки, в яких відкрито рахунки виборчих фондів (ч. 1 ст. 94);
- щодо виборчих фондів політичних партій на парламентських виборах – ЦВК, НАЗК та банки, в яких відкрито рахунки виборчих фондів партій (абз. 1 ч. 14 ст. 150);
- щодо виборчих фондів кандидатів на парламентських виборах – відповідне регіональне або територіальне представництво ЦВК, НАЗК та банки, в яких відкрито поточні рахунки власних виборчих фондів кандидатів (абз. 2 ч. 14 ст. 150);
- щодо виборчих фондів на місцевих виборах – ТВК і банки, в яких відкрито рахунки виборчих фондів (ч. 9 ст. 215).

ВК України передбачає, що такий контроль на загальнодержавних виборах здійснюється відповідно до порядку, визначеного ЦВК спільно з НБУ за погодженням з НАЗК. Водночас на момент написання цього посібника відповідні порядки на виконання положень ВК України ще не визначені⁷⁷.

76 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

77 Частково чинною в частині проведення проміжних виборів народних депутатів лишається постанова ЦВК «Про Порядок контролю за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати у народні депутати України від яких зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах» від 16 травня 2014 року № 618, яка ґрунтується на положеннях закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI та втратила чинність у частині організації підготовки та проведення чергових, позачергових виборів народних депутатів України на підставі Постанови Центральної виборчої комісії № 131 від 25.06.2020.

Суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єкт цього адміністративного правопорушення може відрізнятися залежно від форми його вчинення:

- якщо правопорушення вчинене у формі отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду (в готівковій формі, формі матеріальної підтримки, безготівкового перерахування не на рахунок виборчого фонду), суб'єкт адміністративного правопорушення є загальним – ним можуть бути кандидати, представники партій, довірені та уповноважені особи, розпорядники фондів, а також фізичні особи, котрі отримали фінансову (матеріальну) підтримку для здійснення передвиборної агітації поза межами виборчого фонду;
- якщо правопорушення вчинене у формі отримання коштів на рахунок виборчого фонду від суб'єктів, що не мають на це права, або понад визначеного законом розміру, суб'єктом адміністративного правопорушення є розпорядники відповідних рахунків:
 - на виборах Президента України – розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду;
 - на виборах народних депутатів України:
 - > розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду партії;
 - > розпорядник поточного рахунку власного виборчого фонду кандидата;
 - на місцевих виборах:
 - > розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду організації партії;
 - > розпорядник поточного рахунку власного виборчого фонду кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови.

Суб'єктивна сторона передбачає наявність вини як у формі умислу (коли особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки та бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків), так і у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити).

Якщо суб'єктами адміністративного правопорушення виступають зазначені вище розпорядники рахунків виборчих фондів, варто врахувати, що ВК України надає їм певні права та покладає обов'язки. Наприклад, виключне право на розпорядження згідно із законом коштами, що надходять на накопичувальний рахунок (ч. 1 ст. 95, ч. 1 ст. 151 ВК України), обов'язок вести облік надходження та їх розподілу між поточними рахунками (ч. 1 ст. 95, ч. 1 ст. 151 ВК України), обов'язок забезпечення додержання фінансової дисципліни та цільового використання коштів виборчого фонду (абз. 2 ч. 2 ст. 151, абз. 1 ч. 2 ст. 114 ВК України) тощо.

Для визначення вини розпорядників виборчих фондів варто враховувати покладення на них відповідних обов'язків. Окрім цього, для ідентифікації моменту, коли розпоряднику стало відомо про перерахування коштів на рахунок фонду із порушенням передбаченого законом порядку (наприклад, особою, яка не має права здійснювати внесок, або понад ви-

значений законом розмір), варто враховувати обов'язок подання проміжних і остаточних фінансових звітів, де повинна бути відображена інформація щодо надходження та використання коштів виборчого фонду. Порядок подачі таких звітів визначено ст. 97, 153 та 214 ВК України, а форми фінансових звітів на місцевих виборах затверджені постановою ЦВК від 1 жовтня 2020 року № 324⁷⁸. Окрім цього, ВК України передбачає обов'язок банків, у яких відкрито накопичувальні або поточні рахунки, надавати розпорядникам відповідних рахунків виборчих фондів (щотижнево, щоденно або за зверненням розпорядника) відомості щодо розмірів і джерел внесків, що надійшли на рахунки виборчих фондів, рух коштів, а також їхні залишки на рахунках (ч. 3 ст. 95, ч. 3 ст. 151, ч. 3 ст. 214 ВК України). Отримання таких відомостей також може свідчити про обізнаність розпорядника щодо отримання коштів від особи, яка не має права здійснювати внесок, або коштів понад передбачений законом розмір.

Визначити форму вини важливо для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень. За наявності вини у формі умислу діяння може становити склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. У разі ж притягнення до адміністративної відповідальності форма та ступінь вини враховуються при накладенні стягнення та не впливають на кваліфікацію.

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушень

Питання розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень є важливим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації може становити склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, або кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, 3, 4 ст. 159-1 КК України. Для розмежування цих складів правопорушень вирішальне значення має суб'єктивна та об'єктивна сторони правопорушення. Крім того, ч. 3, 4 ст. 159-1 КК України передбачають вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками. Такі ознаки не впливають на кваліфікацію за ст. 212-15 КУпАП, проте можуть охоплюватися переліком обставин, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (наприклад, повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню), які передбачені ст. 35 КУпАП.

78 Постанова ЦВК «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу» від 1 жовтня 2020 року № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324359-20#Text>

Таблиця

«Розмежування складів адміністративних і кримінальних правопорушень, що стосуються порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації»

№	Об'єктивна сторона	Суб'єктивна сторона	Кваліфікація
1	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від фізичної особи у великому розмірі * якщо не виконано обов'язки, передбачені ч. 7 ст. 96, ч. 7 ст. 152, ч. 7 ст. 215 ВК України	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
2		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
3	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від фізичної особи в невеликому розмірі поза межами виборчого фонду	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
4		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
5	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від юридичної особи у великому розмірі на загальнодержавних виборах * якщо не виконано обов'язки, передбачені ч. 7 ст. 96, ч. 7 ст. 152 ВК України	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
6		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
7	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від юридичної особи в невеликому розмірі на загальнодержавних виборах поза межами виборчого фонду	Умисел	ст. 212-15 КУпАП
8		Необережність	ст. 212-15 КУпАП
9	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від юридичної особи на місцевих виборах незалежно від розміру ⁷⁹ * якщо не виконано обов'язок, передбачений ч. 8 ст. 215 ВК України	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
10		Необережність	ст. 212-15 КУпАП

79 На місцевих виборах забороняється робити добровільні внески до виборчого фонду юридичним особам, їхнім філіям і представництвам незалежно від розміру (п. 3 ч. 3 ст. 215 ВК України).

11	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від юридичної особи, яка не має на те права на загальнодержавних виборах	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
12	* якщо не виконано обов'язки, передбачені ч. 8 ст. 96, ч. 8 ст. 152 ВК України	Необережність	ст. 212-15 КУпАП
13	Отримання підтримки для здійснення передвиборної агітації від фізичної особи, яка не має на те права	Умисел	ч. 2 ст. 159-1 ККУ
14	* якщо не виконано обов'язки, передбачені ч. 8 ст. 96, ч. 8 ст. 152, ч. 8 ст. 215 ВК України	Необережність	ст. 212-15 КУпАП
15	Дії, передбачені вище під № 1, 5, 9, 11, 13, вчинені повторно	Умисел	ч. 3 ст. 159-1 ККУ
16	Дії, передбачені вище під № 1, 5, 9, 11, 13, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску	Умисел	ч. 4 ст. 159-1 ККУ
*	Розмір внесків, обсяг коштів і перелік суб'єктів, які мають право формувати виборчі фонди, відрізняється залежно від типу виборів – див. розділ 1.2.1. (Таблиця «Джерела формування виборчих фондів на загальнодержавних виборах») і розділ 1.2.2. (Таблиця «Джерела формування виборчих фондів на місцевих виборах»).		

2.1.1.5. **Порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП).**

Правила підсудності

З огляду на 15-денний строк розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 212-21 КУпАП, першочерговим етапом дослідження обставин справи має бути перевірка дотримання правил територіальної підсудності. Для цього слід ідентифікувати місце вчинення правопорушення, за яким розглядається справа.

Відповідно до ст. 276 КУпАП справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення, при цьому щодо ст. 212-21 КУпАП не передбачено спеціальних вимог стосовно місця розгляду правопорушення.

Огляд судової практики свідчить, що практика визначення місця вчинення правопорушення є різною. В одних випадках суди прив'язувалися до адреси відповідного виборчого округу, що, на наш погляд, є доволі спірним із урахуванням того, що самі по собі виборчі округи формують систему територіальної організації виборів і поширюються на певну територію, яка має визначені межі. В інших випадках місцем вчинення правопорушення визнавалося місце розташування органу, до якого відповідно до законодавства передбачено подання звіту (див. 1.2.5. Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду).⁸⁰ Так, на місцевих виборах відповідно до ст. 214 ВК України розпорядник виборчого фонду зобов'язаний подати відповідний Звіт до відповідної територіальної виборчої комісії. Отже, місцем вчинення правопорушення може бути місце розташування відповідної територіальної виборчої комісії.

Однак на загальнодержавних виборах розпорядник виборчого фонду має подати такий Звіт уже до двох органів – Центральної виборчої комісії і Національного агентства з питань запобігання корупції, а також до партії (крім випадку з виборами Президента України, якщо кандидат висунутий шляхом самовисування). У такому разі місцем вчинення правопорушення може розглядатися місце знаходження того суб'єкта, до якого подано Звіт з порушенням. Такий підхід обґрунтовується місцем подання Звіту й зазвичай застосовується в разі порушення строків подання Звіту.

Утім, у разі порушення вимог щодо оформлення Звіту можуть виникнути складнощі з визначенням місця вчинення правопорушення, адже порушення були допущені під час його складення. Це обумовлює дискусію щодо можливості розгляду справи в такому разі за місцем складення такого Звіту, де, власне, й було допущене порушення в його оформленні (наприклад, за місцем розташування виборчого штабу чи місцем проживання розпорядника виборчого фонду, де він оформлював Звіт).

Крім того, виникає питання щодо місця розгляду справи в разі подання Звіту з порушенням строків до партії, якщо її фактичне місце розташування інше, ніж юридична адреса, адже ВК України містить лише загальну вимогу щодо надання партії Звіту.

З огляду на це, суд у кожному конкретному випадку має встановити, де саме було вчинено правопорушення та на підставі цього вирішувати питання підсудності справи.

Безпосередній об'єкт і об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений порядок, строки подання фінансового звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду, а також вимоги щодо його оформлення.

80 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 98. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

При дослідженні обставин справи слід звернути увагу, що на відміну від ст. 212-15 КУпАП, де йдеться про порушення встановленого «законом» порядку, ст. 212-21 КУпАП не містить вказівки на конкретний вид нормативно-правового акта, яким визначається порядок, строки подання Звіту щодо виборчого фонду або вимоги щодо його оформлення. Водночас правове регулювання звітування щодо виборчих фондів здійснюється відповідно до Виборчого кодексу, а також актів ЦВК та НАЗК. Наприклад, згідно з ч. 8 ст. 97, ч. 11 ст. 153, ч. 9 ст. 214 ВК України форми фінансових звітів встановлюються Центральною виборчою комісією за погодженням із Національним агентством з питань запобігання корупції. На сьогодні такі форми, з урахуванням листа Національного агентства з питань запобігання корупції від 30 вересня 2020 року № 54-03/52294/20, затверджені лише для місцевих виборів (постанова ЦВК від 1 жовтня 2020 року № 324 «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу»).

Суспільна шкідливість такого правопорушення обумовлена тим, що воно спрямоване на порушення принципів рівного виборчого права, вільних і чесних виборів, дотримання яких є умовою демократичності виборів. Окреслені принципи гарантовані Конституцією України (ст. 71), міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 21 Загальної декларації прав людини, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін.) та ВК України (розділ II). Таким чином, таке правопорушення завдає шкоди демократичному ладу держави.

Об'єктивна сторона ст. 212-21 КУпАП формально передбачає такі три групи діянь, як порушення порядку, порушення строків подання та подання Звіту щодо виборчого фонду, оформленого з порушенням вимог, які можуть виявлятися у:

- неподанні фінансового Звіту до визначених законом суб'єктів (див. розділ 1.2.5. Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду) або ж не до всіх адресатів, про які йдеться у відповідних положеннях законодавства про вибори;
- поданні Звіту з порушенням строків, визначених виборчим законодавством (див. розділ 1.2.5. Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду);
- поданні Звіту не за формою, встановленою ЦВК⁸¹;
- поданні Звіту, що містить неповну інформацію;
- поданні Звіту, що містить недостовірну інформацію;
- поданні Звіту з іншими порушеннями вимог виборчого законодавства.

Такі діяння можуть вчинятися як у формі дій, так і бездіяльності.

81 Наприклад, постанова ЦВК від 1 жовтня 2020 року № 324 «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу».

Водночас залишається дискусійним і потребує врегулювання питання щодо розмежування таких понять, як «неподання» Звіту щодо виборчого фонду та його «подання з порушенням строків». Розмежування понять «подання з порушенням строків» (коли Звіт щодо виборчого фонду було подано поза межами передбачених строків) та «неподання» (коли Звіт щодо виборчого фонду не було подано взагалі) як різних складів правопорушень вважаємо спірним, оскільки в обох випадках йдеться про порушення строків. Інакше буде ускладнена ідентифікація дня вчинення правопорушення, оскільки фактичне подання Звіту щодо виборчого фонду поза межами строків може бути здійснено вже після дня виявлення правопорушення, складення протоколу або навіть судового розгляду. При цьому сам факт подання Звіту щодо виборчого фонду, хоч і поза межами визначених строків, може враховуватися при накладенні стягнення згідно з ч. 2 ст. 33, ст. 34 КУпАП. Загалом, з огляду на назву ст. 212-21 КУпАП («Порушення порядку подання...»), а також загальноживані розуміння поняття «порядок» (яке може тлумачитися як стан, коли все робиться, виконується належним чином, відповідно до певних вимог, правил⁸²), існує думка, що порядок подання Звіту щодо виборчого фонду охоплює вимоги і щодо строків, і щодо оформлення, однак він потребує законодавчого врегулювання.

Строки накладення адміністративного стягнення

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212-21, може бути накладено:

- протягом шести місяців із дня його виявлення⁸³;
- але не пізніше двох років із дня його вчинення.

Упродовж 2019-2020 років у 16 з 36 випадків провадження в цій категорії справ були закриті з огляду на закінченням строку для притягнення до адміністративної відповідальності⁸⁴. Тому при дослідженні обставин цих справ слід враховувати визначені в ст. 38 КУпАП строки.

Хибне визначення дня виявлення або вчинення правопорушення може як погіршувати становище особи, яку притягують до адміністративної відповідальності, так і давати їй змогу безпідставно уникати відповідальності, порушуючи вимогу невідворотності покарання за вчинені правопорушення.

Як засвідчив огляд судової практики, залежно від форми (дія або бездіяльність) діяння як ознаки об'єктивної сторони правопорушення день вчинення та виявлення правопорушення можуть відрізнятися. Так, у разі бездіяльності днем вчинення правопорушення є наступний день після дня, коли певна дія повинна бути вчинена суб'єктом адміністративного

82 Порядок. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <https://goo.su/b3lc>

83 Починаючи з редакції КУпАП від 19 квітня 2020 року, строк накладення адміністративних стягнень для таких правопорушень збільшено з трьох до шести місяців з дня їхнього виявлення.

84 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – С. 47. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

правопорушення (наприклад, наступний день після останнього дня подання Звіту). У разі дії днем вчинення правопорушення вважається день подання Звіту. Натомість днем виявлення правопорушення в судовій практиці зазвичай зазначався день повідомлення НАЗК про ознаки порушення вимог законодавства суб'єктом, який здійснював аналіз Звіту, або день, коли НАЗК виявило правопорушення.

З огляду на те, що дні вчинення та виявлення правопорушення можуть відрізнятися, вважаємо за необхідне в судових рішеннях зазначати окремо день виявлення та день вчинення правопорушення.

Суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єктом цього адміністративного правопорушення є спеціальний суб'єкт, на якого покладено обов'язок подання відповідного Звіту щодо виборчого фонду. Отже, таким суб'єктом є розпорядник виборчого фонду.

Однак має місце полеміка щодо формування складу правопорушень, передбачених ст. 212–21 КУпАП та ч. 1 ст. 159–1 КК України, в разі порушення порядків, передбачених ч. 4 ст. 97 ВК України, вчинених розпорядниками поточних рахунків виборчого фонду⁸⁵. У структурі норм, передбачених ст. 212–21 КУпАП та ч. 1 ст. 159–1 КК України, йдеться про «фінансовий звіт про надходження і використання коштів виборчого фонду», а, наприклад, в ч. 4 ст. 97 ВК України – про «фінансовий звіт про використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду».

Водночас згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 93 ВК України «виборчий фонд кандидата на пост Президента України має один накопичувальний рахунок... а також поточні рахунки», тому Звіт щодо використання коштів відповідного поточного рахунку виборчого фонду свідчить про використання коштів виборчого фонду. Обидва рахунки є необхідними для надходження коштів і здійснення фінансування витрат на виборчу кампанію із виборчого фонду та мають бути відкриті згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 93 ВК України. У ч. 1 ст. 97 ВК України визначено, що звітування щодо надходження та використання коштів виборчого фонду кандидата на пост Президента України здійснюють розпорядники відповідних рахунків виборчого фонду. Таким чином, у формулюванні цього положення «розпорядники» вжито у множині та не конкретизовано про які саме «відповідні» рахунки виборчого фонду йдеться. Крім того, порядки, визначені в абз. 1 та 2 ч. 1 ст. 97 ВК України, стосуються фінансової звітності щодо виборчого фонду та сформульовані як імператив.

Проте важливим є те, що на підставі звітів щодо використання коштів поточних рахунків розпорядник накопичувального рахунку формує проміжний та остаточний фінансові звіти щодо надходжень і використання коштів виборчого фонду, які потім подає до ЦВК, НАЗК та партії (окрім випадків самовисування). Відповідно до ст. 9 КУпАП вина (умисел чи необе-

85 Відповідальність за порушення виборчого законодавства : посіб. для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. – Київ : «АК-Group», 2019. – С. 58 URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/04/IFES_Handbook-for-Judges-on-Sanctions_-final.pdf

режність) є обов'язковою ознакою адміністративного правопорушення, а ст. 11 КУпАП визначає, що адміністративне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча мала б і могла їх передбачити. З огляду на формулювання вини, навіть якщо йдеться про адміністративне правопорушення, вчинене з необережності, можливість і здатність розпорядника накопичувального рахунку передбачити порушення розпорядником поточного рахунку порядків, передбачених абз. 1 та 2 ч. 1 ст. 97 ВК України, видаються сумнівними. Отже, існує ймовірність виникнення випадків порушення порядку подання Звіту щодо виборчого фонду при невинуватості розпорядника накопичувального рахунку та вини розпорядника поточного рахунку виборчого фонду.

Вважаємо, що аналогічні підходи можуть бути застосовані щодо фінансових звітів розпорядників поточних рахунків, передбачених на парламентських (ч. 4, 6 ст. 153 ВК України) та місцевих виборах (абз. 1 ч. 4, абз. 1 ч. 5 ст. 214 ВК України). Вважаємо за доцільне чітко розмежувати сфери відповідальності розпорядників поточних і накопичувальних рахунків з огляду на вину цих суб'єктів при порушенні порядку подання Звіту щодо виборчого фонду.

Суб'єктивна сторона правопорушення у формі подання Звіту, що містить недостовірну інформацію, передбачає наявність вини у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча мала б і могла їх передбачити), адже суб'єкт правопорушення заздалегідь не знав про недостовірність поданих відомостей. В іншому випадку, в разі подання завідомо недостовірних відомостей, тобто правопорушення було вчинене умисно, відповідальність настає за ч. 1 ст. 159-1 КК України. Саме суб'єктивна сторона є ключовим критерієм розмежування правопорушень за подання недостовірних відомостей у фінансовому Звіті щодо виборчого фонду.

Варто також зазначити, що при вчиненні будь-яких інших діянь (окрім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП, форма вини не має значення для кваліфікації, а враховується лише при накладенні стягнення згідно з ч. 2 ст. 33, ст. 34 КУпАП.

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушень

Згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Однак, зважаючи на те, що суспільні відносини (об'єкт), що охороняються ст. 212-21 КУпАП та ч. 1, 3 ст. 159-1 КК України, є схожими, слід розмежовувати склади правопорушень, передбачені ст. 212-21 КУпАП та 159-1 ККУ.

№	Ознаки складу правопорушення	ст. 212-21 КУпАП	ч. 1, 3 ст. 159-1 ККУ
1.	Об'єктивна сторона	подання недостовірних відомостей у фінансовому Звіті	подання завідомо недостовірних відомостей у фінансовому Звіті (ч. 1 ст. 159-1 ККУ), ті самі дії, вчинені повторно (ч. 3 ст. 159-1 ККУ)
	Суб'єктивна сторона	у формі необережності (суб'єкт правопорушення заздалегідь не знав про недостовірність поданих відомостей)	у формі умислу (подання завідомо недостовірних відомостей)
2.	Об'єктивна сторона	інші діяння (крім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП	
	Суб'єктивна сторона	форма вини не має значення для кваліфікації	

Подання недостовірних відомостей у фінансовому Звіті за ст. 212-21 КУпАП передбачає наявність вини у формі необережності, адже суб'єкт правопорушення заздалегідь не знав про недостовірність поданих відомостей. В іншому випадку, в разі подання завідомо недостовірних відомостей, тобто правопорушення вчинене умисно, відповідальність настає за ч. 1 ст. 159-1 КК України. Саме суб'єктивна сторона є ключовим критерієм розмежування правопорушень за подання недостовірних відомостей у фінансовому Звіті щодо виборчого фонду.

При вчиненні будь-яких інших діянь (окрім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП, – форма вини не має значення для кваліфікації, а враховується лише при накладенні стягнення згідно з ч. 2 ст. 33, ст. 34 КУпАП.

2.1.1.6. Порушення встановленого порядку або строків подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212-21 КУпАП).

Правила підсудності

З огляду на 15-денний строк розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 212-21 КУпАП, першочерговим етапом дослідження обставин справи має бути перевірка дотримання правил територіальної підсудності. Для цього слід встановити місце вчинення правопорушення, за яким розглядається справа.

Відповідно до ст. 276 КУпАП справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення, при цьому в ст. 212-21 КУпАП не передбачено спеціальних вимог стосовно місця розгляду правопорушення.

Огляд судової практики свідчить, що підходи визначення місця вчинення правопорушення є різними. Поширеним було визначення місця вчинення правопорушення за адресою, за якою офіційно зареєстрована політична партія. Однак часом суди вважали місцем вчинення правопорушення фактичне місце розташування політичної партії або НАЗК⁸⁶.

На сьогодні така різна практика визначення місця вчинення правопорушення може бути обумовлена наявністю двох одночасно чинних процедур подання звітності політичними партіями до контролюючого органу, про що зазначалося в розділі 1.1.2. Новели правового регулювання пов'язані із щоквартальним звітуванням політичних партій. Так, наразі зберігається можливість подати політичною партією звіти за 2020 рік до НАЗК у паперовій формі (за підписом керівника політичної партії, засвідченим печаткою політичної партії), а також на електронному носії за формою Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затвердженою рішенням НАЗК від 09.06.2016 № 3⁸⁷, та відповідно до Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затвердженого рішенням НАЗК від 28.07.2016 № 2⁸⁸. Отже, чинність зазначених положень у окремих випадках дає змогу розглядати місце розташування НАЗК як місце вчинення зазначеного правопорушення.

Утім відповідно до Наказу НАЗК «Про прийняття в постійну (промислову) експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний державний реєстр звітності політичних

86 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – С. 115. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

87 Рішення НАЗК «Про затвердження форми Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 09.06.2016 № 3, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.06.2016 за № 904/29034. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0904-16#Text>

88 Рішення НАЗК «Про затвердження Положення про порядок подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 28.07.2016 № 2, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 25.08.2016 за № 1185/29315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1185-16#Text>

партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 07.05.2021 № 252/21⁸⁹ з 11.05.2021 розпочала свою роботу електронна система подання та оприлюднення звітів політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (інформаційно-телекомунікаційна система «Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру»). Так, неподані звіти (починаючи з першого кварталу) в 2021 році та в подальшому мають подаватися до Єдиного державного реєстру звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за Формою Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру та відповідно до Порядку подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджених наказом НАЗК від 19.02.2021 №102/21⁹⁰.

Таким чином, поки діє два порядки подання звітів під час розгляду справи в кожному конкретному випадку суд має враховувати, яким чином був поданий відповідний Звіт.

Також варто звернути увагу на порядок подачі Звіту через електронний кабінет. Так, після наповнення інформацією електронних форм, передбачених Реєстром, які в своїй сукупності є Звітом, а також після завантаження додатків (за необхідності) Звіт вважається сформованим. Сформований Звіт підписує керівник (уповноважена особа) політичної партії шляхом накладення КЕП. Політична партія після створення облікового запису політичної партії у Реєстрі подає сформований Звіт до НАЗК засобами електронного зв'язку через мережу Інтернет. Подання Звіту до Реєстру підтверджується шляхом надсилання до електронного кабінету політичної партії повідомлення щодо подання Звіту до НАЗК. З огляду на такі формулювання суб'єктів формування, підписання та подання Звіту можуть виникнути складнощі з визначенням місця вчинення правопорушення.

У такому разі суд, досліджуючи обставини справи, має з'ясувати, з якого саме місця було подано такий Звіт засобами Інтернет (зокрема, це може бути місце проживання керівника партії, юридична або фактична адреса партії, якщо звіт був надісланий за допомоги технічних пристроїв, що там розташовані). На підставі цього суд вирішує питання щодо підсудності справи.

Безпосередній об'єкт і об'єктивна сторона правопорушення

Безпосереднім об'єктом цього складу правопорушення є встановлений порядок, строки подання звіту про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру та вимоги щодо його оформлення.

89 Наказ НАЗК «Про прийняття в постійну (промислово) експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 07.05.2021 № 252/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v252_884-21#Text

90 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 19.02.2021 № 102/21, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 15.04.2021 за № 507/36129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#Text>

Суспільна шкідливість такого правопорушення обумовлена тим, що воно спрямоване на порушення принципів рівного виборчого права, вільних і чесних виборів, дотримання яких є умовою демократичності виборів. Окреслені принципи гарантовані Конституцією України (ст. 71), міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 21 Загальної декларації прав людини, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін.) та ВК України (розділ II Книги 1). Таким чином, таке правопорушення завдає шкоди демократичному ладу держави.

Об'єктивна сторона ст. 212-21 КУпАП формально передбачає такі групи діянь, як порушення порядку, порушення строків подання та подання Звіту щодо виборчого фонду, оформленого з порушенням вимог, які можуть виявлятися у:

- неподанні партією Звіту;
- несвоечасному поданні партією Звіту;
- поданні партією Звіту не за формою, затвердженою НАЗК⁹¹, або не через електронний кабінет⁹²;
- поданні партією Звіту, який містить неповну чи недостовірну інформацію про:
 - 1) майно (грошові кошти на всіх рахунках, цінні папери, нерухоме майно, транспортні засоби, інше рухоме майно, вартість якого перевищує 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня звітного року);
 - 2) нематеріальні активи, які належать партії, її місцевій організації, що в установленому порядку набула статусу юридичної особи, на праві власності або праві користування;
 - 3) внески (грошові внески; майнові внески; внески роботами або послугами; внески нематеріальними активами; внески, надані шляхом фінансування заходів або діяльності на користь політичної партії чи її місцевої організації, яка у встановленому порядку набула статусу юридичної особи; кошти державного фінансування (у разі його отримання відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні»));
 - 4) доходи, майно та нематеріальні активи, які не є внесками відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні»; кошти, які не є ані доходами, ані внесками, отримані політичною партією, місцевою організацією політичної партії, яка в установленому порядку набула статусу юридичної особи, протягом звітного кварталу;
 - 5) платежі з окремого рахунку, відкритого для зарахування коштів з державного бюджету, інших рахунків політичної партії та її місцевих організацій, які в установленому порядку набули статусу юридичної особи (з узагальненням інформації за кожним видом рахунків окремо);
 - 6) повернення грошових внесків (чи їхніх частин) і помилкових грошових надходжень, повернення майнових внесків і нематеріальних активів, внесків, здійснених шляхом фінансування заходів або діяльності на користь політичної партії за згодою партії, по-

91 Стосується неподаних у 2020 році звітів.

92 Стосується звітів, починаючи з 2021 року.

вернення до державного бюджету невикористаної частини коштів державного фінансування, перерахування до державного бюджету сум внесків, які неможливо повернути особам, котрі їх здійснили;

- 7) фінансові зобов'язання політичної партії та її місцевих організацій, які в установленому порядку набули статусу юридичної особи⁹³.

Такі діяння можуть вчинятися як у формі бездіяльності (порушення строків подання Звіту, тобто його неподання протягом визначеного законодавством часу), так і у формі дії (порушення порядку подання Звіту або подання Звіту, оформленого з порушенням передбачених законодавством вимог).

Варто зауважити, що на відміну від ст. 212-15 КУпАП, де йдеться про порушення встановленого законом порядку, ст. 212-21 КУпАП не містить вказівки на конкретний вид нормативно-правового акта, яким визначається порядок, строки або вимоги стосовно подання Звіту. Для прикладу, згідно з ч. 10 ст. 17 Закону форма та порядок подання Звіту затверджуються Національним агентством з питань запобігання корупції.

Водночас залишається дискусійним і потребує врегулювання питання щодо розмежування у ст. 212-21 КУпАП таких понять, як «неподання» Звіту та його «подання з порушенням строків», про що вже йшлося в розділі 2.1.1.5., а також порушення встановленого порядку, строків подання фінансового Звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду та подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог.

Строки накладення адміністративного стягнення

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212-21, може бути накладено:

- протягом шести місяців із дня його виявлення⁹⁴;
- але не пізніше двох років із дня його вчинення.

Варто зазначити, що НАЗК у відповіді на запит щодо доступу до публічної інформації повідомило, що протягом 2020 року «із 71 винесеного рішення судами, якими було закрито провадження по справі у зв'язку з закінченням строку для притягнення винних осіб до відповідальності, в більшості випадків суддями застосовано терміни для притягнення 3 місяці замість 6 місяців відповідно до змін, які набули чинності з 19.04.2020». Тому при дослідженні обставин цих справ варто зважати на визначені у ст. 38 КУпАП строки.

Залежно від форми діяння (дія або бездіяльність) як ознаки об'єктивної сторони правопорушення день вчинення та виявлення правопорушення можуть відрізнятися. З огляду на це вважаємо за необхідне в судових рішеннях зазначати окремо день виявлення та день вчинення правопорушення.

⁹³ Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 лютого 2021 року № 102/21 «Форма Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру».

⁹⁴ Починаючи з редакції КУпАП від 19 квітня 2020 року, строк накладення адміністративних стягнень для таких правопорушень збільшено з трьох до шести місяців з дня їхнього виявлення.

Як засвідчив огляд судової практики, у випадку бездіяльності днем вчинення правопорушення є наступний день після дня, коли певна дія повинна бути вчинена суб'єктом адміністративного правопорушення (наприклад, наступний день після останнього дня подання Звіту).

Щодо дії – днем вчинення правопорушення вважається день подання Звіту.

Натомість з огляду на судову практику днем виявлення правопорушення щодо дій може бути:

- день складення Акта (на сьогодні акти вже не складаються) або Висновку, в якому відображені результати аналізу Звіту;
- зазначений у протоколі день виявлення правопорушення, якщо протокол про адміністративне правопорушення складено раніше;
- день складення протоколу, якщо протокол про адміністративне правопорушення складено раніше та день виявлення правопорушення в протоколі не зазначено.

Щодо бездіяльності в судовій практиці днем виявлення правопорушення визнавався:

- день оприлюднення списку політичних партій, що не подали свої звіти;
- день складення Акта або Висновку, якщо порушення строків було виявлено в ході аналізу Звіту;
- день виявлення правопорушення, зазначений у протоколі, якщо протокол складено раніше;
- день складення протоколу про адміністративне правопорушення, якщо день виявлення правопорушення в протоколі не зазначено.

Суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення

В Узагальненні Верховного Суду України в справах щодо виборчих правопорушень від 01.08.2017 зазначено, що ст. 212-21 КУпАП не визначено суб'єкт адміністративного правопорушення, який підлягає відповідальності, й через таку законодавчу неврегульованість судова практика неоднакова⁹⁵. Ця проблема набула системного характеру. У відповіді на запит щодо доступу до публічної інформації на неї також звертає увагу НАЗК, зазначивши, що в 2020 році із 44 винесених рішень – 28 рішень (64%) містять посилання на положення ч. 7 ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні», яка стверджує, що політичні партії зобов'язані подавати звіт до НАЗК, водночас не передбачає обов'язку подавати такі звіти для керівника партії.

Огляд судової практики лише підтвердив застосування неоднакових підходів, зокрема:

- притягнення до відповідальності керівника політичної партії;

⁹⁵ Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (ст. 212-7 - 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (ст. 157 - 160 КК України) від 01.08.2017, Верховний Суд України [с. 96].

- притягнення до відповідальності особи, за підписом якої було подано Звіт, або особи, яка є відповідальною за подання Звіту згідно зі статутом (наприклад, заступник керівника партії, головний бухгалтер або голова виконавчого комітету партії);
- закриття провадження з огляду на те, що суб'єктом правопорушення є політична партія як юридична особа;
- закриття провадження з огляду на те, що в ст. 212-21 КУпАП не визначено суб'єкта адміністративного правопорушення (може вважатися порушенням принципів юридичної визначеності та законності як складових принципу верховенства права)⁹⁶.

Зазначену проблему слід урегулювати законодавчо, оскільки чинне правове регулювання призводить до юридичної невизначеності та різнотлумачень судами. Водночас притягнення до адміністративної відповідальності політичних партій як юридичних осіб потребуватиме перегляду підходів щодо розуміння адміністративного правопорушення як винної (умисної або необережної) дії чи бездіяльності. Тому вбачаємо за доцільне визначити у законодавстві як суб'єкта адміністративного правопорушення керівника політичної партії або іншу особу, на яку покладено обов'язок подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Суб'єктивна сторона правопорушення у формі подання партією Звіту, що містить недостовірну інформацію, передбачає наявність вини у формі необережності (коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на їхнє відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча мала б і могла їх передбачити), адже суб'єкту правопорушення не було завідомо відомо про недостовірність поданих відомостей. В іншому випадку в разі подання завідомо недостовірних відомостей, тобто вчинення правопорушення умисно, відповідальність настає за ч. 1 ст. 159-1 КК України. Саме суб'єктивна сторона є ключовим критерієм розмежування правопорушень за подання недостовірних відомостей у фінансовому Звіті щодо виборчого фонду.

Варто також зазначити, що при вчиненні будь-яких інших діянь (окрім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП, форма вини не має значення для кваліфікації, а враховується лише при накладенні стягнення згідно з ч. 2 ст. 33, ст. 34 КУпАП.

Розмежування адміністративного та кримінального правопорушень

Згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Однак для цього, слід розмежовувати склади правопорушень, передбачених ст. 212-21 КУпАП та 159-1 ККУ.

96 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук.; за ред. М. Цуркана. – К.: «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – С. 78. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>

№	Ознаки складу правопорушення	Ст. 212-21 КУпАП	Ч. 1, 3 ст. 159-1 ККУ
1.	Об'єктивна сторона	подання недостовірних відомостей у Звіті	подання завідомо недостовірних відомостей у Звіті (ч. 1 ст. 159-1 ККУ), ті самі дії, вчинені повторно (ч. 3 ст. 159-1 ККУ)
	Суб'єктивна сторона	у формі необережності (суб'єкту правопорушення не було завідомо відомо про недостовірність поданих відомостей)	у формі умислу (подання завідомо недостовірних відомостей)
2.	Об'єктивна сторона	інші діяння (окрім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП	
	Суб'єктивна сторона	форма вини не має значення для кваліфікації	

У разі подання недостовірних відомостей у Звіті критерієм розмежування кримінально караного діяння від адміністративно караного є суб'єктивна сторона правопорушення, а саме форма вини:

- у разі подання завідомо недостовірних відомостей (вчинення правопорушення умисно) відповідальність настає за ч. 1 ст. 159-1 КК України;
- у разі подання відомостей, недостовірність яких не була завідомо відома суб'єкту правопорушення (вчинення правопорушення з необережності) відповідальність настає за ст. 212-21 КУпАП.

При вчиненні будь-яких інших діянь (окрім подання недостовірних відомостей), що формують склад правопорушення згідно зі ст. 212-21 КУпАП, форма вини не має значення для кваліфікації, а враховується лише при накладенні стягнення згідно з ч. 2 ст. 33, ст. 34 КУпАП.

2.1.2. Підготовка та ухвалення судового рішення

2.1.2.1. Загальні вимоги щодо судових рішень

Судове рішення є основним актом реалізації судової влади. Тому кожне судове рішення має свідчити про реалізацію конституційних принципів, на яких заснований увесь судовий процес. Неякісно написане судове рішення тягне за собою порушення законності, прав, свобод та інтересів особи, що не може мати жодного виправдання. Оскільки судове рішення має широке коло адресатів, воно повинно бути для них не лише зрозумілим, а й переконливим як в частині встановлення обставин у справі на підставі доказів, так і в їхній правовій оцінці⁹⁷.

Отже, для забезпечення права на справедливий суд судове рішення має відповідати низці вимог. Однією з таких є його законність і обґрунтованість.

Примітно, що КУпАП, на відміну від інших процесуальних кодексів, прямо не передбачає щодо судового рішення такі вимоги, як законність і обґрунтованість. Вони лише опосередковано впливають зі ст. 293 КУпАП, у якій зазначено, що орган (посадова особа) при розгляді скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови.

Натомість згідно зі ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України рішення суду має ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно та всебічно з'ясованих обставин у адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи. Подібні положення містяться в ст. 236 Господарського процесуального кодексу України та в ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України. Крім того, відповідно до ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України судове рішення має бути не лише законним і обґрунтованим, а ще й умотивованим. Якщо обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, що підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду, та оцінені судом відповідно до ст. 94 цього Кодексу, то вмотивованим воно стає тоді, коли наведено належні, достатні мотиви та підстави для його ухвалення⁹⁸.

З огляду на практику зарахування проваджень у справах про адміністративне правопорушення до таких, що належать до кримінальної процедури в розумінні Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод з боку Європейського суду з прав людини⁹⁹, вбачаємо за можливе застосовувати аналогію з кримінально-процесуального законодавства й у частині вимог щодо судового рішення.

97 Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, О.Сироїд.. – К. : «Дрім Арт», 2013. – С. 8. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/106527.pdf>

98 <http://kdkako.com.ua/ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniyei-z-garantiy-dotrimannya/>

99 Наприклад, рішення Європейського суду з прав людини від 30.10.2014 у справі «Швидка проти України».

Відтак постанови суду в справах щодо адміністративних правопорушень мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими, тобто мають базуватися на об'єктивно та всебічно з'ясованих під час судового розгляду обставинах, що підтверджені належними та допустимими доказами, що доводять наявність у діянні особи складу правопорушення, а також ухвалені компетентним судом згідно з нормами матеріального та процесуального права, принципами верховенства права та судової практики Європейського суду з прав людини.

Всі ці вимоги можуть проявлятися через неухильне дотримання судом передбачених законом вимог щодо його форми та змісту.

З огляду на це, КУпАП передбачає, що суд, розглянувши справу щодо адміністративного правопорушення, ухвалює рішення у формі постанови. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України та ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, в тому числі постанова в справі щодо адміністративного правопорушення, ухвалюється Іменем України.

Згідно з ч. 2 ст. 283 КУпАП постанова має містити: найменування органу (прізвище, ім'я та по батькові, посада посадової особи), який ухвалив постанову; дату розгляду справи; відомості про особу, стосовно якої розглядається справа (прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), дата народження, місце проживання чи перебування; опис обставин, виявлених під час розгляду справи; зазначення нормативного акта, що передбачає відповідальність за таке адміністративне правопорушення; прийняте у справі рішення. Також постанова в справі має містити вказівку щодо порядку та строку її оскарження, положення щодо стягнення з особи, щодо якої її винесено, судового збору та має бути підписана суддею.

Водночас інших вимог щодо оформлення постанови КУпАП не містить, зокрема й відсутні положення, що визначають її структуру. Водночас, як свідчить практика, оформлення постанов у справах про адміністративні правопорушення відбувається за такою самою структурою як і вироки в кримінальних провадженнях. Така постанова складається зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин, детальніше про які йдеться в наступних розділах посібника.

Крім того, КУпАП регламентує також діяльність, що передує прийняттю рішення. Так, при розгляді справи щодо адміністративного правопорушення суд зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна ця особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Такі обставини обов'язково мають бути відображені в постанові суду. Утім суди часто не зважають на це, що впливає на обґрунтованість і вмотивованість рішення. На деяких аспектах зосередимо увагу далі.

2.1.2.2. Застосування строків накладення адміністративного стягнення

Відповідно до ч. 4 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 212-15, 212-21, може бути накладено протягом:

- шести місяців із дня виявлення правопорушення;
- але не пізніше двох років із дня його вчинення.

Тому в судовому рішенні слід зазначати обидва ці дні. Їхня правильна ідентифікація важлива для вирішення питання щодо можливості накладення адміністративних стягнень. Вище були наведені можливі форми об'єктивної сторони правопорушень, передбачених у ст. 212-15, 212-21 КУпАП. В окремих випадках день вчинення та день виявлення правопорушення можуть суттєво відрізнитися.

Наприклад, коли йдеться про ідентифікацію дня вчинення правопорушення у формі порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії або для здійснення передвиборної агітації, Закон і ВК України містять окремі строки для виконання обов'язків щодо повернення таких внесків. Відповідно днем учинення правопорушення буде не день фактичного отримання таких внесків, а наступний день після останнього дня, передбаченого для виконання обов'язку щодо їхнього повернення.

Коли йдеться про день виявлення правопорушення у формі подання Звіту політичної партії щодо майна, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру, оформленого з порушенням встановлених вимог, Закон надає НАЗК строк, що не перевищує 60 днів від дня надходження Звіту для його аналізу, за результатами якого уповноважена особа НАЗК складає висновок, у якому відбиті результати проведеного аналізу, а також детальний виклад змісту всіх порушень із зазначенням ужитих заходів реагування (у разі виявлення порушень). Тому важко погодитися з позицією, що днем виявлення такого правопорушення є, наприклад, день отримання НАЗК Звіту політичної партії або день підписання звіту¹⁰⁰. Вважаємо за доцільне визнавати днем виявлення таких правопорушень день складення висновку.

Якщо передбачені ч. 4 ст. 38 КУпАП строки спливли, адміністративне стягнення не може бути накладене. Однак дискусійним залишається питання щодо визначення в цьому разі вини. Аналіз судової практики свідчить про випадки, коли в резолютивній частині суд, одночасно із закриттям справи, встановлює винуватість особи¹⁰¹. Це призвело до формування двох позицій.

Перший підхід викладений у висновку науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України: під час закриття провадження в справах щодо адміністративних правопорушень, зважаючи на закінчення строків притягнення до адміністративної відповідальності, передбачених ст. 38 КУпАП, вина особи не встановлюється. У висновку зазначено, що п. 7 ч. 1 ст. 247 КУпАП не містить положень щодо наявності у суду повно-

100 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 128. URL: <<https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>>

101 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 136. URL: <<https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf>>

важень стосовно встановлення обставин учинення адміністративного правопорушення, наявності вини особи в його скоєнні в разі закриття провадження щодо адміністративних правопорушень. Виявлення зазначених у ст. 247 КУпАП юридичних фактів є єдиною необхідною підставою для припинення будь-яких дій щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності незалежно від виявлених будь-яких інших обставин, що підлягають з'ясуванню при розгляді справи про адміністративне правопорушення (ст. 280 КУпАП), зокрема й вини особи в його скоєнні. Отже, поєднання закриття справи з одночасним визнанням вини особи в скоєнні адміністративного правопорушення є взаємовключними рішеннями, а наявність або відсутність вини виявляється саме під час здійснення провадження в справі про адміністративне правопорушення¹⁰².

Другий підхід викладений у окремій думці члена Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України Гетманцева Д.О. до Узагальненого висновку: при закритті провадження в справі за п. 7 ч. 1 ст. 247 КУпАП у суду існують правові підстави для з'ясування (встановлення) вини особи в скоєнні адміністративного правопорушення. Обґрунтовано це тим, що положення п. 7 ч. 1 ст. 247 КУпАП слід застосовувати у взаємозв'язку з іншими нормами, а саме зі ст. 38 КУпАП «Строки накладення адміністративного стягнення». Адміністративне стягнення накладається лише на винну особу. Виходячи з цього, застосовувати ст. 38 КУпАП слід лише за умови виявлення вини особи в скоєнні правопорушення. За відсутності вини особи в скоєнні адміністративного правопорушення немає підстав для закриття справи щодо адміністративного правопорушення з огляду на закінчення строків. У цьому разі законодавець передбачив іншу підставу для закриття провадження в справі, а саме: за відсутності події і складу адміністративного правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП)¹⁰³.

На нашу думку, існування цієї проблеми обумовлено змістом формулювань та назви ст. 38 КУпАП, де йдеться про накладення адміністративного стягнення. Різновиди адміністративних стягнень визначено, насамперед, у ст. 24 КУпАП, а передбачені за вчинення конкретних адміністративних правопорушень стягнення визначені таким елементом норми права як санкція. Відповідно, вплив строків, передбачених у ст. 38 КУпАП, буквально означає неможливість застосування санкції (накладення стягнення). Водночас застосування цієї норми, з огляду на її системний зв'язок із п. 7 ч. 1 ст. 247 КУпАП, вимагає закриття провадження, що виключає можливість встановлення вини на певних стадіях провадження, а тим більше коли воно не було розпочате.

Вбачаємо за необхідне чітко законодавче визначення однієї з двох позицій щодо застосування ст. 38 КУпАП:

- застосування ст. 38 КУпАП виключає лише можливість накладення стягнення (застосування визначеної у конкретній нормі права щодо певного складу правопору-

102 Узагальнений науково-консультативний висновок Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України «Щодо встановлення вини особи під час закриття провадження про адміністративні правопорушення у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності» від 7 листопада 2017 року. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky/pravjvi_visnjvki_07.11.2017/

103 Окрема думка члена Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України Гетманцева Д.О. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky/pravjvi_visnjvki_07.11.2017/

шення санкції) і обумовлює необхідність встановлювати вину особи, а провадження повинно бути розпочате і не підлягає закриттю;

- ст. 38 визначає строки притягнення до адміністративної відповідальності і у разі їх спливу особа вважається такою, що не вчиняла адміністративне правопорушення, провадження не може бути розпочате або підлягає закриттю.

2.1.2.3. Зазначення статусу суб'єкта вчинення правопорушення. Зазначення ознак об'єктивної і суб'єктивної сторін правопорушення

Відповідно до ст. 283 КУпАП постанова суду в справі щодо адміністративного правопорушення має обов'язково містити, зокрема, відомості про особу, стосовно якої розглядається справа (прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), дата народження, місце проживання чи перебування), опис обставин, виявлених під час розгляду справи, а також зазначення нормативного акта, що передбачає відповідальність за таке адміністративне правопорушення. По суті Кодекс вимагає викладення в рішенні складу адміністративного правопорушення з чітким зазначенням його суб'єкта, об'єктивної і суб'єктивної сторін.

Утім зазначені ст. 212-15 та 212-21 КУпАП норми стосовно суб'єкта вчинення правопорушення не містять повної інформації для належної кваліфікації правопорушення. Тому при підготовці судового рішення доцільно врахувати висновок, який зроблено в узагальненні судової практики Верховного Суду України, а саме: норми, зокрема статей 212-15 та 212-21 КУпАП, є бланкетними¹⁰⁴. У зазначених нормах йдеться про порушення порядку, строків або вимог, визначених іншими нормативними актами. Варто зауважити, що в ст. 212-15 КУпАП міститься вказівка на конкретний вид нормативного акта – закон. Якщо говорити про ст. 212-21 КУпАП, то вона не містить вказівки на конкретний вид нормативно-правового акта, яким визначається порядок, строки або вимоги стосовно подання звітів.

Оскільки ст. 212-15 та 212-21 КУпАП є бланкетними, в судовому рішенні варто вказати конкретну норму відповідного нормативно-правового акта, яка визначає певний порядок, строк або вимоги, що були порушені.

Отже, визнаючи особу винною в скоєнні правопорушення:

- щодо складів, передбачених ст. 212-15 КУпАП, слід зазначити норму *закону* (насамперед йдеться про Закон України «Про політичні партії в Україні» та *Виборчий кодекс України*), яка визначає відповідний порядок надання або отримання внеску чи підтримки;
- щодо складів, передбачених ст. 212-21 КУпАП, слід зазначити норму *закону* (насамперед йдеться про Закон України «Про політичні партії в Україні» та *ВК України*)

¹⁰⁴ Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212-7–212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (ст. 157–160 КК України). Верховний Суд України. Київ, 2018. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Zlochiny_protvy_vyborchih_prav.pdf

або іншого нормативно-правового акта (насамперед йдеться про рішення НАЗК, зокрема Наказ від 19.02.2021 № 102/21¹⁰⁵, а також постанови ЦВК, зокрема постанова від 01.10.2020 № 324¹⁰⁶), якими визначені порядок, строки або вимоги подання звітів.

Крім того, оскільки ст. 212-15 та ст. 212-21 КУпАП не містять вказівки щодо суб'єктів вчинення правопорушення, для їхнього визначення також варто звернутися до норм Закону України «Про політичні партії в Україні» та ВК України, які конкретизують осіб, відповідальних за дотримання передбаченого порядку, строків і вимог. Зазвичай такі суб'єкти наділяються спеціальним статусом. Наприклад, статусом розпорядника виборчого фонду. Так, на президентських виборах кандидат призначає розпорядників з-поміж своїх довірених осіб, а на парламентських виборах партія може призначити розпорядників з-поміж своїх уповноважених осіб або кандидатів, включених до її виборчих списків.

А втім, деякі склади зазначених правопорушень можуть вчинятися й загальними суб'єктами. Детальніше про суб'єктів відповідних адміністративних правопорушень – у розділі 2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення.

При визначенні об'єктивної сторони варто також враховувати, що передбачені ст. 212-15 і 212-21 КУпАП склади правопорушень є формальними. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є наявність суспільно шкідливого діяння, за яке передбачено адміністративну відповідальність, а доведення негативних наслідків та причинного зв'язку між діянням та наслідками не вимагається.

Виявлення об'єктивної і суб'єктивної сторін адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 і 212-21 КУпАП, важливе також у контексті розмежування їх із кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 159-1 КК України. Вище ми проводили водорозділ між цими складами правопорушень. Ознаки для розмежування можуть бути такі:

- об'єктивна сторона (великий розмір внесків або підтримки – в контексті розмежування ст. 212-15 КУпАП та ч. 2 ст. 159-1 КК України);
- суб'єктивна сторона (умисел, завідома недостовірність – у контексті розмежування ст. 212-15 КУпАП та ч. 2 ст. 159-1 КК України, ст. 212-21 КУпАП та ч. 1 ст. 159-1 КК України).

Питання розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень є важливим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 253 КУпАП якщо при розгляді справи орган (посадова особа) дійде висновку, що в порушенні є ознаки кримінального правопорушення, він передає матеріали прокурору або органу досудового розслідування. Якщо особі, яка притягується до адмі-

105 Наказ НАЗК «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» від 19.02.2021 № 102/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#n13>

106 Постанова ЦВК «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу» від 1 жовтня 2020 року № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324359-20#Text>

ністративної відповідальності щодо факту правопорушення, передбаченого ст. 212-15 і 212-21 КУпАП, повідомлено про підозру в скоєнні правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України в кримінальному провадженні, провадження в справі про адміністративне правопорушення підлягає закриттю за п. 8 ч. 1 ст. 247 КУпАП.

2.1.2.4. Застосування адміністративних стягнень

Застосовуючи адміністративне стягнення щодо особи, яка вчинила правопорушення, передбачене ст. 212-15 або 212-21 КУпАП, варто враховувати мету адміністративного стягнення, яка визначена в ст. 23 КУпАП, – виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами.

За порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній КУпАП передбачає накладення стягнень у таких межах:

- ст. 212-15 КУпАП:
 - стосовно громадян – накладення штрафу від 70 до 100 НМДГ;
 - стосовно посадових осіб – накладення штрафу від 100 до 130 НМДГ;
 - з конфіскацією суми внеску на підтримку політичної партії, фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, наданої або отриманої з порушенням закону.
- ст. 212-21 КУпАП:
 - накладення штрафу від 300 до 400 НМДГ.

При накладенні стягнення слід враховувати характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Перелік обставин, які пом'якшують та обтяжують відповідальність, наведено в ст. 34 та 35 КУпАП відповідно, при цьому орган (посадова особа), що вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувачими і обставини, не зазначені в законі. Виявлення форми вини важливе для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень. У разі ж притягнення до адміністративної відповідальності форма та ступінь вини враховуються при накладенні стягнення і не впливають на кваліфікацію.

Дискусійним лишається питання щодо накладення такого стягнення, як конфіскація. Воно вже частково було описано в літературі¹⁰⁷, хоча на той момент ця санкція стосувалася лише «конфіскації суми внеску на підтримку політичної партії, наданої або отриманої з порушенням закону». Однак 23.07.2020 набули чинності зміни до санкції ст. 212-15 КУпАП, якими передбачається застосування «конфіскації фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації референдуму, наданої або отриманої з

¹⁰⁷ Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства : посіб. для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р.; за ред. М. Хавронюка. – К. : «АК-Group», 2019. – 122 с. – С. 42-43.

порушенням закону». Проте проаналізувати судову практику в цій категорії справ після набуття чинності зазначеними вище змінами не вдалося, оскільки в ЄДРСР не виявлено жодного рішення щодо порушення порядку надання або отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації, вчиненого після 23.07.2020. Водночас щодо застосування такої санкції, як конфіскація суми внеску на підтримку політичної партії, наданої або отриманої з порушенням закону, судова практика свідчить про різні підходи¹⁰⁸.

Основна проблема полягає в тому, що ч. 1 ст. 29 КУпАП визначає: «Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України». Однак у разі здійснення внесків на рахунки політичних партій чи виборчих фондів кошти не передаються в приватну власність фізичній особі. До того ж, у разі здійснення внесків від імені юридичної особи фізична особа фактично перераховує кошти, які їй не належать. Оскільки ст. 212-15 КУпАП містить різні склади правопорушень, вони можуть стосуватися одного й того ж самого внеску або підтримки (наприклад, один й той самий внесок було надано й отримано з порушенням передбаченого законом порядку). Крім того, законодавство передбачає можливість повернення внесків, їхньої певної суми (надлишку, який перевищує встановлений законом розмір) або відмови від них (більш детально – в частинах, присвячених об'єктивній стороні правопорушення у розділі 2.1.1.2. та розділі 2.1.1.4.). Такі внески можуть бути повернені як особі, котра його надала, так і до державного або місцевих бюджетів. Тому судам, за умови застосування такої санкції, як конфіскація суми внеску в справах щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП, варто врахувати наведені вище застереження, що можуть обумовлювати такі проблеми:

- конфіскується внесок або підтримка, які не є або навіть не були в приватній власності особи (наприклад, якщо їх здійснено від імені юридичної особи);
- двічі конфіскується один й той самий внесок або підтримка, які були надані та отримані з порушенням встановленого законом порядку, в різних справах про адміністративні правопорушення;
- конфіскація застосовується щодо грошей суб'єкта, який не є суб'єктом адміністративної відповідальності (наприклад, отримав внесок із порушенням порядку керівник політичної партії, а конфіскуються гроші партії; аналогічно щодо виборчих фондів, кошти на рахунках яких не перебувають у приватній власності розпорядників);
- конфіскується підтримка на здійснення агітації після перерахування всіх коштів з виборчих фондів або закриття відповідних рахунків;
- конфіскація застосовується щодо отриманого внеску, який був повернутий внескодавцю або до державного чи місцевого бюджету (наприклад, у порядкух, передбачених ч. 7 ст. 15 Закону, ч. 6-8, 12 ст. 96, ч. 6-8, 12 ст. 152, ч. 6-8, 12 ст. 215 ВК України).

108 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. – С. 52-53. URL: HYPERLINK "https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.pdf" https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/06/IFES-Ukraine-Overview-of-court-practice-on-administrative-and-criminal-cases-related-to-PF-violations-d1-2021-06-16-Ukr-Web.p

2.1.2.5. Звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення

Згідно зі ст. 22 КУпАП при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності та обмежитися усним зауваженням.

Варто наголосити, що КУпАП не визначає поняття малозначності адміністративного правопорушення, його ознак чи критеріїв його визначення судом для застосування ст. 22 цього Кодексу. Водночас зазначена стаття містить у примітці чіткий перелік правопорушень, на які вона не поширюється. Однак у цьому переліку відсутні правопорушення, передбачені ст. 212-15 та ст. 212-21 КУпАП.

Отже, в цих справах у кожному конкретному випадку суд самостійно визначає можливість визнання вчиненого адміністративного правопорушення малозначним, враховуючи всі обставини, що підлягали з'ясуванню судом під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Користуючись такою невизначеністю, як засвідчив огляд судової практики в справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній¹⁰⁹, досить поширеною є практика врахування судами на користь малозначності таких аргументів, як відсутність потерпілих, матеріальної шкоди чи тяжких наслідків, а також щире каяття винної особи або ж ненавмисне вчинення правопорушення тощо. Такий широкий спектр застосування малозначності при звільненні від адміністративної відповідальності обумовив дискусію щодо меж суддівського розсуду в цьому питанні, а також такий підхід зазнав критики, адже оцінити «тяжкість наслідків», до яких можуть призводити правопорушення, передбачені ст. 212-15 та ст. 212-21 КУпАП, інколи доволі складно. Крім того, при вирішенні цього питання варто враховувати, що ці правопорушення мають формальний склад і не вимагають настання матеріальної шкоди взагалі.

Зважаючи на це, вважаємо, що суд, вирішуючи питання звільнення від відповідальності за малозначністю в цих випадках, має оцінювати рівень суспільної шкідливості правопорушень, передусім крізь призму їхнього впливу на формування волевиявлення виборців і рівні умови участі кандидатів.

Крім того, вважаємо, що вимога вмотивованості судового рішення зобов'язує суд у цих справах викладати обставини та мотиви застосування статті 22 КУпАП у мотивувальній частині постанови за результатами розгляду справи, незважаючи на відсутність чіткого правового визначення малозначності адміністративного правопорушення. На це звернула увагу, зокрема, і Друга Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя. Крім того, вона зазначила, що належне обґрунтування судових рішень з урахуванням індивідуальних обста-

109 Цуркан М., Зальцберг Ю., Шешеня А., Романюк П., Мохончук Б. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній : посіб. для суддів / М. Цуркан, Ю. Зальцберг, А. Шешеня, П. Романюк, Б. Мохончук; за ред. М. Цуркана. – К. : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – С. 53-55, 120-121.

вин справи є базовою вимогою в контексті дотримання права осіб на справедливий суд і запобіжником свавілля суду. Використання дискреційних повноважень при прийнятті рішення від обов'язку мотивувати його прийняття суд не звільняє, а навпаки ще більше зобов'язує після ретельної оцінки обставин справи, доказів та доводів сторін обґрунтувати їх прийняття та/або відхилення судом та мотивувати відповідні висновки суду, щоб ухвалені рішення не було сприйнято як свавільне¹¹⁰.

Враховуючи, що судова практика звільнення осіб від адміністративної відповідальності з огляду на малозначність є досить поширеною, вона потребує єдності застосування ст. 22 КУпАП з урахуванням характеру охоронюваних правовідносин, їхньої важливості для функціонування демократичної держави. Цьому також сприятиме визначення в законодавстві поняття та ознак (критеріїв) малозначності адміністративного правопорушення.

2.1.2.6. Практика повернення матеріалів для належного оформлення (дооформлення)

У справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені ст. 212-15 та ст. 212-21 КУпАП, суди неодноразово повертали до НАЗК матеріали справи для додаткової перевірки або належного оформлення. Зазвичай це відбувалося внаслідок порушення процесуальних вимог, зокрема щодо складення або вручення протоколів.

Повернення матеріалів для належного оформлення (дооформлення) є однією з найбільш контраверсійних і поширених практик, яку використовують суди, зокрема й при розгляді справ, що стосуються ст. 212-15, ст. 212-21 КУпАП. Примітно, що така практика може затягувати процес притягнення до відповідальності, а в деяких випадках призводити й до закриття проваджень у зв'язку зі спливом строків накладення адміністративних стягнень.

На сьогодні сформувалися два підходи при вирішенні питань неналежно оформленого протоколу про адміністративне правопорушення. Так, в окремих рішеннях суди, ухвалюючи направити справу на доопрацювання, посилаються на Постанови Пленуму Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зокрема, на абз. 2 п. 12 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» від 17.10.2014 № 11¹¹¹, де зазначено: «Норми КУпАП не забороняють повернення протоколу про адміністративне правопорушення, складеного не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог статті 256 цього Кодексу вмотивованою постановою суду для належного оформлення».

В абз. 5 п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього

¹¹⁰ <https://hcj.gov.ua/doc/doc/7092>

¹¹¹ Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» від 17.10.2014 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>

руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14¹¹² була визнана *«правильною практика тих судів, які вмотивованими постановами повертають протоколи про адміністративне правопорушення, складені не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог ст. 256 КУпАП України, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення»*.

Водночас на цю проблему звертав увагу й Верховний Суд України, який в Узагальненні у справах про виборчі правопорушення від 01.08.2017, навпаки, рекомендував судам зважати на те, що ст. 284 КУпАП не передбачено ухвалення таких постанов, як направлення для усунення недоліків або для доопрацювання протоколу про адміністративне правопорушення. В Узагальненні наголошено, що слушною слід вважати таку судову практику, коли в разі неналежно оформленого протоколу про адміністративне правопорушення та порушення положень ст. 254, 256, 268 КУпАП, зокрема за відсутності даних на підтвердження наявності складу адміністративного правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 247, ст. 284 КУпАП), провадження в справі підлягає закриттю зі звільненням особи від адміністративної відповідальності.

З огляду на це, а також на положення ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, вважаємо більш прийнятною судову практику, де порушення вимог щодо складення або вручення протоколів, інших процесуальних вимог було підставою для закриття провадження в справі.

У судовій практиці озвучувалася також позиція, що оскільки основним доказом винуватості особи є протокол про адміністративне правопорушення, його невідповідність вимогам ст. 256 КУпАП перешкоджає всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванню обставин даної справи. Однак слід зауважити, що суд має надавати оцінку таким недолікам у кожному конкретному випадку, та якщо вони не заважають всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванню обставин, суд має розглянути справу по суті й ухвалити відповідне рішення.

Окремо слід виділити випадки повернення адміністративних матеріалів до НАЗК у зв'язку з порушенням правил територіальної підсудності. Наразі КУпАП чітко не визначає порядок дій суду в разі виявлення зазначених обставин. Утім вважаємо за доцільне направляти матеріали справи за належністю безпосередньо до суду, а не на доопрацювання до НАЗК. Для формування такої практики варто конкретизувати положення КУпАП щодо направлення справи за підсудністю до іншого суду.

Крім того, вважаємо, що практика повернення матеріалів для належного оформлення потребує широкої експертної дискусії щодо її легалізації чи законодавчої заборони, адже вона має безпосередній вплив на забезпечення принципу невідворотності покарання.

112 Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>

2.2. РОЗГЛЯД СПРАВ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

2.2.1. Дослідження обставин справи

Основний Закон України гарантує захист виборчих прав громадян. Стаття 38 Конституції України закріплює право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Відповідні конституційні настанови не вичерпуються наведеною нормою. Конституція України містить окремий розділ – III (Вибори. Референдум), де у ст. 69-74 сформульовано конституційні принципи з реалізації права громадян на вибори та референдум. Вільне волевиявлення гарантується виборцям у ст. 71, де зазначено, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Вибори та референдум є не просто формальними інструментами легітимізації держаної влади чи окремих владних рішень, а засобами виявлення безпосередньої волі народу. На жаль, як засвідчує практика, в Україні зазначені форми прямого народовладдя досі залишаються недосконалими, як з огляду на законодавчу регламентацію, так і з огляду на практичну реалізацію. Така ситуація зумовлює динаміку розвитку різних галузей вітчизняного законодавства, з-поміж яких не є винятком і царина кримінально-правового захисту.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16 липня 2020 року № 805-IX (далі – Закон 2020 року) змінено редакцію статті 159-1 (порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму) КК України. До внесення змін Законом 2020 року ст. 159-1 КК України передбачала більш м'яку відповідальність за порушення законодавства про фінансування політичних партій. Крім того, зазначений Закон змінив форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Все це дає змогу констатувати внесення не просто редакційних змін змісту кримінально-правової норми, а й заміну цієї норми іншою за обсягом відповідальності правовою нормою.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, а також переосмислення передбаченого нею покарання; вимагає пошуку відповіді на запитання, чи є доцільними зміни, що були внесені Законом 2020 року, тощо.

Все це буде сприяти вірному застосуванню судовими та правоохоронними органами ст. 159-1 КК України, а також вдосконаленню кримінального законодавства щодо запобі-

гання порушенням порядку фінансування політичних партій, виборчих кампаній і кампаній з проведення референдуму.

Вітчизняна доктрина завжди актуалізувала вивчення проблем кримінальної відповідальності за порушення виборчих та референдумних прав громадян. У межах цього розділу варто висвітлити такі питання: дискусійні аспекти кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, визначення спеціальних ознак суб'єкта складу кримінального правопорушення, особливості розгляду судами України окремих способів суспільно-небезпечних діянь, передбачених ст. 159-1 КК України, можливе запровадження спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за порушення фінансування політичних партій, виборчих кампаній і кампаній з проведення референдуму тощо.

Викладене зумовлює актуальність і доцільність кримінально-правової характеристики порушень порядку фінансування політичних партій, виборчих кампаній і кампаній з проведення референдуму, засвідчує їхню затребуваність у правозастосувальних органів.

2.2.1.1. Загальні засади дослідження обставин справи судом

Після отримання справи суддя повинен розуміти, що підготовка до судового засідання є творчим процесом, який залежить від обсягу та обставин справи, має охоплювати роботу щодо вивчення матеріалів справи, оцінку позицій сторін і наявних у справі доказів, вивчення норм національного виборчого законодавства, чинного на момент вчинення протиправних дій, практику Верховного Суду, позиції Великої Палати ВС та відповідну практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у контексті конкретного судового провадження, визначення обсягу та порядку дослідження доказів, підготовку запитань сторонам у судовому засіданні. Перед судовим розглядом слід попередньо визначитися з правильністю кримінально-правової кваліфікації дій обвинуваченого. Варто звернути увагу на практику ЄСПЛ, а також положення ст. 10 (свобода вираження поглядів) Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). А за наявності в справі проведених негласних слідчих і розшукових дій (далі – НСРД) – на практику національних судів України щодо застосування положень ст. 8 (право на повагу до свого приватного і сімейного життя) Конвенції.

У судовому засіданні відповідно до порядку судового розгляду суддя разом зі сторонами визначає обсяг доказів, що підлягають дослідженню, та порядок їхнього дослідження. Після роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення головуєчий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови. У вступній промові має бути зазначено, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони. Сторона обвинувачення, сторона захисту мають право відмовитися від проголошення вступної промови. Право проголосити вступну промову першою надається стороні обвинувачення, після чого вступну промову проголошує сторона захисту. Якщо проголошення вступної промови має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд після усного попередження зупиняє проголошення промови. Після вступної промови сторони захисту

інші учасники судового провадження можуть висловити свою думку щодо того, які докази варто дослідити, та щодо порядку їхнього дослідження. Спершу досліджуються докази зі сторони обвинувачення, потім – зі сторони захисту. Обсяг доказів, які будуть досліджені, та порядок їхнього дослідження мають бути визначені ухвалою суду і за необхідності можуть бути змінені. Під час здійснення спеціального судового провадження досліджуються всі надані докази. Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніхто не оспорує. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їхньої позиції, а також роз'яснює їм, що в такому разі вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, коли він відмовився від надання показань.

Суд досліджує докази безпосередньо. Тому не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Відповідно до змісту ст. 351-354 КПК України у виняткових випадках для забезпечення безпеки обвинуваченого, свідка, потерпілого, малолітнього свідка чи потерпілого, котрі підлягають допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін чи самої такої особи приймає мотивовану ухвалу щодо проведення цього допиту з використанням технічних засобів із іншого приміщення, зокрема й за межами приміщення суду, з використанням режиму відеоконференції або в інший спосіб, що унеможливорює ідентифікацію особи, котру допитують, та забезпечує сторонам можливість ставити запитання та слухати відповіді на них. Судове провадження може здійснюватися в режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення, зокрема з того, що розташоване поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;
- 5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Суд ухвалює рішення щодо здійснення дистанційного судового провадження з власної ініціативи або за клопотанням сторони, інших учасників кримінального провадження. Якщо сторона чи потерпілий заперечують проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення щодо його здійснення лише мотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення щодо здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Використання в дистанційному судовому провадженні технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення та звуку, дотримання принципу гласно-

сті та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання та отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати їхні процесуальні обов'язки. Водночас особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності та голосу, за яких їй неможливо було б впізнати.

Якщо особа, яка буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, перебуває в приміщенні, розташованому на території, що належить до юрисдикції суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язані вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання. Якщо особа, яка буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, перебуває в приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені ч. 4 ст. 336 КПК України. Суд, що отримав доручення, за погодженням із судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі строк організувати виконання зазначеного доручення. Якщо особу, котра буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, утримують в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, наведені вище дії здійснює службова особа такої установи.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

З метою забезпечення явки обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і який не прибув за викликом у судове засідання, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання та вживає заходів щодо забезпечення його прибуття до суду. А суддя має право постановити ухвалу щодо приводу обвинуваченого або ухвалу щодо накладення на нього грошового стягнення.

З принципом безпосередності нерозривно пов'язана засада усності судового розгляду, яка полягає в тому, що всі докази, які суд має намір покласти в основу вироку, мають бути сприйняті судом в усній формі. Суд вислуховує показання обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів, промови та репліки учасників судових дебатів. Судовий розгляд кримінального провадження, всі докази, заявлені клопотання тощо підлягають усному обговоренню, але вся ця діяльність, що проводиться усно, обов'язково фіксується в письмовій формі в журналі судового засідання та в технічному записі судового розгляду. Таке ведення судового процесу робить його доступним для присутніх у залі судового засідання, для інших людей, якщо використовується радіо, відеозапис та магнітофон.

Незмінність складу суду при розгляді кримінального провадження також є однією із засад судового провадження, яка означає, що судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів. За умови, що суддя позбавлений можливості продовжувати брати участь у засіданні, він повинен бути замінений на іншого суддю. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадку, коли в

ході судового засідання суддю замінює запасний суддя, який призначений у кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час. Запасний суддя перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду. Про це має бути зроблена позначка в журналі судового засідання. Крім того, суд мотивованою ухвалою може прийняти рішення щодо відсутності необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, за умови, що таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд, та в разі дотримання таких вимог:

- 1) сторони, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді;
- 2) суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає за недоцільне нове проведення процесуальних дій, що вже були проведенні до заміни судді.

За всіх умов суддя або колегія суддів мають усвідомлювати ту обставину, що рішення щодо відсутності необхідності розпочинати судовий розгляд із початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, здебільшого є підставою для оскарження судового рішення з приводу неповноти судового розгляду.

Кримінальне провадження в суді здійснюється гласно. Суд може прийняти рішення щодо здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні, розглядаючи справу за ст.159-1 КК України, впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише за умов:

- 1) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 2) необхідності забезпечення безпеки особам, котрі беруть участь у кримінальному провадженні.

При цьому, особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних і інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо суд не прийме рішення щодо їхнього дослідження в закритому судовому засіданні. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники судового провадження. Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомоги звукозаписувального технічного засобу. Однак кожен, хто присутній у залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін і можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Не вважаються порушеннями безперервності судового розгляду випадки відкладення судо-

вого засідання внаслідок:

- 1) неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;
- 2) складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення;
- 3) підготовки захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення;
- 4) підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від його підтримання;
- 5) проведення дослідження речових доказів за місцем їхнього знаходження, огляду на місці.

Процесуальна форма здійснення судового розгляду кримінального провадження покликана підкреслювати авторитет судових органів. Сторони, учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися в судовому засіданні порядку та беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуєчого в судовому засіданні.

Якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням голови судового засідання, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено із зали судового засідання. При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду із зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такого обвинуваченого не представляє захисник, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту.

Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі невиконання розпорядження головуєчого прокурором чи захисником, головуєчий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку в залі судового засідання їх може бути притягнуто до відповідальності, передбаченої законом. У разі невиконання розпорядження головуєчого іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуєчий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку в залі судового засідання їх за ухвалою суду може бути видалено із зали судового засідання та притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності.

2.2.1.2. Особливості дослідження обставин справи суддею в справах щодо порушення правил фінансування передвиборної агітації

З метою забезпечення рівності громадян України під час реалізації виборчого права до КК України була запроваджена стаття 159-1.

Безпосереднім об'єктом порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму є визначений законом порядок фінансування виборчої кампанії партії, кандидата. Заборонено використання для фінансування виборчої кампанії у передбаченому законом порядку інших коштів, крім коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, виділених на підготовку та проведення виборів, і коштів виборчих фондів відповідних суб'єктів виборчого процесу.

Предметом кримінального правопорушення, що розглядається, є будь-яка фінансова або матеріальна підтримка, яка може мати вигляд грошових коштів, надання матеріальних цінностей у вигляді оргтехніки, меблів, наметів для здійснення передвиборної агітації, послуг із виготовлення та поширення агітаційних матеріалів, зокрема: виборчі листівки, плакати, інші друковані видання та носії зовнішньої реклами, в яких/на яких розміщено матеріали передвиборної агітації, відеофільми, аудіо- та відеокліпи з політичною рекламою тощо.

Предметом кримінального правопорушення можуть бути поточні та накопичувальні рахунки виборчих фондів партії або кандидата на виборах, а також співвідношення відомостей у звіті щодо використання як поточного, так і накопичувального рахунків, так і реальні витрати партії або кандидата на передвиборну агітацію.

З метою визначення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 159-1 КК України, суддя може використовувати відомості, що містяться як у проміжному, так і в остаточному фінансових звітах, які були подані до НАЗК, ЦВК або ТВК матеріали, отримані в результаті НСРД за іншими спорідненими складами кримінальних правопорушень, наприклад ст. 160 КК України, і використання яких дозволено в порядку, передбаченому КПК України, слідчими суддями в провадженні за ст. 159-1 КК України. Це можуть бути відомості, зокрема:

- 1) що містяться у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- 2) що містяться у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії;
- 3) що містяться у фінансовому звіті місцевої організації партії – ст. 214 ВК України;
- 4) що містяться у фінансовому звіті кандидата на виборах усіх рівнів – ст. 97, 153, 214 ВК України;
- 5) кошти, одержані поза межами звітності як представниками партії, так і кандидатами різних рівнів без їхнього оприлюднення;
- 6) зазначені в офіційних документах невідповідні звітам суми внесків, які надійшли на рахунки виборчого фонду чи партії, або час і суб'єкт, який надав кошти.

Під час вивчення матеріалів справи суддя має зважати на доказову базу за складом цього злочину, яка може міститися як у офіційних документах державних органів усіх рівнів, так і в будь-яких базах офіційної інформації або реєстрах, та на її співвідношення з первинними обліковими документами, наданими партіями та кандидатами до НАЗК, ЦВК або ТВК.

Об'єктивна сторона порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії може мати вияв в наступних формах:

- 1) подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру;
- 2) подання завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата;
- 3) умисне здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права;
- 4) умисне здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі;
- 5) умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права;
- 6) умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі,
- 7) умисне отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки в здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму;
- 8) умисне отримання фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку¹¹³.

Перші дві форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбачені ч. 1 ст. 159-1, а решта – ч. 2 ст. 159-1 КК України.

Слід зазначити, що надання/використання незаконної фінансової (матеріальної) підтримки можуть здійснюватися під час виборчого процесу політичною партією або кандидатом на пост Президента України, кандидатами в народні депутати України, кандидатами в депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, міських, сільських, селищних рад, а також кандидатами на посаду сільського, селищного, міського голови.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, створює як надання/використання фінансової (матеріальної) підтримки політичній партії, що бере участь у виборчому процесі як його суб'єкт (на місцевих виборах – це місцева організація партії), так і поза межами виборчого процесу. Тобто для наявності складу правопорушення достатньо, коли така підтримка на порушення визначеного законом порядку фінансування діяльності політичних партій надається політичній партії для здійснення виборчої кампанії ще до початку виборчого процесу.

¹¹³ Задоя К.П. Науково-практичний коментар до статті 159-1 КК України «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму» // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 7. – С. 215-224.

Як засвідчує практика розкриття кримінальних правопорушень, передбачених ст. 159-1 КК України, під час проведених НСРД у справах з підкупу виборців дуже часто це пов'язано з порушенням саме порядку фінансування політичних партій і кандидатів. Одним із найганебніших результатів застосування політтехнологій впродовж останнього десятиліття стало утвердження серед широких кіл громадськості стійкого переконання в непрозорості, «ринковості» виборчих процедур, незаконному (подекуди кримінальному) характері їхнього фінансування з боку конкуруючих політичних еліт і фінансово-промислових кланів задля досягнення вузькокорпоративних владних цілей¹¹⁴.

Від міжнародної місії зі спостереження за позачерговими виборами народних депутатів України було отримано велику кількість підтверджених повідомлень щодо підкупу виборців і передачі товарів або надання послуг особам чи групам осіб за кошти кандидатів. У процесі розслідування перебуває 141 справа щодо підкупу виборців. МВС України під час виборчої кампанії з позачергових виборів народних депутатів у 2014 році повідомило, що зареєстровано понад 400 кримінальних проваджень, які мають ознаки порушення виборчого законодавства¹¹⁵.

Підкуп виборців, крім порушення виборчих прав громадян, зазвичай безпосередньо пов'язаний із порушенням передбаченого законом порядку фінансування виборів. Адже для нього не можуть використовуватися кошти, які офіційно перераховуються у виборчі фонди партій і кандидатів чи виділяються на підготування та проведення виборів із державного бюджету. Підкуп здебільшого здійснюється за так звані тіньові кошти, які здобуваються внаслідок вчинення злочинів¹¹⁶.

У звіті Міжнародної місії зі спостереження за виборами в Україні щодо позачергових виборів Президента України (2014) було зауважено, що закон про вибори не обмежує розміру витрат на передвиборну агітацію. Незважаючи на те, що розмір добровільних пожертв фізичних осіб до виборчого фонду кандидата обмежений, кількість коштів, які кандидат або партія, що висунула кандидата, можуть витратити на президентську кампанію, не обмежується. Вимоги щодо звітування кандидатів про витрати на проведення передвиборної агітації до дня голосування не закріплені¹¹⁷. Численні зміни щодо виборчого законодавства не передбачили більшості рекомендацій ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанської комісії щодо фінансування передвиборних кампаній¹¹⁸.

У Законі України «Про вибори народних депутатів України» від 11 листопада 2011 року № 4061-VI було визначено розмір виборчих фондів, із яких усі фінансові витрати на проведення виборчої кампанії мають сплачуватися шляхом безготівкового переказу. Жодних обмежень щодо пожертв фізичних осіб не передбачено, а питання щодо здійснення по-

114 Дерев'янюк С. М. Право громадян брати участь у референдумі як об'єкт корупційних діянь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 3.

115 Понад 400 справ порушило МВС за підкуп виборців – Аваков. URL : http://espresso.tv/news/2014/10/24/ponad_400_sprav_porushylo_mvs_za_pidkup_vyborciv___avakov

116 Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав / М.І. Мельник. – Київ : Атіка, 2005. – С. 34.

117 Міжнародна місія зі спостереження за виборами (ММСВ) Україна – Місцеві вибори, 25 жовтня 2015 року. URL: www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/194456?download=true

118 Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії. URL : [www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023-e. П.1.2.3.](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023-e. П.1.2.3.)

жертв у негрошовій формі не врегульовано. Тому система контролю за фінансуванням виборчих кампаній залишається слабкою, вимоги щодо публікації партіями та кандидатами звітів щодо отримання пожертв і витрат під час виборчого процесу недостатньо конкретизовані¹¹⁹.

У процесі проведення місцевих виборів у 2015 році міжнародні спостерігачі зазначали, що використання великих виборчих фондів деякими кандидатами в поєднанні з відсутністю граничної межі витрат на проведення передвиборної агітації суттєво перешкодило забезпеченню однакових умов для всіх кандидатів під час виборчої кампанії. Витрати на політичну рекламу, зроблені до початку реєстрації кандидатів, не були внесені до жодного звіту, що викликало стурбованість із приводу ймовірного широкого використання незадекларованих коштів. Відсутність механізму проведення перехресної перевірки та санкцій послабила ефективність нагляду за фінансуванням передвиборної агітації¹²⁰.

Запроваджені зміни до виборчого законодавства регламентували порядок фінансування виборчої кампанії лише на загальнодержавних виборах. Отже, є потреба в гармонізації правил фінансування на місцевих виборах з новими правилами фінансування на загальнодержавних виборах.

Режим фінансування виборчої кампанії на місцевих виборах має відповідати міжнародним стандартам, зокрема Рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи 2003(4) «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній». Отже, слід розглянути можливість вжиття заходів щодо зниження витрат на передвиборну агітацію¹²¹. Виконання відповідних рекомендацій і врахування зауважень щодо фінансування виборчого процесу утворюватиме належний баланс між позитивними та негативними наслідками криміналізації підкупу виборців, учасників референдуму тощо.

Варто привернути увагу до наступних форм суспільно-небезпечних діянь, передбачених ст. 159-1 КК України: подання завідомо недостовірних відомостей у звітності щодо фінансування політичної партії або виборчої кампанії; незаконне здійснення внеску на підтримку політичної партії або надання фінансової (матеріальної) підтримки виборчій кампанії або кампанії з проведення референдуму; незаконне отримання внеску на користь політичної партії або на підтримку виборчої кампанії або кампанії з проведення референдуму.

Правозастосовна практика використання ст. 159-1 КК України свідчить про притягнення до відповідальності виключно за незаконне здійснення внеску на підтримку політичної партії або надання фінансової (матеріальної) підтримки виборчій кампанії або кампанії з проведення референдуму.

Аналізуючи обвинувальні вироки згідно з кримінально-правовою нормою, яка розглядається, привертає увагу та обставина, що до кримінальної відповідальності притягаються

119 Міжнародна місія зі спостереження за виборами Україна – Позачергові вибори народних депутатів України, 26 жовтня 2014 року. URL : www.oscepa.org/documents/all-documents/election-observation/election-observation-statements/ukraine/statements-25/2652-2014-2-parliamentary-ukr-1/file

120 Міжнародна місія зі спостереження за виборами (ММСВ) Україна – Місцеві вибори, 25 жовтня 2015 року. URL : www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/194456?download=true

121 Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) Звіт про місцеві вибори в Україні 9 грудня 2015 року. URL : fm.coe.int/168062e26c

зазвичай касири, котрі допомагали здійснити незаконний внесок на підтримку політичної партії. Правоохоронні органи України стикаються з труднощами щодо доведення вини за іншими формами злочинної поведінки, пов'язаної із незаконним фінансуванням політичних партій. До таких складнощів можемо віднести неможливість проведення негласних слідчих і розшукових дій щодо нетяжких складів злочинів і відсутність кримінально-правового компромісу в разі виявлення бажання у винних осіб співпрацювати з правоохоронними органами щодо викриття кримінального правопорушення, що розглядається. Тому доцільно в примітці до ст. 159-1 КК України передбачити спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159-1 КК України, за загальним правилом є спеціальним і визначається чинним на момент вчинення злочину виборчим законодавством. Відповідним виборчим законом покладені на зазначеного суб'єкта обов'язки передавати відомості звіту партії офіційним органам. Такими суб'єктами не можуть бути технічні працівники, на яких законом не покладені офіційні обов'язки. Крім того, виборчим законом або іншими нормативними актами на осіб можуть бути покладені заборони або обмеження в наданні фінансової підтримки. На нашу думку, в складі розглянутого злочину може траплятися й загальний суб'єкт злочину – особа, котра зробила або отримала внесок на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі. Спеціальними суб'єктами відповідно до чинного виборчого законодавства можуть бути розпорядник накопичувального або поточного рахунку, керівник політичної партії¹²².

Суб'єкт подання в звіті завідомо недостовірних відомостей може вчинити правопорушення особисто або з використанням інших осіб шляхом передачі звіту, що містить недостовірні відомості, суб'єкту права, визначеному законодавством на момент проведення виборів або в звітний період. Такими суб'єктами можуть бути не всі державні або виборчі органи, а лише визначені чинним законом органи стосовно конкретних звітів або інформації. Перелік таких органів відповідно до вимог ВК України наведено в розділі 1.2.5. «Звітування про надходження та використання коштів виборчого фонду», при цьому на проміжних виборах народних депутатів України чинними лишаються, до набуття чинності ВК України, відповідні положення Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI.

Як свідчить практика застосування ст. 159-1 КК України, до кримінальної відповідальності притягаються особи, котрі своїми діями сприяли отриманню внеску. Роль таких учасників зводиться до пособницьких дій.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159-1 КК України, тісно пов'язана з реалізацією принципу вини, що закріплений у ч. 2 ст. 2 КК України і передбачає обов'язкове доведення вини особи в суді обвинувальним вироком. Це передбачає, зокрема, притягнення до відповідальності лише фізичної особи і відповідальність особи лише за власні дії. Особа має володіти своєю волею та бути свідомою своїх дій, а отже, відповідальність особи обмежена рамками її дій. Законодавче визначення форми вини в складі ст. 159-1 КК України характеризується прямим умислом, про що свідчить вказівка на завідомо недостовірний характер відомостей.

122 Ч. 7 ст.17 Закону «Про політичні партії»; ст. 95, 151, 214 ВК України.

Під час розгляду справ визначеної категорії слід зважати на необхідність врахування принципу вини в діях кожного суб'єкта злочину, оскільки відповідно до виборчого законодавства інтереси партій можуть представляти уповноважені особи та представники, а кандидатів – довірені особи¹²³, а також існує потреба в розмежуванні відповідальності, передбаченої виборчим законодавством і кримінальним законом. Так, у чинному виборчому законодавстві існують випадки, коли кандидат несе відповідальність за дії свого представника без урахування принципу вини, що унеможлиблює його кримінальну відповідальність.

2.2.2. Підготовка та ухвалення судового рішення

Судове рішення як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного в ній принципу верховенства права.

Розгляд справи по суті відбувається на підставі принципу змагальності. З огляду на це суд має забезпечити сторонам активну участь у наданні та дослідженні доказів, у обґрунтуванні перед судом переконливості певних доказів. І суд завжди закінчується підготовкою та винесенням судового рішення.

Принципово важливим є підготовка такого судового рішення, яке б не тільки містило відповідь на заявлені вимоги, задовольняло обидві сторони справи, а й було б грамотно складено з дотриманням відповідних вимог.

Процес пошуку мотивів під час підготовки судового рішення є особливим видом юридично спрямованої діяльності, який відбиває суб'єктивне відтворення об'єктивної правової ситуації крізь призму власного оцінювання аргументів на підставі застосування правових норм. Зазначений процес складається з певних етапів (елементів) і має відповідні межі, що на практиці створює низку складних питань, пов'язаних, зокрема, з визначенням меж і обсягів процесу обґрунтування (мотивування) судових рішень¹²⁴.

Підготовка до написання судового рішення здійснюється за такою схемою: 1) визначення обставин справи, аналіз положень нормативно-правових актів і подальша оцінка отриманих даних із огляду на правові норми (юридична кваліфікація) перед тим, як почати його написання. Така підготовка прискорює процес написання та допомагає створити більш сфокусоване та переконливе рішення суду першої інстанції; 2) прийняття законного та обґрунтованого рішення в справі¹²⁵.

123 Наприклад, ст. 165 і 166 ВК України.

124 Берзанюк Я. Основні етапи підготовки мотивованого судового рішення: вимоги процесуального закону в світлі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/135240-osnovni-etapi-pidgotovki-motivovanogo-sudovogo-rishennya-vimogi-protseusalnogo-zakonu-v-svitli-polozhen-konventsiiyi-pro-zakhist-prav-lyudini-i-osnovopolozhnikh-svobod>

125 Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, О. Сироїд. – К.: «Дрім Арт», 2013. – 224 с. – С. 520.

Унаслідок ухвалення судового рішення досягається мета кримінального процесу. Цей самостійний етап має такий порядок: по-перше, вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення, по-друге, проголошення судового рішення. Коротко розглянемо ці складові.

Так, вислухавши останнє слово обвинуваченого, на підставі положень ст. 366 КПК України суд негайно виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, про що голова судового засідання оголошує присутнім у залі судового засідання.

Також головуєчий має повідомити час проголошення рішення. Якщо ж з певних причин суд не вклався у відведений час, через секретаря судового засідання повинен бути оголошений новий час проголошення судового рішення.

2.2.2.1. Вимоги, яким мають відповідати судові рішення

Однією з умов прийняття законного та обґрунтованого судового рішення є неухильне дотримання судом передбачених законом вимог щодо його форми та змісту. Згідно з ч. 5 ст. 124 Конституції України та ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється Іменем України¹²⁶. З цієї причини воно сприймається як воля держави, а вирок визнається засудженим як правова оцінка державою його діяння.

Значний обсяг судових рішень, що приймають суди в справах щодо порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму, зумовлений вимогами процесуального закону, що прописані в ст. 370 КПК України. Судове рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Окремі, більш деталізовані вимоги щодо судового рішення також містяться в практиці національних судів і Європейського суду з прав людини.

Відтак, *законним* вважатиметься рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з урахуванням і дотриманням вимог щодо кримінального провадження, принципів верховенства права та судової практики Європейського суду з прав людини. Позбавляють вирок ознак законності істотні порушення вимог КПК, а саме такі, що перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення (ч. 2 ст. 412 КПК). Судове рішення в будь-якому разі вважається незаконним і підлягає скасуванню, якщо:

- 1) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито;
- 2) судові рішення ухвалено незаконним складом суду;
- 3) судові провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 чи ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;

¹²⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>; Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

- 4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;
- 5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, котрого належним чином не було повідомлено про дату, час і місце судового засідання;
- 6) порушено правила підсудності;
- 7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції¹²⁷.

Законність вироку з огляду на матеріальний закон означає, що в ньому правильно вирішені питання норм КК України, зокрема його Загальної частини, кваліфікацію злочину, вид і розмір покарання, відшкодування спричиненої злочином шкоди тощо.

Вирок є незаконним з позицій матеріального закону, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення з підстав, зазначених у ст. 413 КПК України, через:

- 1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;
- 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню;
- 3) невірне тлумачення закону, що суперечить його точному змісту;
- 4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Обґрунтованим слід вважати рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих під час судового провадження обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду, та оцінені судом відповідно до вимог ст. 94 КПК України. Так, наприклад, у справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04 від 10 лютого 2010 року п. 58) зазначено, що національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін. Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті¹²⁸.

Безумовно, між законністю та обґрунтованістю вироку існує органічна взаємна залежність. Ці поняття взаємно пов'язані та в сукупності становлять поняття правосудності вироку, його сутність як акта правосуддя. Необґрунтований вирок завжди є вироком незаконним уже тому, що кримінальний процесуальний закон вимагає ухвалення вироків обґрунтованих. Але незаконний вирок не завжди є вироком необґрунтованим. Якщо, наприклад, висновки суду щодо фактичних обставин справи (обставин предмета доказування) є вірними, а їхня кримінально-правова кваліфікація помилковою, вирок буде обґрунтованим і незаконним одночасно.

На мою думку, законодавець, стверджуючи, що законність і обґрунтованість вироку – це різні його властивості (якості), знову привернув увагу суддів до необхідності чіткого роз-

127 Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

128 Справа «Серявін та інші проти України» (Заява N 4909/04): рішення Європейського суду з прав людини від 10.02.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text

межування істини факту та його правової оцінки: кримінальний матеріальний закон може бути застосований лише тоді, коли з достовірністю виявлені фактичні обставини справи.

Умотивованим вважатиметься рішення, в якому суд наводить належні та достатні мотиви та підстави щодо його ухвалення. Так, наприклад, у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, серед іншого (пункти 32-41), звертається увага на те, що *всі судові рішення мають бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою, однак при цьому кожному судді дозволяється обирати власний стиль або використовувати моделі, типові зразки документів, і це є необхідною передумовою розуміння рішення сторонами та громадськістю; Для цього слід логічно структурувати рішення та викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного; судові рішення мають, у принципі, бути обґрунтованими; у викладенні підстав для прийняття рішення слід дати відповідь на аргументи сторін і доречні доводи, що здатні вплинути на вирішення спору; викладення підстав для прийняття рішення не повинне неодмінно бути довгим, оскільки варто знайти належний баланс між стислістю та вірним розумінням ухваленого рішення; обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає, що вони мають відповідати на кожен аргумент заявника на підтримку кожної підстави захисту; обсяг цього обов'язку суду може змінюватися залежно від характеру рішення. Водночас очікуваний обсяг обґрунтування залежить від різних доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв і доктринальних принципів, а крім того, ще й від різних практик підготовки та представлення рішень у різних країнах*¹²⁹.

Іншою важливою ознакою вмотивованості судового рішення є обґрунтованість посилань на відповідні правові норми, включаючи рішення ЄСПЛ. Це означає, що посилання на практику ЄСПЛ є: належним (предмет конвенційних норм відповідає природі відносин у конкретній ситуації судового розгляду); релевантним обставинам справи; правильним (тобто без перекручування змісту конвенційних норм); виправданим і пропорційним (стан законодавства щодо певної ситуації дає змогу та/або потребує застосування конвенційних положень)¹³⁰.

Крім того, оскільки судові рішення є офіційним документом, воно має бути чітким, складатися професійною мовою та мати відповідний стиль викладення¹³¹. Саме мова та стиль судових документів забезпечують зрозумілість і доступність мови правосуддя, що також формує громадську думку щодо незалежності та справедливості судової влади. Будь-яка стилістична неточність, граматична помилка, невиправлена друкарська помилка миттєво формують у читача негативне враження щодо кваліфікації, професійності судді, котрий підготував рішення, щодо недостатнього рівня його відповідальності як судді, його грамотності, і не лише юридичної.

129 Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>

130 Берзанюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. URL: <http://kdkako.com.ua/ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniieyi-z-garantiy-dotrimannya/>

131 Посібник помічника судді загального суду. К, 2010. С. 234 (509 с.).

При написанні судового рішення суддям рекомендується уникати діалектів і професійного жаргону, за винятком випадків цитування матеріалів справи. Дехто вважає, що слід уникати й скорочень, оскільки вони свідчать про надто неформальний стиль. Надто різка чи надто фривольна тональність можуть викликати у сторони, що програла, або в суду вищої інстанції сумнів щодо неупередженості судді. Простий, прямолінійний стиль написання сприяє ясності.

Один із способів допомогти читачеві легко сприймати логіку рішення полягає в тому, щоб постійно підказувати читачеві, в якому напрямі рухається автор.

Для демонстрації зв'язків між ідеями, реченнями та абзацами суддя може використати такі підказки чи сигнали:

- щоб наголосити на контрасті: «однак», «але», «проте», «хоча»;
- щоб вдатися до порівняння: «аналогічно», «так само»;
- щоб продовжити: «далі», «також», «потім», «і», «крім того»;
- щоб вивести на результат: «а тому», «таким чином», «отже», «як наслідок».

Ясності також сприяє пильна увага автора до використання деталей. Суддям настійно рекомендується уникати зайвої деталізації в описовій частині рішення¹³².

При підготовці тексту вироку слід також враховувати такі поради:

- уникати висловлювань, які можуть сприйматися неоднозначно;
- бути лаконічними, але не жертвувати заради цього точністю та повнотою аргументації;
- роз'яснювати маловідомі юридичні терміни;
- застосовуючи закон, не лише посилатися на його положення, а й процитувати його в необхідному та достатньому обсязі, пов'язати його з обставинами у справі;
- уникати суперечностей у судовому рішенні;
- уважно вчитати судові рішення, яке готуєте, щоб усунути всі мовні помилки¹³³.

Щоб бути якісним, судові рішення має бути сприйняте сторонами та суспільством у цілому як таке, що стало результатом коректного застосування юридичних правил, справедливого процесу та слушної оцінки фактів, а також як таке, що може бути ефективно реалізоване. Лише за таких умов сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено справедливо та неупереджено, а суспільство сприйме ухвалені рішення як чинник відновлення суспільної гармонії¹³⁴.

132 Нетесайм Н. Написання судових рішень : посіб. для суддів / Н. Нетесайм, Р. Хофер. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 55 с. – С. 17-18.

133 Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н.О.Марчук, В.В.Касько, Р.О.Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін.]; за ред. Н.О.Марчук. – К. : «Арт-Дизайн», 2015. – 248 с. – С. 213.

134 Марченко А.А. Застосування елементів юридичної техніки при підготовці судового рішення. <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2210-zastosuvannya-elementiv-yuridichnoji-tekhniki-pri-pidgotovtsi-sudovogo-rishennya.html>

За загальним правилом судове рішення ухвалюється простою більшістю голосів суддів, що належать до складу суду. Якщо судове рішення ухвалюється в нарадчій кімнаті, питання щодо змісту рішення мають бути вирішені за результатами наради і голосування суддів. При цьому постановлення вироку (ухвали) складається всім складом суду безпосередньо в нарадчій кімнаті. Вони ж його і підписують. У разі незгоди з судовим рішенням у цілому або в якійсь частині суддя, підписуючи рішення, має право заявити іншим суддям, що він залишається при окремій думці, яку в подальшому викладає в письмовій формі. Окрема думка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. Під час ухвалення судового рішення обов'язково має бути дотримана таємниця нарадчої кімнати, що передбачає такі положення (ст. 367 КПК): «Під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд. Суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення вироку в нарадчій кімнаті»¹³⁵.

Закон регламентує не лише діяльність, що передує прийняттю остаточного рішення по справі, а й визначає перелік питань, що підлягають вирішенню судом при постановленні вироку. *Так, ухвалюючи вирок, суд відповідно до вимог ст. 368 КПК України вирішує такі основні питання:*

1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа. Основна увага при висвітленні зазначеного питання приділяється встановленню того, чи дійсно мала місце подія, що була предметом досудового розслідування та судового розгляду. У вирокі буде зазначено, *наприклад, ОСОБА_1 своїми умисними діями здійснила внесок на підтримку політичної партії, не маючи на те права, за попередньою змовою з ОСОБА_4 та ОСОБА_3.* Якщо суд з'ясує, що діяння насправді не було, у вирішенні решти питань потреби немає – постановляється виправдувальний вирок;

2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений. Вирішуючи зазначене питання, суд має виходити із визначення поняття кримінального правопорушення, закріпленого в Загальній (ст. 11) і Особливій частинах КК України (ст. 159-1), оскільки кримінальна відповідальність може наступати лише в разі вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом. У вирокі буде зазначено, *наприклад, ОСОБА_1 своїми умисними діями вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч.4 ст.159-1 КК України.* У разі визнання факту, що діяння, у вчиненні якого обвинувачується обвинувачений, не є кримінальними, суд виносить виправдувальний вирок (ч. 1 ст. 373 КПК). Таким чином, питання щодо кваліфікації слід вирішувати лише тоді, коли суд встановив подію кримінального правопорушення, його характер, а також вину підсудного в його вчиненні;

3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення. Якщо з'ясовано, що діяння мало місце і воно відповідає складу кримінального правопорушення, суд повинен відповісти на запитання, чи доведено, що це правопорушення вчинив обвину-

135 Молдован А. В. Кримінальний процес України : навч. Посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с. – С. 231.

вачений. Оцінюючи докази щодо вчинення діяння обвинуваченим, суд повинен виходити з того, що обвинувальний вирок не може бути заснований на припущеннях. Обвинувальний вирок постановляється лише за умови, коли в ході судового слідства вина обвинуваченого доведена, заснована на незаперечних і переконливих доказах, коли судом з'ясовані всі версії по справі, а суперечності, що мали місце, усунені. Всі сумніви стосовно доведеності обвинувачення, якщо їх не вдалося усунути, тлумачаться на користь підсудного.

Відповідаючи на запитання щодо того, чи вчинив діяння обвинувачений, суд може встановити, що злочин вчинений іншою особою, самим підсудним, або що взагалі неможливо довести його участь у цьому. В останньому випадку суд постановляє виправдувальний вирок.

Відповідно до теорії кримінального права винною у вчиненні кримінального правопорушення може бути визнана лише та особа, котра вчинила суспільно небезпечне діяння умисно або через необережність. Для цього суду необхідно довести, що це кримінальне правопорушення вчинив саме обвинувачений, визначити форму його вини, мету й мотиви вчиненого ним кримінального правопорушення, а також з'ясувати, чи немає інших обставин, що містять винуватість особи в учиненні кримінального правопорушення, наприклад, чи не діяв обвинувачений у стані необхідної оборони або крайньої необхідності¹³⁶. З позиції суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 159–1 КК, характеризується прямим умислом, про що свідчить вказівка на завідомість недостовірного характеру відомостей¹³⁷. У вирокі з цього питання буде зазначено, *наприклад: діючи умисно та усвідомлюючи злочинність своїх дій, в порушення вимог п.5 ч.1 ст.15 Закону України «Про політичні партії України», згідно з яким не допускається здійснення внесків на підтримку політичних партій анонімними особами, та в порушення вимог ч.6 ст.15 цього Закону, згідно з якою разом з платіжним документом на здійснення грошового внеску на підтримку політичної партії до установи банку України чи відділення зв'язку подається письмова заява про відсутність обставин, передбачених ч.1-3 ст.15 Закону України «Про політичні партії України», з метою незаконного внесення грошових коштів на підтримку політичної партії ... за попередньою змовою з ОСОБА_3 та ОСОБА_4 прийняла від ОСОБА_3 грошові кошти у сумі ... гривень, які перебували в розпорядженні останньої, після чого провела п'ятнадцять банківських операцій щодо перерахування згаданих грошових коштів на розрахунковий рахунок в ПАТ «...» через касу відділення смт..., при цьому зазначивши в квитанціях за результатами проведених банківських операцій персональні дані громадян України, не зазначивши ОСОБА_3 як власника коштів і їх платника, таким чином залишивши ОСОБА_3 анонімною особою¹³⁸.*

4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення. Опрацьовуючи це питання, суд має виходити з характеру і ступеня суспільної не-

136 Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. С. 679–680 (1104 с.).

137 Задоя К.П. Науково-практичний коментар до статті 159–1 КК України «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму» // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 7. – С. 218 (С. 215–224).

138 Вирок Савранського районного суду Одеської області від 18.04.2019 у справі № 512/246/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81318251>

безпеки кримінального правопорушення, даних про особу обвинуваченого, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. *Внаслідок учинення досліджуваного кримінального правопорушення завдається шкода лише державним чи суспільним інтересам.* Зазначена обставина береться до уваги судом, який своїм вироком може звільнити від покарання особу, котра вчинила нетяжке кримінальне правопорушення, якщо визнає, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці ця особа на час розгляду справи в суді не може визнаватися суспільно небезпечною. Особа також може бути за вироком суду звільнена від відповідальності або покарання за підставами, передбаченими ст. 49 і 74 КК України;

5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме. Вичерпний перелік обставин, що враховуються при призначенні покарання як обтяжливі, міститься в ст. 67 КК України. При цьому суд у вирокі не має права посилатися на інші обтяжливі обставини, не передбачені ст. 67 КК: наприклад, невизнання підсудним своєї вини, невідшкодування шкоди тощо (п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»). Перелік обставин, що пом'якшують покарання, міститься в ст. 66 КК України. Він не є вичерпний. При цьому суд може враховувати як обставини, які пом'якшують відповідальність, так і інші обставини, зокрема ті, що позитивно характеризують обвинуваченого. При з'ясуванні обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого, суд має також брати до уваги відомості щодо віку, стану здоров'я, поведінки до вчинення кримінального правопорушення як на роботі (в навчальному закладі), так і в побуті, його минуле (судимість, наявність адміністративних стягнень, якщо вони мали місце), дані про родину (наявність на утриманні дітей і осіб літнього віку, стан їхнього здоров'я, матеріальне становище сім'ї) тощо. Так, наприклад, обставинами, що пом'якшують покарання підозрюваного, можуть бути: *щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, наявність на утриманні малолітніх дітей, позитивні характеристики за місцем роботи та проживання;*

6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням. При призначенні міри покарання суд виходить із положень кримінального закону: 1) про мету покарання, зокрема, що особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень; 2) що покарання може бути призначене в межах, окреслених у санкції статті Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України; 3) відповідно до положень Загальної частини КК України; 4) з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1, ст. 65 КК України). За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, на підставі ст. 69 КК України, вмотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої в санкції статті (санкції частини статті) Особли-

вої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це кримінальне правопорушення. У цьому разі суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК України. За вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу розміром понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених цією частиною, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий за найнижчу межу, передбачену в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України. Суд також може не призначати додаткове покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у вигляді штрафу розміром понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Кримінальний закон дає змогу суду призначити й більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини КК України. Це може бути при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків згідно зі ст. 70 та 71 КК України. Якщо ж вирок затверджена угода про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди. *Так, наприклад, при затвердженні угоди про визнання винуватості в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 159-1 КК України, призначається узгоджена сторонами міра покарання у вигляді позбавлення волі із застосуванням ч. 2 ст. 69 КК України без призначення додаткового покарання, що передбачене в санкції ч. 4 ст. 159-1 КК України як обов'язкового, у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, із звільненням на підставі ч. 2 ст. 75 КК України від відбування покарання з випробуванням, що буде необхідне й достатнє для виправлення, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.*

7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, у якому розмірі та в якому порядку. Якщо по справі був заявлений цивільний позов і він розглядався разом із кримінальним провадженням, суд має вирішити питання щодо цивільного позову:

7-1) чи є підстави для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

7-2) чи є підстави для виплати винагороди викривачу і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку.

8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності.

9) чи є підстави для застосування щодо обвинуваченого, котрий учинив кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого ч. 2 ст. 94 КК України.

10) чи слід у випадках, передбачених ст. 96 КК України, застосувати щодо обвинуваченого примусове лікування. Це питання, яке вирішується судом щодо осіб, котрі вчи-

нили кримінальне правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для інших осіб, незалежно від призначеного покарання.

11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя.

12) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами. *Наприклад: скасувати арешт з майна, накладений на підставі ухвали слідчого судді; речові докази по кримінальному провадженню відсутні; питання щодо речових доказів у даному кримінальному провадженні вирішити відповідно до ст. 100 КПК України.*

13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати та в якому розмірі. Судові витрати покладаються на засуджених, крім сум, що видані або мають бути видані перекладачам або приймаються на рахунок держави. *Наприклад: процесуальні витрати в кримінальному провадженні відсутні; витрати на проведення судових експертиз віднести на рахунок держави.*

14) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження. *Наприклад: заходи забезпечення кримінального провадження не застосовувалися.*

Ухвалюючи вирок суд бере до відома досудову доповідь з інформацією щодо соціально-психологічної характеристики обвинуваченого.

1. Якщо особа обвинувачується в учиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд вирішує питання, зазначені в п. 1-8 ч. 1 ст. 368 КК України, окремо за кожним кримінальним правопорушенням.
2. Якщо обвинувачуються декілька осіб, суд вирішує питання, зазначені в цій статті, окремо щодо кожного з обвинувачених.
3. Примусовий захід медичного характеру, передбачений п. 9 ч. 1 ст. 368 КК України, може бути застосовано щодо особи, котра вчинила кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності, лише за наявності акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи.
4. Примусове лікування, передбачене п. 10 ч. 1 ст. 368 КК України, може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.
5. Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність щодо суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

По суті, питання, що підлягають вирішенню у вирокі, доцільно умовно поділити на три групи. Першу групу становлять питання, що стосуються суті справи, що розглядається (п. 1-3). Їх слід вважати основними, оскільки насамперед від правильного вирішення цих питань залежить законність і обґрунтованість вироку. До другої групи належать питання, що стосуються покарання (п. 4-6). До третьої – решта питань (п. 7-13). Рішення суду щодо питань третьої групи не впливають безпосередньо на законність і обґрунтованість вироку.

Розв'язавши питання, що підлягають вирішенню в нарадчій кімнаті, суд приступає до складення вироку. Написання тексту вироку наперед не допускається.

Вирок суду може бути лише двох видів: *обвинувальний* або *виправдувальний*. Обвинуваченого або визнають винним у вчиненні кримінального правопорушення, або виправдовують. Основні якості вироку – визначеність і категоричність. Це означає, що жодні проміжні (етапні) висновки щодо винності підсудного не допускаються, суд має дати категоричну однозначну відповідь на всі питання обвинувачення¹³⁹.

2.2.2.2. Зміст вироку

За змістом вирок має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим, щоб переконати кожного в правильності прийнятих у ньому рішень.

Безперечно, він має бути написаний чіткою та ясною мовою, зрозумілою не лише юристу-професіоналу, а й кожному пересічному громадянину, необізнаному з юриспруденцією.

З метою забезпечення згаданих властивостей закон у ст. 374 КПК України визначає досить чіткі вимоги як щодо структури, так і щодо змісту вироку.

Вирок має складатися зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин, жодна з яких не є головною, а кожна має лише її властиве юридичне значення.

Вступна частина вироку не стосується питань, які згідно зі ст. 291 КПК вирішуються при його постановленні, однак містить низку відомостей, що мають важливе процесуальне та матеріально-правове значення.

Так, у вступній частині вироку мають бути зазначені:

- 1) дата та місце його ухвалення;
- 2) назва та склад суду, секретар судового засідання;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження;
- 4) прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан й інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи. *Точні дані про кожного обвинуваченого з огляду на процесуальний аспект наводяться для того, щоб не було помилки у визнанні винною іншої особи та щоб покаранню була піддана саме та особа, яка справді скоїла кримінальне правопорушення. Зважаючи на матеріально-правову складову, точні дані про особу важливі як щодо визначення суб'єкта кримінального правопорушення, так і щодо призначення їй покарання, тобто як обтяжуючі чи пом'якшуючі покарання обставини, підстави для звільнення від відбування покарання;*
- 5) закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа. *Цей закон надається з точним зазначенням його статті, частини, пункту;*
- 6) сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження.

139 Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб.. / В.О.Попелюшко. – К.: Кондор, 2006. – 234 с. – С. 229.

У *мотивувальній частині* як обвинувального, так і виправдувального вироку суд повинен обґрунтувати всі рішення, які він прийняв по справі. Причому закон зобов'язує суд мотивувати обидва види вироків.

У мотивувальній частині вироку зазначають:

1) у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі та визнане судом як таке, що не доведене, а також підстави для виправдання обвинуваченого із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення;

- мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішує суд при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд;

2) у разі визнання особи винуватою:

- формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини та мотивів кримінального правопорушення;
- статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений;
- докази на підтвердження з'ясованих судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів;
- мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо суд ухвалив такі рішення;
- обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання;
- мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру за умови з'ясування стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування відповідно до ст. 96 КК України, мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому;
- підстави для задоволення цивільного позову або відмови ув ньому, для залишення його без розгляду;
- мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд.

Резолютивна частина вироку повинна впливати з мотивувальної.

Резолютивна частина обвинувального вироку починається здебільшого так: «Враховуючи викладене, керуючись ст. ... КПК України, суд, -- ухвалив ...». Далі в резолютивній частині обвинувального вироку мають бути зазначені:

1) у разі визнання особи виправданою – прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення щодо визнання його невинуватим у пред'явленому обвинуваченні та щодо його виправдання;

- рішення стосовно закриття провадження щодо юридичної особи;

- рішення щодо поновлення в правах, обмежених під час кримінального провадження;
 - рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема рішення щодо запобіжного заходу до моменту набрання вироком законної сили;
 - рішення щодо речових доказів і документів;
 - рішення щодо процесуальних витрат;
 - строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження;
 - порядок отримання копій вироку та інші відомості;
- 2) у разі визнання особи винуватою: прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення щодо визнання його винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом;
 - початок строку відбування покарання;
 - рішення щодо застосування примусового лікування чи примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудного обвинуваченого в разі їхнього застосування;
 - рішення щодо призначення неповнолітньому громадського вихователя;
 - рішення щодо застосування стосовно юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
 - рішення щодо цивільного позову;
 - рішення щодо інших майнових стягнень і підстави цих рішень;
 - рішення щодо речових доказів і документів і спеціальної конфіскації;
 - рішення щодо відшкодування процесуальних витрат;
 - рішення щодо винагороди викривачу;
 - рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження;
 - рішення щодо заліку досудового тримання під вартою;
 - строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження;
 - порядок отримання копій вироку й інші відомості;
 - рішення щодо включення інформації стосовно обвинуваченого в скоєнні кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи.

Якщо особі пред'явлено декілька звинувачень і деякі з них не доведені, то в резолютивній частині вироку зазначається, за якими з них обвинувачений виправданий, а за якими – засуджений.

Якщо обвинуваченого визнають винним, але звільняють від відбування покарання, суд за-

значає це в резолютивній частині вироку.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75–79, 104 КК України в резолютивній частині вироку зазначаються тривалість іспитового строку, обов'язки, покладені на засудженого, особа, на яку, за її згодою або на її прохання, суд покладає обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи.

Коли призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, при зазначенні обраної судом міри покарання має бути посилення на ст. 69 КК України.

5. У разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист і доступ до правосуддя з урахуванням передбачених законом особливостей такого провадження¹⁴⁰.

Вирок пише один із суддів, який брав участь у розгляді справи. Вирок має бути викладений письмово в паперовій та електронній формах. Паперову його версію підписують усі судді. Суддя, який залишився в меншості, незалежно від того, виклав чи ні він письмово окрему думку, також зобов'язаний підписати вирок. Електронна форма вироку оформляються згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів і електронного документообігу, а також електронного цифрового підпису.

З огляду на винятково велике процесуальне значення вироку як акту правосуддя, закон визначає не тільки форму та зміст вироку, а й самий *порядок його проголошення*.

Так, після ухвалення рішення та виходу суду з нарадчої кімнати судове рішення має бути негайно прилюдно проголошене. Перед проголошенням рішення головуючий у судовому засіданні з'ясовує, *хто повинен брати участь у засіданні*: обвинувачений, захисник, прокурор тощо.

Далі головуючий у судовому засіданні повинен:

1. *Зачитати вирок* у темпі та з інтонацією, що дає можливість зрозуміти його зміст; відповідно до положень ст. 376 КПК України роз'яснити зміст вироку. Якщо обвинувачений не володіє державною мовою, простежити, щоб перекладач роз'яснив обвинуваченому резолютивну частину вироку.
2. *Оголосити рішення* про подальше тримання обвинуваченого під вартою або звільнення його з-під варти (ст. 377 КПК), зокрема:
 - 1) якщо обвинувачений перебував під вартою на момент проголошення вироку, суд звільняє обвинуваченого з-під варти в разі: виправдання; звільнення від відбування покарання; засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання;
 - 2) якщо обвинувачений, котрого тримають під вартою, засуджений до арешту чи

140 Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

позбавлення волі, суд у виняткових випадках має право звільнити обвинуваченого з-під варти та одночасно обрати інший запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, до набрання вироком законної сили;

- 3) при засудженні до обмеження волі суд має право звільнити обвинуваченого з-під варти з урахуванням особи та встановлених з'ясованих обставин.
3. *Роз'яснити порядок оскарження рішення*, зокрема повідомити кожному учаснику судового розгляду про обсяг його права на оскарження судового рішення, строк і процедуру оскарження відповідно до ст. 393 та 394 КПК.
4. *Повідомити обвинуваченому, захиснику, законному представнику про право* подати клопотання про помилування до Президента України, право ознайомитися з журналом судового засідання та подати на нього письмові зауваження.
5. Якщо щодо обвинуваченого застосовано запобіжний захід, зокрема тримання під вартою, роз'яснити обвинуваченому *право клопотати про його доставку в судове засідання суду апеляційної інстанції*.
6. Якщо в обвинуваченого залишається без нагляду житло чи інше майно, *повідомити обвинуваченому про його право* звернутися до суду з клопотанням щодо збереження його майна на час відбування покарання (ч. 3 ст. 378 КПК, ст. 44 Цивільного кодексу).
7. Якщо в обвинуваченого залишаються без догляду та матеріальної підтримки неповнолітні діти, непрацездатні батьки, діди, баби, прадіди, прабаби, *проголосити окрему ухвалу* щодо порушення перед відповідним органом (органом опіки та піклування, службою в справах дітей, органом соціального захисту населення) питання стосовно необхідності влаштувати чи встановити опіку або піклування над зазначеними особами (ч. 2 ст. 378 КПК).
8. *Вручити копію вироку* обвинуваченому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та прокурору.
9. Якщо обвинувачений не володіє державною мовою, організувати *переклад судового рішення* на його рідну мову чи іншу мову, яку він розуміє, та долучити переклад до копії судового рішення. Вручити копію рішення із засвідченим перекладом обвинуваченому.
10. Якщо учасник судового провадження був відсутній під час проголошення вироку, не пізніше наступного дня після ухвалення *надіслати копію вироку* такому учасникові¹⁴¹.

Щодо засуджених осіб обов'язково застосовуються передбачені законом заходи кримінально-правового впливу. При цьому судимість як правовий стан, викликаний фактом засудження, не супроводжує особу протягом усього її життя. За наявності до того підстав вона припиняється¹⁴².

Так, особи, які засуджені за ст. 159-1 ККУ до покарання у виді штрафу, виправних робіт, визнаються такими, що не мають судимості, *якщо вони протягом року* від дня відбуття по-

141 Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н.О. Марчук, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін.]; за ред. Н.О.Марчук. – К. : «Арт-Дизайн», 2015. – 248 с. – С. 216.

142 Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України: монографія / Є.О. Письменський. – Луганськ, 2008. – 213 с. – С. 42, 110.

карання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину. Якщо особа засуджена до обмеження волі, то строк погашення судимості становить два роки, якщо протягом цього строку від дня відбуття покарання (основного та додаткового) особа не вчинить нового злочину.

Особа, засуджена до позбавлення волі за ч. 4 ст. 159-1 ККУ, вважається такою, що не має судимості, якщо вона протягом *трьох* років від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинить нового злочину.

Якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою та сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, суд може зняти з неї судимість до закінчення строків. Дострокове зняття судимості можливе після спливу не менше як половини строку погашення судимості, саме в другій половині цього строку може бути знято судимість.

Зняття судимості в разі вчинення особою злочину, передбаченого ст. 159-1 ККУ, є можливим лише за ч. 1 – 3 цієї статті. Якщо особі за аналізований злочин було призначено покарання у виді обмеження волі, то зняття судимості допускається лише після закінчення не менш ніж одного року від дня відбуття покарання (основного та додаткового).

У разі призначення засудженому за злочин, передбачений ч. 4 ст. 159-1 ККУ, покарання у виді позбавлення волі, початковим моментом строку зняття судимості визнається закінчення не менше одного року та шести місяців від дня відбуття покарання (основного та додаткового). За вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 160 ККУ, що є умисним тяжким злочином, зняття судимості не допускається¹⁴³.

Судові рішення, що набули чинності, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами, фізичними та юридичними особами та їхніми об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Усі суперечки та сумніви, що виникають при виконанні вироку, та питання відстрочки виконання вироку вирішуються судом, який постановив вирок, а якщо вирок виконується в іншому місці – відповідним судом, який діяв на даній території¹⁴⁴.

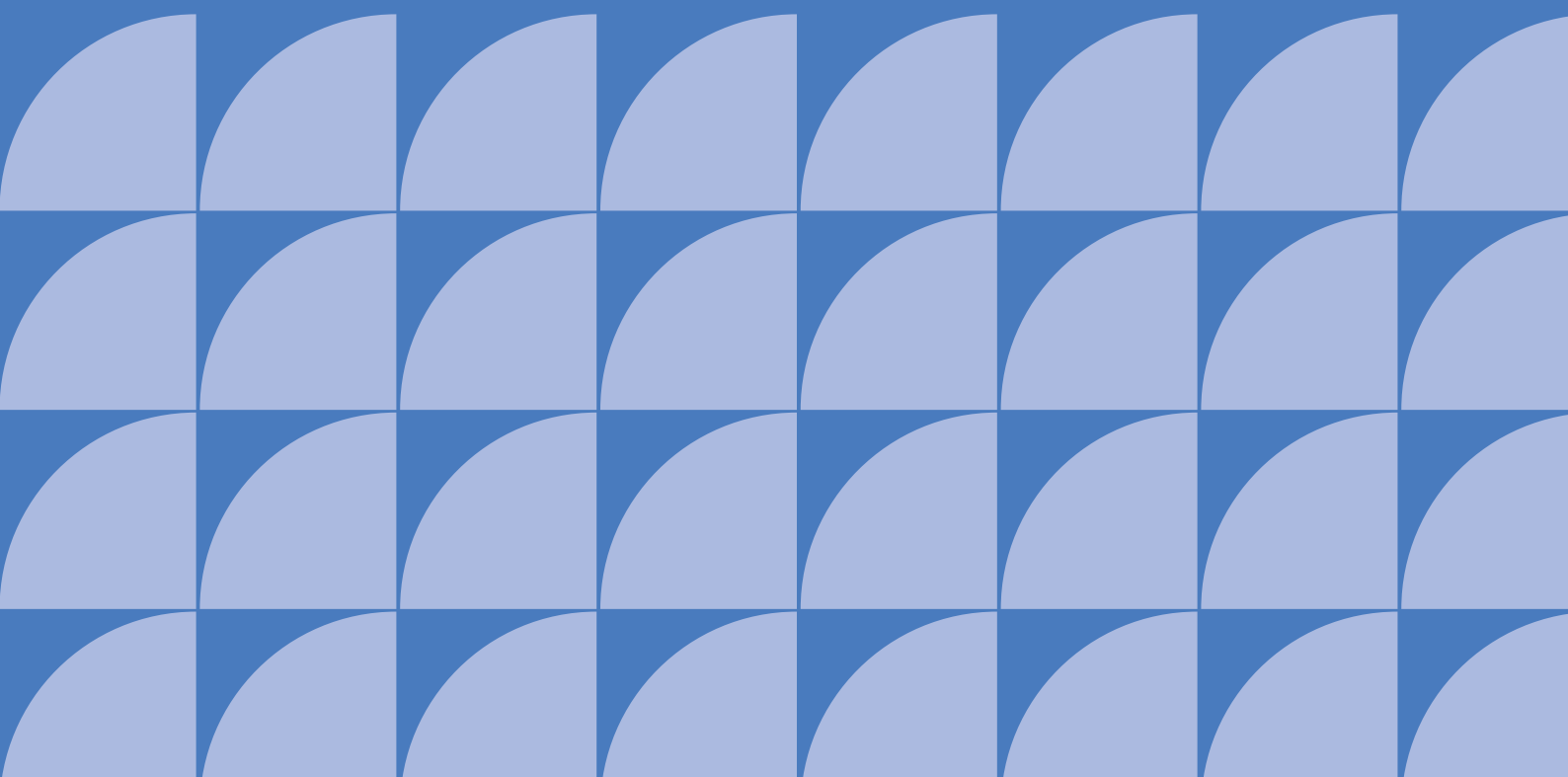
143 Костицький В.В. Кримінально-правова характеристика підкупу виборця або учасника референдуму: дис. ... канд юрид наук за спец.: 12.00.08. – Сєверодонецьк, 2018. – 250 с. – С. 196-197.

144 Тертишник В.М. Кримінальний процес: підручн. / В.М. Тертишник. – 7-ме вид., доповн. і перероб. – К. : Алерта, 2017. – 840 с. – С. 656-657.

3

НАВЧАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗРАЗКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

3.1. ЗРАЗКИ ПРОГРАМ ОНЛАЙН І ОФЛАЙН НАВЧАННЯ СУДДІВ

Пропонуємо до уваги три варіанти програм тренінгів із підготовки суддів із розгляду справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій та виборчих кампаній (надалі – Програма).

Перший варіант Програми передбачає проведення тренінгу в онлайн форматі з використанням платформи для відео-конференцій ZOOM та розрахований на 2 тренінгові дні тривалістю по 4 години щодня. Програмою передбачено чотири міні-лекції по 30-40 хвилин кожна та чотири практичні вправи тривалістю 45-55 хвилин кожна.

Другий варіант Програми передбачає проведення тренінгу в офлайн форматі, розрахований на один семигодинний тренінговий день із обідньою перервою тривалістю одна година та двома кава-паузами по 10 хвилин кожна. Програмою передбачено чотири міні-лекції по 30-40 хвилин кожна та чотири практичні вправи тривалістю 25-35 хвилин кожна.

Третій варіант Програми передбачає проведення тренінгу в офлайн форматі протягом двох днів. Тривалість роботи під час першого дня близько семи годин із обідньою перервою на одну годину та однією кава-паузою на 15 хвилин. Тривалість другого тренінгового дня – 4 години 30 хвилин з однією кава-паузою на 15 хвилин.

Програмою передбачено чотири міні-лекції по 40 хвилин кожна та одна – 20 хвилин, а також три практичні вправи тривалістю 50-70 хвилин кожна та дві практичні вправи по 45 хвилин. Цей варіант програми дає змогу учасникам навчання отримати глибокі практичні навички, адже часу на практичну роботу приділяється значно більше.

Для написання методичних матеріалів у розділі 3.2. «Тренінг з підготовки суддів. Методичні матеріали» цього Посібника обрано за основу третій варіант Програми.

ВАРІАНТ 1

Типова програма онлайн тренінгу

з підготовки суддів із розгляду справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній

Платформа для відео-конференцій ZOOM

Дати проведення

День 1

9.30-10.00	Реєстрація учасників навчання
10.00-10.25	<p>Вступ Вітальне слово. Цілі та завдання навчання. Знайомство. Визначення очікувань. Програма тренінгу. Правила роботи в Zoom. Попередня оцінка знань.</p> <p><i>Модератор:</i> <i>Фасилітатор:</i></p>
10.25-11.55	<p>1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень та новели правового регулювання</p> <p>1.1.1 Інтерактивна лекція з використанням презентації Power Point – 30 хв.;</p> <p>1.1.2 практична вправа в малих групах – 25 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; ● підсумки роботи в групах – 5 хв.; <p>1.1.3 підсумки сесії 1.1 – 10 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
11.55-12.10	Перерва
12.10-13.40	<p>1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами</p> <p>1.2.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 30 хв.;</p> <p>1.2.2 практична вправа у малих групах – 25 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; ● підсумки роботи в групах – 5 хв.; <p>1.2.3 підсумки сесії 1.2 – 10 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
13.40-14.00	Закінчення першого тренінгового дня

День 2

9.30-9.55	Реєстрація учасників навчання
9.55-10.00	Розминка-енерджайзер
10.00-11.40	<p>2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення</p> <p>2.1.1 Дослідження обставин справи. Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.2 Підготовка та ухвалення судового рішення. Міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.;</p> <p>2.1.3 практична вправа з аналізу зразкового процесуального рішення – 55 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● підсумки сесії 2.1 – 5 хв. <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
11.40-11.55	Перерва
11.55-12.00	Розминка-енерджайзер
12.00-13.20	<p>2.2. Розгляд справ про кримінальні правопорушення</p> <p>2.2.1 Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 15 хв.</p> <p>2.2.2 Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 15 хв.;</p> <p>2.2.3 практична вправа в малих групах – 25 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; <p>2.2.4 підсумки сесії 2.2 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
13.20-13.45	<p>Підсумкові запитання та загальна дискусія</p> <p><i>Модератор:</i></p>
13.45-14.00	Завершення тренінгу. Фінальна оцінка знань. Анкетування

ВАРІАНТ 2

Типова програма тренінгу

з підготовки суддів із розгляду справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній

Дата проведення

Місце проведення

9.30-10.00	Ранкова кава. Реєстрація учасників навчання
10.00-10.25	Вітальне слово. Вступ. Знайомство. Визначення очікувань. Цілі та завдання навчання. Правила роботи в аудиторії. Попередня оцінка знань <i>Модератор:</i> <i>Фасилітатор:</i>
10.25-11.35	1.1. Порушення порядку фінансування партій та виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень та новели правового регулювання 1.1.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 30 хв.; 1.1.2 практична вправа в малих групах – 15 хв.; ● презентації груп – 20 хв.; 1.1.3 підсумки сесії 1.1 – 5 хв. <i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i>
11.35-11.45	Кава- перерва
11.45-12.55	1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій та кандидатами 1.2.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 30 хв.; 1.2.2 практична вправа у малих групах – 15 хв.; ● презентації груп – 20 хв.; 1.2.3 підсумки сесії 1.2 – 5 хв. <i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i>
12.55-13.55	Перерва на обід
13.55-14.00	Розминка-енерджайзер

14.00-15.10	<p>2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення</p> <p>2.1.1. Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.2. Підготовка та ухвалення судового рішення Міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.;</p> <p>2.1.3 Практична вправа з аналізу зразкового процесуального рішення – 25 хв.;</p> <p>2.1.4 підсумки сесії 2.1 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
15.10-15.20	<p>Кава-перерва</p>
15.20-15.25	<p>Розминка-енерджайзер</p>
15.25-16.35	<p>2.2. Розгляд справ про кримінальні правопорушення</p> <p>2.2.1. Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 15 хв.</p> <p>2.2.2. Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 15 хв.;</p> <p>2.2.3 практична вправа у малих групах – 15 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; <p>2.2.4 підсумки сесії 2.2 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
16.35-16.45	<p>Підсумкові запитання та загальна дискусія</p> <p><i>Модератор:</i></p>
16.45-17.00	<p>Завершення тренінгу. Фінальна оцінка знань. Анкетування</p>

ВАРІАНТ 3

Типова програма тренінгу

з підготовки суддів із розгляду справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній

Дати проведення

Місце проведення

День 1

9.45-10.00	Реєстрація учасників навчання. Вітальна кава
10.00-10.25	Вступ Вітальне слово. Цілі та завдання навчання. Знайомство. Визначення очікувань. Програма тренінгу. Правила роботи. Попередня оцінка знань. <i>Модератор:</i> <i>Фасилітатор:</i>
10.25-12.20	1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання 1.1.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point (частини 1 та 2) – 40 хв.; 1.1.2 практична вправа №1 у малих групах – 30 хв.; ● презентації груп – 40 хв.; ● підсумки – 5 хв. <i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i>
12.20-12.35	Кава-перерва
12.35-12.40	Розминка-енерджайзер
12.40-13.30	1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень та новели правового регулювання (Продовження) 1.1.3 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point (частина 3) – 20 хв.; 1.1.4 практична вправа №2 в малих групах – 30 хв.
13.30-14.30	Перерва на обід
14.30-14.35	Розминка-енерджайзер

14.35-15.25	<p>1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання (Продовження)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 40 хв.; ● підсумки – 5 хв.; <p>1.1.5 підсумки сесії 1.1– 5 хв.</p>
15.25-17.05	<p>1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами</p> <p>1.2.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 40 хв.;</p> <p>1.2.2 практична вправа в малих групах – 30 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; ● підсумки – 5 хв. <p>1.2.3 підсумки сесії 1.2 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
17.05-17.15	Підсумки Першого тренінгового дня

День 2

9.45-10.00	Реєстрація учасників навчання. Вітальна кава
10.00-10.05	Розминка-енерджайзер
10.05-11.40	<p>2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення</p> <p>2.1.1 Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.2 Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.3 практична вправа з аналізу зразкового процесуального рішення – 45 хв.</p> <p>2.1.4 підсумки сесії 2.1 – 10 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
11.40-11.55	Кава-перерва
11.55-12.00	Розминка-енерджайзер

12.00-13.30	2.2. Розгляд справ про кримінальні правопорушення 2.2.1 Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв. 2.2.2 Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв. 2.2.3 практична вправа в малих групах – 25 хв. ● Презентації груп – 20 хв.; 2.2.4 підсумки сесії 2.2 – 5 хв. <i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i>
13.30-14.00	Підсумкові запитання та загальна дискусія <i>Модератор:</i>
14.00-14.30	Завершення тренінгу. Фінальна оцінка знань. Анкетування

3.2. ТРЕНІНГ З ПІДГОТОВКИ СУДДІВ. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Мета тренінгу:

- поглибити знання суддів щодо розуміння норм матеріального та процесуального права при розгляді справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній;
- сприяти формуванню єдиної судової практики стосовно правопорушень, передбачених ст. 212-15, 212-21 КУпАП та ст. 159-1 ККУ.

Очікувані результати

За результатами тренінгу судді мають:

- отримати чітке розуміння низки визначених законодавством термінів, зокрема, «внесок на підтримку політичної партії», «спонсорство», «треті особи», «кінцевий бенефіціарний власник»;
- отримати знання та навички з визначення об'єктивної і суб'єктивної сторін правопорушення, умислу та необережності в диспозиції ст. 212-15, 212-21 КУпАП та ст. 159-1 ККУ;
- отримати навички визначати територіальну підсудність і місце розгляду справи про адміністративне правопорушення, чітко обчислювати строки накладення адміністративного стягнення, правила призначення покарання у вигляді адміністративних стягнень, насамперед такого, як конфіскація суми внеску;
- навчитися з'ясовувати обставини звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення;
- вміти визначати відповідні аргументи для звільнення від адміністративної відповідальності за умови втрати чинності нормативним актом, повернення матеріалів для додаткової перевірки або належного оформлення (дооформлення);
- оцінювати та приймати якісні рішення щодо закриття провадження з огляду на відсутність складу адміністративного правопорушення, встановлення вини при закритті провадження з огляду на закінчення строків накладення адміністративного стягнення;
- оцінювати ситуацію та знати, як діяти при розгляді справ про адміністративні правопорушення у разі неявки особи, яку притягують до відповідальності в даній категорії справ;
- розуміти важливість розмежування різних складів адміністративних правопорушень.

Соціальний контекст

- розуміння важливості правил політичного фінансування та фінансування виборчих кампаній задля забезпечення демократичного розвитку країни та зменшення проявів політичної корупції;
- забезпечення єдності судової практики.

Цільова аудиторія

- судді судів загальної юрисдикції

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ

з підготовки суддів із розгляду справ про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній

Дати проведення**Місце проведення****День 1**

9.45-10.00	Реєстрація учасників навчання. Вітальна кава
10.00-10.25	Вступ Вітальне слово. Цілі та завдання навчання. Знайомство. Визначення очікувань. Програма тренінгу. Правила роботи. Попередня оцінка знань. <i>Модератор:</i> <i>Фасилітатор:</i>
10.25-12.20	1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання 1.1.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point (частини 1 та 2) – 40 хв.; 1.1.2 практична вправа №1 у малих групах – 30 хв.; ● презентації груп – 40 хв.; ● підсумки – 5 хв. <i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i>
12.20-12.35	Кава-перерва
12.35-12.40	Розминка-енерджайзер
12.40-13.30	1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень та новели правового регулювання (Продовження) 1.1.3 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point (частина 3) – 20 хв.; 1.1.4 практична вправа №2 в малих групах – 30 хв.
13.30-14.30	Перерва на обід
14.30-14.35	Розминка-енерджайзер

14.35-15.25	<p>1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання (Продовження)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 40 хв.; ● підсумки – 5 хв.; <p>1.1.5 підсумки сесії 1.1– 5 хв.</p>
15.25-17.05	<p>1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами</p> <p>1.2.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 40 хв.;</p> <p>1.2.2 практична вправа в малих групах – 30 хв.;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; ● підсумки – 5 хв. <p>1.2.3 підсумки сесії 1.2 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
17.05-17.15	Підсумки Першого тренінгового дня

День 2

9.45-10.00	Реєстрація учасників навчання. Вітальна кава
10.00-10.05	Розминка-енерджайзер
10.05-11.40	<p>2.1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення</p> <p>2.1.1 Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.2 Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.1.3 практична вправа з аналізу зразкового процесуального рішення – 45 хв.</p> <p>2.1.4 підсумки сесії 2.1 – 10 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
11.40-11.55	Кава-перерва
11.55-12.00	Розминка-енерджайзер

12.00-13.30	<p>2.2. Розгляд справ про кримінальні правопорушення</p> <p>2.2.1 Дослідження обставин справи Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.2.2 Підготовка та ухвалення судового рішення Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.</p> <p>2.2.3 практична вправа в малих групах – 25 хв.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентації груп – 20 хв.; <p>2.2.4 підсумки сесії 2.2 – 5 хв.</p> <p><i>Тренер:</i> <i>Фасилітатори:</i></p>
13.30-14.00	<p>Підсумкові запитання та загальна дискусія</p> <p><i>Модератор:</i></p>
14.00-14.30	<p>Завершення тренінгу. Фінальна оцінка знань. Анкетування</p>

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ВПРАВ

День 1

Вступ.

Мета:

- налаштувати групу на ефективну роботу під час тренінгу;
- встановити зворотний зв'язок між командою тренерів, фасилітаторів, модератором і групою учасників навчання;
- виявити специфіку групи;
- узагальнити очікування групи;
- пояснити цілі та завдання тренінгу.

Завдання:

У кінці цієї сесії учасники зможуть:

- назвати мету навчання;
- назвати імена тренерів, фасилітаторів, модератора, всіх учасників навчання;
- використовувати правила роботи для можливості коментувати, реагувати, висловлювати власну думку чи ставити запитання;
- використовувати правила роботи для створення позитивної атмосфери навчання, для запобігання чи вирішення конфліктних ситуацій або непорозумінь;
- скоригувати очікування відповідно до програми Тренінгу;
- зорієнтуватися, які пробіли в знаннях є на підставі заповнення анкети базової оцінки знань.

Ресурси тренера: файл з посиланнями на menti.com (Очікування), анкета базової оцінки знань, програма тренінгу, презентація.

Обладнання: персональний комп'ютер, проєктор, екран.

Зміст сесії:

1. Вітальне слово.
2. Знайомство.
3. Визначення очікувань.
4. Програма тренінгу.
5. Правила роботи
6. Попередня оцінка знань.

Час: 25 хвилин

1. Вітальне слово. Модератор або тренер вітає учасників із початком тренінгу, представляє тренерів або фасилітаторів, експертів із теми, організаторів навчання та висловлює подяку донорським організаціям. Коротко знайомить із історією розробки програми навчання, називає посібники, матеріали, що видані з тематики навчання, розповідає про учасників, які зібралися (та/або про відбірковий процес). Далі окреслює цілі та завдання навчання. Надає слово для привітання тренером або фасилітаторам і експертам (які присутні на початок навчання) або зазначає, що кожен тренер, фасилітатор на початку першої сесії, яку проводитиме, відрекомендує себе.

Час: 5 хвилин

2. Знайомство.

Мета вправи: створити доброзичливу атмосферу.

Час: 10 хвилин.

Ресурси: проєктор, екран, ноутбук.

Хід вправи: Тренер вітає учасників і пояснює, що від якісного початку залежить емоційний стан учасників протягом усього навчання. Тренер повідомляє учасників, що їх буде об'єднано в чотири групи (або в меншу кількість груп, залежно від загальної кількості учасників, але так, щоб у групі було не більше ніж 5-7 учасників). Тренер презентує слайд із трьома запитаннями, на які має відповісти кожен учасник у групі. Учасники кожної групи мають також визначити доповідача, який за спрямуванням тренера відрекомендує усім учасникам своїх колег у групі. На знайомство в групах учасники мають 5 хвилин. Після завершення 5 хвилин тренер звертається з проханням до доповідачів кожної групи відрекомендувати її учасників, даючи узагальнені відповіді на три запитання на екрані. На обговорення – 4 хвилини (по одній хвилині на групу).

3. Визначення очікувань.

Мета вправи: визначити очікування, мотивувати групу до навчання, до практичних вправ, виявити специфіку групи.

Час: 5 хвилин.

Ресурси: проектор, екран, ноутбук, фліпчарт, аркуші для фліпчарта, стікери.

Хід вправи: тренер демонструє слайд «Очікування» з QR та цифровим кодом для програми mentimeter.com. Звертається з проханням до учасників сканувати QR код або в браузері набрати menti.com та ввести цифровий код, який є на слайді. Учасники мають написати очікування від тренінгу у визначеному полі. Тренер у цей час має демонструвати у вигляді презентації слайд з відповідями учасників та коментувати їх, зазначати, які питання програма цього тренінгу не передбачає та надавати короткі коментарі-орієнтири. Узагальнює очікування.

Інший варіант визначення очікувань: запропонувати учасникам написати очікування на стікерах. Тренер має збирати їх на одному аркуші фліпчарта, групувати за схожістю, озвучувати їх і коментувати, які з них не будуть розглянуті під час тренінгу, та, за можливості зорієнтувати учасників, де вони можуть знайти відповідь на свої запитання.

4. Програма тренінгу.

Мета вправи: ознайомити учасників зі змістом тренінгу, показати де буде практична і теоретична складові, налагодити зворотній зв'язок із групою.

Час: 2 хвилини.

Ресурси: Програма тренінгу.

Хід вправи: тренер озвучує пункти програми тренінгу і роль кожного тренера, фасилітатора, експерта в цьому навчанні. Презентує загальну структуру програми, значення повторень, розминок, підведення підсумків, перерви. Згадує очікування учасників у співвідношенні до питань програми.

5. Правила роботи¹⁴⁵.

Мета: визначити правила, які допоможуть створити робочу та зручну атмосферу в групі під час Тренінгу.

Час: 3 хвилини.

Ресурси: фліпчарт, аркуші для фліпчарта, роздруковані картинки правил.

Хід вправи: тренер пропонує дотримуватися регламенту, встановити режим «без звуку» в телефонах, домовитися про правило піднятої руки, вільної ноги (виходити з аудиторії за потреби без оголошення цієї дії), бути лаконічними, активними. Тренер запитує, чи підтримують учасники дані правила і чи є щось додати. Всі правила зафіксувати на фліпчарті.

145 Правила роботи в Zoom (для варіанта 1 Програми) наведені в додатку № 4 цього посібника.

6. Попередня оцінка знань.

Мета вправи: визначити питання з теми, які потребують підвищеної уваги під час навчання; визначити базовий рівень знань учасників з цієї теми.

Час: 5 хвилин.

Ресурси: анкета базової оцінки.

Хід вправи: тренер має повідомити, що учасники отримають аркуші базової оцінки знань і те, що такий самий тест учасники мають пройти в кінці навчання. Ці тести, зокрема, використовуються для визначення учасниками запитань, на які варто звернути особливу увагу під час навчання.

Сесія 1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання.

Мета: Ознайомити суддів із Законом від 19.12.2019 № 410-ІХ, з новелами Закону України «Про політичні партії в Україні», ВК України, які змінили правила політичного фінансування в Україні.

Окреслити основні категорії правопорушень щодо порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній та поглибити розуміння слухачів з цієї теми.

Час: 3 години 35 хвилин.

Ресурси: презентація Power Point, завдання для чотирьох груп для двох практичних вправ.

Зміст сесії 1.1. Порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній: загальна характеристика правопорушень і новели правового регулювання.

1.1.1 Новели законодавства щодо фінансування партій і виборчих кампаній в Україні. Загальна характеристика правопорушень фінансування партій і виборчих кампаній в Україні (Міні-лекція (ч. 1, 2) – 40 хв.

1.1.2 Практична вправа №1 у малих групах – 30 хв.:

- презентації груп – 40 хв.;
- підсумки – 5 хв.

1.1.3 Загальна характеристика правопорушень фінансування партій і виборчих кампаній в Україні (Міні-лекція (ч. 3) – 20 хв.

1.1.4 Практична вправа №2 в малих групах – 30 хв.:

- презентації груп – 40 хв.;
- підсумки – 5 хв.

1.1.5 Підсумки сесії – 5 хв.

Хід сесії

1.1.1 Інтерактивна лекція з використанням презентації Power Point.

Лекція складається з трьох частин, при цьому після другої і третьої частин проводяться практичні вправи.

Орієнтовний перелік питань лекції:

1.1.1 Новели законодавства про фінансування партій і виборчих кампаній в Україні:

- ключові стандарти щодо фінансування партій у міжнародних документах і, зокрема, в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2003)4 «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній», прийняті 8 квітня 2003 року на 835-му засіданні Заступників Міністрів¹⁴⁶;
- «звуження» поняття внеску на підтримку політичних партій;
- обмеження сум внеску при фінансуванні статутної діяльності політичної партії і виборчих кампаній партій і кандидатів на виборах;
- зміни переліку обмежень у здійсненні внесків особами на підтримку політичних партій;
- новели щодо вдосконалення переліку юридичних осіб, яким заборонено фінансувати політичні партії;
- особливості повернення внеску політичною партією, розпорядником рахунку виборчого фонду політичної партії, кандидатом на виборах;
- проблеми прив'язування ліміту внеску до доходу донора;

Загальна характеристика правопорушень фінансування партій і виборчих кампаній в Україні.

Огляд судової практики в справах щодо адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній щодо:

- визначення територіальної підсудності та місця розгляду справи щодо адміністративного правопорушення;
- обчислення строків накладення адміністративного стягнення;
- змін у правовому регулюванні, зокрема втрати чинності нормативними актами або їхніми положеннями та врахування таких обставин при розгляді справ і прийнятті рішень;
- використання в своїй практиці «Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212-7-212-21 Кодексу України про адміністративні право-

146 Recommendation Rec (2003)4 of the Committee of Ministers to member states on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns. URL: <https://rm.coe.int/16806cc1f1>

порушення)¹⁴⁷ при поверненні справ на дооформлення;

1.1.2 Практична вправа №1 в малих групах (75 хвилин).

Мета:

- поглибити розуміння слухачів у темі, навчити слухачів:
- визначати територіальну підсудність і місце розгляду справи про адміністративне правопорушення;
- обчислювати строки накладення адміністративного стягнення;
- зважати на зміни в правовому регулюванні, зокрема втрати чинності нормативними актами або їхніми положеннями та врахування таких обставин при розгляді справ і прийнятті рішень;
- використовувати в своїй практиці «Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212-7-212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення) при поверненні справ на дооформлення.

Ресурси: завдання для груп, презентація, ноутбук, проєктор, екран

Хід вправи:

- завдання для роботи в групах – 3 хв.;
- робота у малих групах – 27 хв.;
- презентації груп за результатами виконання практичної вправи № 1 з коментарями тренера (фасилітатора) – 40 хв.;
- підсумки практичної роботи – 5 хв.

Перерва – 15 хвилин.

Розминка-енерджайзер – 5 хвилин.

1.1.3 Загальна характеристика правопорушень фінансування партій і виборчих кампаній в Україні (20 хвилин).

Орієнтовний перелік питань лекції:

Огляд судової практики в справах щодо адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній щодо:

- визначення вини при закритті провадження з огляду на закінчення строків накладення адміністративного стягнення;
- особливостей ст. 212-15 КУАП, а саме, що вони не належать до категорії корупційних чи пов'язаних із корупцією справ, та як це впливає на розгляд справи щодо адміністра-

¹⁴⁷ Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212-7-212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та за злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157-160 КК України). URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Zlochiny_proty_vyborchih_prav.pdf

тивного правопорушення в разі неявки особи, яка притягується до відповідальності;

- визначення особливостей застосування адміністративних стягнень для цієї категорії порушень;
- труднощів застосування суддями ст. 22 КУпАП (вирішення малозначності діяння).

1.1.4 Практична вправа №2 в малих групах (75 хв).

Мета:

- поглибити розуміння слухачів у темі, навчити слухачів:
- обґрунтовувати позицію судді при встановленні вини при закритті провадження з огляду на закінчення строків накладення адміністративного стягнення;
- звертати увагу на особливості ст. 212-15 КУпАП, а саме, що вони не належать до категорії корупційних чи пов'язаних з корупцією справ, та як це впливає на розгляд справи щодо адміністративного правопорушення в разі неявки особи, яка притягується до відповідальності;
- визначати особливості застосування адміністративних стягнень для цієї категорії порушень;
- орієнтуватися в труднощах застосування суддями ст. 22 КУпАП (вирішення малозначності діяння);

Хід вправи:

- завдання для роботи в групах – 3 хв.;
- робота в малих групах – 27 хв.

Перерва на обід – 60 хвилин.

Розминка-енерджайзер – 5 хвилин.

Продовження практичної вправи:

- презентації груп за результатами виконання практичної вправи № 2 з коментарями тренера (фасилітатора) – 40 хв.;
- підсумки практичної роботи – 5 хв.

1.1.5 Підсумки сесії 1.1.

Мета: актуалізувати отримані знання, їхнє значення та можливість використовувати на практиці.

Час: 5 хвилин.

Хід вправи: тренер (фасилітатор) ставить запитання учасникам і пропонує їм висловитися.

Можна запропонувати, наприклад, такі запитання:

- Що нового дізналися під час цієї сесії?

- Який кейс із опрацьованих у групах під час виконання практичних вправ був найскладніший? Чому?
- Який кейс найцікавіший? Чому?
- Що будете використовувати в роботі?

Сесія 1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами.

Мета: Ознайомити суддів з новелами правового регулювання, пов'язаними із щоквартальним звітуванням політичних партій, місцевих організацій партій і звітуванням політичних партій, місцевих організацій партій та кандидатів на виборах. Узагальнити основні категорії правопорушень порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами.

Час: 95 хвилин.

Ресурси: презентація Power Point завдання для роботи в групах.

Зміст Сесії 1.2. Порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій та кандидатами.

- 1.2.1 Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 40 хв.
- 1.2.2 Практична вправа в малих групах – 30 хв.
- 1.2.3 Презентації груп та коментарі тренера (фасилітатора) – 20 хв.
- 1.2.4 Підсумки сесії – 5 хв.

Хід Сесії 1.2.

Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point.

Лекція складається з двох частин. Кожна з частин по 20 хвилин.

Орієнтовний перелік питань лекції:

Частина 1. Новели правового регулювання, пов'язані зі щоквартальним звітуванням політичних партій.

- Загальні правила щоквартального звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами на виборах.
- Формат подання звіту: законодавчі зміни 2019 року, пов'язані з впровадженням електронної системи подання та оприлюднення щоквартальних звітів політичних партій.
- Особливості звітування політичних партій до закінчення здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України.
- Зміни, пов'язані з надання копій документів, які підтверджують надані в звіті відомості.

- Зовнішній і внутрішній аудити політичних партій: особливості та новели.
- Чи є виборча звітність політичної партії складовою її квартальної звітності?
- Віддзеркалення інформації зі звітів у відкритому доступі.
- Нормативні акти, що регулюють процедуру та порядок здійснення Національним агентством аналізу/перевірки звітів політичних партій (особливості в 2020-2021 роках).
- Ст. 212-21 КУпАП: залежність притягнення до адміністративної відповідальності від звітного періоду, за який було складено протокол щодо адміністративного правопорушення за результатами перевірки звіту контролюючим органом у 2020 та 2021 роках.

Частина 2. Загальна характеристика правопорушень порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами.

Огляд судової практики в справах щодо адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами:

- Порушення передбачених строків подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ст. 212-21 КУпАП).
- Порушення передбачених строків подання фінансового Звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду (ст. 212-21 КУпАП).
- Подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленого з порушенням передбачених вимог (ст. 212-21 КУпАП).
- Подання фінансового Звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду, оформленого з порушенням передбачених вимог (ст. 212-21 КУпАП).
- Порушення передбаченого порядку подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ст. 212-21 КУпАП).
- Порушення передбаченого порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду (ст. 212-21 КУпАП).
- Розмежування кримінальної і адміністративної відповідальності за порушення порядку звітування політичними партіями, місцевими організаціями партій і кандидатами.

1.2.2 Практична вправа в малих групах.

Час: 60 хвилин.

Мета: поглибити розуміння слухачів у темі, навчити слухачів:

- обґрунтовувати позицію судді при встановленні вини при закритті провадження з огляду на закінчення строків накладення адміністративного стягнення;
- визначати, чи поданий Звіт політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформлений з порушенням передбачених вимог чи ні;

- визначати суб'єкта адміністративного правопорушення, передбаченого ст.212-21 КУпАП, та суб'єкта, який несе відповідальність за неподання у Звіті інформації про організації політичної партії, які в установленому порядку набули статусу юридичної особи;
- визначати територіальну підсудність і місце розгляду справи про адміністративне правопорушення;
- орієнтуватися в обґрунтуванні неможливості застосування приводу в постановках судів, що приймаються при розгляді цієї категорії справ;
- використовувати в своїй практиці Узагальнення Верховного Суду України у справах про виборчі правопорушення;
- уміти ефективно посилатися на міжнародні договори та стандарти в даній категорії справ.

Ресурси: завдання для груп, презентація, екран, ноутбук.

Хід вправи:

- завдання для роботи в групах – 5 хв.;
- робота в малих групах – 30 хв.;
- презентації груп за результатами виконання практичної вправи з коментарями тренера (фасилітатора) – 20 хв.;
- підсумки практичної роботи – 5 хв.

1.2.3 Підсумки Сесії 1.2.

Мета: актуалізувати отримані знання, їхнє значення та можливість використовувати на практиці.

Час: 5 хвилин.

Хід вправи: тренер (фасилітатор) ставить запитання учасникам і пропонує їм висловитися, піднімаючи руку.

Можна запропонувати, наприклад, такі запитання:

- Як себе почувають учасники?
- Що нового дізналися під час цієї сесії?
- Який кейс з опрацьованих у групах під час виконання практичних вправ був найскладніший? Чому?
- Який кейс найцікавіший? Чому?
- Що будете використовувати в роботі?

Підсумки першого тренінгового дня.

Мета: актуалізувати досягнення учасників навчання із запропонованих у перший день тем, мотивувати на подальшу активну роботу.

Час: 10 хвилин.

Хід вправи:

- Тренер дякує всім учасникам за активну роботу.
- Тренер нагадує учасникам теми, які розглянули протягом першого тренінгового дня.
- Тренер пропонує учасникам висловити свої враження від першого дня роботи.
- Тренер нагадує час початку тренінгу наступного дня та прощається з учасниками.

День 2

Розминка-енерджайзер.

Час: 5 хвилин.

Сесія 2.1. Розгляд справ щодо адміністративних правопорушень

Мета: актуалізувати положення ст.212-15, 212-21 КУпАП (адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та визначений порядок його забезпечення). Покращити навички суддів з організації судового процесу, належного застосування процедури документування й розгляду в суді адміністративних правопорушень, підвищити компетенцію суддів щодо розгляду справ цієї категорії.

Час: 95 хвилин.

Ресурси: презентація Power Point.

Зміст Сесії 2.1. Розгляд справ щодо адміністративних правопорушень.

2.1.1 Дослідження обставин справи. Міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

2.1.2 Підготовка та ухвалення судового рішення. Міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

2.1.3 Практична вправа з аналізу зразкового процесуального рішення – 45 хв.

Підсумки сесії – 10 хв.

Хід сесії 2.1.

2.1.1. Дослідження обставин справи.

Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

Орієнтовний перелік питань лекції:

- порушення передбаченого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення передбаченого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії (ст. 212-15 КУпАП);

- порушення передбаченого законом порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення передбаченого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП);
- порушення передбаченого порядку або строків подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового Звіту, оформленого з порушенням визначених вимог (ст. 212-21 КУпАП);
- порушення передбаченого порядку або строків подання фінансового Звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду або подання фінансового Звіту, оформленого з порушенням визначених вимог (ст. 212-21 КУпАП);
- строки накладання адміністративного стягнення (особливості та неузгодженості);
- місце вчинення правопорушення, за яким розглядається справа (особливості);
- безпосередній об'єкт і об'єктивна сторона правопорушень;
- суспільна шкідливість наслідків цієї категорії правопорушень;
- суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушень;
- розмежування адміністративного та кримінального правопорушень.

2.1.2. Підготовка та ухвалення судового рішення.

Міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

Ресурси: презентація, проектор, екран, ноутбук, фліпчарт.

Орієнтовний перелік питань лекції:

- Застосування строків накладення адміністративного стягнення (дві позиції).
- Застосування адміністративних стягнень.
- Визначення форми вини для диференціації адміністративних і кримінальних правопорушень.
- Конфіскація як дискусійна форма стягнення.

2.1.3. Практична вправа з аналізу зразків судових актів

Час: 45 хвилин.

Мета: навчити учасників аналізувати обставини справи цієї категорії правопорушень і виносити аргументовані, якісні постанови щодо винних осіб.

Ресурси: 2 кейси для аналізу в загальній групі.

Підсумки сесії 2.1.

Мета: актуалізувати отримані знання, їхнє значення та можливість використовувати на практиці.

Час: 10 хвилин.

Хід вправи: тренер (фасилітатор) ставить запитання учасникам і пропонує висловитися, піднімаючи руку.

Можна запропонувати, наприклад, такі запитання::

- Що нового дізналися під час цієї сесії?
- Який кейс з опрацьованих був найскладніший? Чому?
- Який кейс найцікавіший? Чому?
- Що будете використовувати в роботі?

Сесія 2.2. Розгляд справ щодо кримінальних правопорушень.

Мета: актуалізувати положення ст. 159-1 ККУ (порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму), сприяти оволодінню суддями знань і навичок щодо визначення та врахування соціального контексту правосуддя (у частині, що стосується забезпечення притягнення до відповідальності за порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній) на прикладах розгляду справ із розглядуваної категорії.

Час: 90 хвилин.

Зміст сесії 2.2. Розгляд справ щодо кримінальних правопорушень.

2.2.1 Дослідження обставин справи. Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

2.2.2 Підготовка та ухвалення судового рішення. Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

2.2.3 Практична вправа у малих групах – 25 хв.:

- презентації груп – 20 хв.;
- підсумки сесії – 5 хв.

Хід сесії 2.2.

2.2.1 Дослідження обставин справи.

Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

Орієнтовний перелік питань лекції.

- Підготовка до судового засідання: кроки судді перед судовим розглядом.
- Огляд порядку судового розгляду: кроки судді в судовому засіданні.
- Безпосереднє дослідження доказів судом.
- Різні форми та режими здійснення судового провадження.
- Оформлення усного обговорення в судовому розгляді кримінального провадження.
- Незмінність складу суду при розгляді кримінального провадження та особливості його розгляду в різних ситуаціях.

- Гласність і безперервність кримінального провадження.
- Процесуальна форма здійснення судового розгляду кримінального провадження.
- Особливості дослідження обставин справи суддею в справах щодо порушення правил фінансування передвиборної агітації.
- Визначення об'єкта.
- Визначення об'єктивної сторони.
- Про розмір витрат на передвиборну агітацію в звітах Міжнародних місій в Україні.
- Рекомендації ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанської комісії щодо фінансування передвиборних кампаній.
- Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159-1 КК України.
- Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст.159-1 КК України.

2.2.2 Підготовка та ухвалення судового рішення.

Інтерактивна міні-лекція з використанням презентації Power Point – 20 хв.

Орієнтовний перелік питань лекції.

- Принципи розгляду справи по суті.
- Схема підготовки до написання судового рішення.
- Вимоги, яким мають відповідати судові рішення.
- Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення.
- Рекомендації суддям при написанні судового рішення.
- Ухвалення судового рішення за загальним правилом.
- Перелік питань, що підлягають вирішенню судом при постановленні вироку (перша група – питання, що стосуються суті справи, що розглядається, друга група – питання, що стосуються покарання; третя – всі інші).
- Зміст вироку (вступна, мотивувальна, резолютивна частини вироку).
- Порядок проголошення вироку.

2.2.3 Практична вправа в малих групах.

Мета: навчити учасників ідентифікувати суб'єктивну сторону правопорушень порядку фінансування партій і виборчих кампаній, які є кримінальними; розмежовувати адміністративну відповідальність за ст. 212-15, 212-21 КУпАП і кримінальну відповідальність за ст. 159-1 ККУ в справах про порушення порядку фінансування партій і виборчих кампаній; чітко визначати різні форми вини для різних складів правопорушення в цій категорії справ.

Час: 50 хвилин.

Ресурси: посилання на файли із завданням для груп, кейси для опрацювання групами.

Хід вправи:

- завдання для роботи в групах – 3 хв.;
- робота в малих групах – 22 хв.;
- презентації груп за результатами виконання практичної вправи з коментарями тренера (фасилітатора) – 20 хв.;
- підсумки сесії – 5 хв.

Сесія Підсумкові запитання та загальна дискусія.

Мета: актуалізувати отримані знання, їхнє значення та можливість використовувати на практиці.

Час: 5 хвилин.

Хід сесії підсумкові запитання та загальна дискусія:

Тренер (фасилітатор) ставить запитання учасникам і пропонує їм висловитися, піднімаючи руку.

Можна запропонувати, наприклад, такі запитання:

- Що нового дізналися під час цієї сесії?
- Який кейс із опрацьованих у групах під час виконання практичних вправ був найскладніший? Чому?
- Який кейс найцікавіший? Чому?
- Що будете використовувати в роботі?

Завершення тренінгу. Фінальна оцінка знань. Анкетування.

Мета: актуалізувати досягнення учасників навчання за два тренінгових дні

Час: 10хвилин.

Ресурси: анкета фінальної оцінки знань.

Хід вправи.

- Тренер дякує всім учасникам за активну роботу.
- Тренер нагадує учасникам, які питання розглянули протягом двох тренінгових днів.
- Тренер просить учасників спершу поглянути на очікування, які учасники писали першого дня, та подумати, чи виправдалися вони.
- Тренер просить бажаючих учасників висловити свої враження від роботи під час тренінгу.
- Тренер просить заповнити анкету фінальної оцінки знань.
- Тренер бажає учасникам ефективного застосування знань і навичок від навчання в щоденній роботі.

3.3. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛОЇ АУДИТОРІЇ

Серед теорій навчання дорослих можна назвати:

- андрагогіку;
- емпіричне (або експериментальне) навчання;
- нейронауку;
- самостійне навчання та трансформаційне навчання.

Спільним для усіх теорій є те, що вони дають змогу створювати ефективні процеси навчання дорослих. Коротко зупинимось на андрагогічній і емпіричній теоріях навчання.

Про андрагогіку¹⁴⁸.

Теоретизував освіту дорослих Малкольм Ноулз (1913–1997). Він і застосував термін «андрагогіка» як термін, пов'язаний із освітою дорослих. Хоча цей термін використав ще Олександр Капп близько двохсот років тому в 1833 році.

На думку Малкольма Ноулза, **андрагогіка – це мистецтво та наука навчання дорослих**, тому андрагогіка належить до будь-якої форми навчання дорослих.

Андрагогіка об'єднує знання про специфіку навчання дорослої людини з урахуванням її віку, освітніх і життєвих потреб, реальних можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки та фізіології.

Поняття «освіта дорослих» охоплює комплекс безперервних процесів навчання - як формального, так і весь спектр його неофіційних форм і видів. За його допомоги дорослі люди розвивають свої здібності, збагачуються знаннями, вдосконалюють професійні кваліфікації або ж застосовують їх у новому напрямку.

Професійне навчання – будь-які систематичні дії, які роблять люди, котрі закінчили початковий цикл безперервної освіти, з метою зміни своїх знань, навичок, оцінок і розвитку відносин із особами та суб'єктами, що їх оточують, щоб адекватно виконувати професійні завдання.

Процес освіти повинен тривати протягом усього життя. В такому разі людина не відстане від технічних і соціальних змін, зможе підготувати себе до змін у житті, повністю реалізувати потенціал своєї особистості.

148 Огляд теорії навчання дорослих та визначення андрагогіки. URL: <https://sites.google.com/a/nau.edu/educationallearningtheories/adult-learning-theory-andragogy-by-barbara-miroballi>)

Андрагогічна модель організації навчання передбачає, що саме учасник навчання несе відповідальність за визначення галузі навчання, вибір методів, планування термінів, а також за оцінку результатів. Учасник навчання виступає як основна «рушійна сила» навчання, водночас викладач (тренер) грає роль координатора процесу, «архітектора», що створює нові форми, методи та можливості.

М. Ноулз виокремив загалом **п'ять ключових характеристик навчання дорослих:**

- 1. «Я-концепція»:** коли людина дорослішає, її концепція «я» переходить від того, щоб бути залежною особистістю, до такої, що вона є самокерованою людиною.
- 2. Досвід:** по мірі дорослішання людина накопичує досвід, який стає дедалі більшим ресурсом для навчання.
- 3. Готовність до навчання.** Коли людина дорослішає, її готовність до навчання стає дедалі більш орієнтованою на завдання розвитку її соціальних ролей.
- 4. Орієнтація на навчання.** Коли людина дорослішає, вона обирає безпосереднє застосування знань на противагу відкладеному. Відповідно, її орієнтація на навчання змінюється від предметно-орієнтованої до проблемної.
- 5. Мотивація до навчання:** Коли людина дорослішає, мотивація до навчання є внутрішньою.

Згідно з М. Ноулзом щодо навчання дорослих застосовуються **чотири принципи:**

1. Дорослі мають бути залучені до планування та оцінки їхнього навчання.
2. Досвід (включаючи помилки) дає підґрунтя для навчальної діяльності.
3. Дорослі найбільше зацікавлені у вивченні предметів, що мають безпосередній стосунок до їхньої роботи чи особистого життя.
4. Навчання дорослих орієнтоване не на зміст, а на проблеми.

Малкольм Ноулз наголошує, що відмінності характеристик навчання змінюються з віком.

Це питання згодом описав Марк Сегал у своїй праці «Як навчати. Практичний посібник для навчання та роботи»¹⁴⁹. Розглянемо, чим відрізняється навчання дорослих від навчання дітей у тезах в таблиці нижче.

149 Марк Сегал. Как обучать.: Практическое пособие для обучения и работы. URL: <https://goo.su/bpBt>

Порівняльна таблиця щодо того, як навчаються дорослі та діти

Діти (Педагогіка)	Дорослі (Андрогогіка)
Приймають навчання, яке пропонує вчитель, і концентруються на змісті	Бажають, щоб навчання орієнтувалося на учасника та концентрувалося на реальних проблемах і практичних потребах
Мають ставитися до навчання як до обов'язкового заняття	Бажають знати, чому їм слід вчитися
Сприймають програму навчання як вимогу, готові покладатися на інших щодо того, що потрібно вчити. Загалом, вірять у достовірність інформації, яка подається авторитетними особами	Хочуть впливати на програму навчання, пріоритезацію предметів вивчення, час і спосіб навчання Потребують перевірки достовірності нової інформації, виходячи з власних знань і досвіду
Припускають, що те, чому вони навчаються, буде корисним у довгостроковій перспективі	Хочуть, щоб те, чому вони навчаються, було корисним, зокрема в конкретній роботі
Готові вчитися заради навчання, якщо матеріал досить цікавий	Будуть сумніватися в цінності навчання, навіть якщо цікаво
Не розуміють повністю різниці між знанням і навичками	Можуть самостійно здобувати знання, але дуже мотивовані розвивати важливі навички разом із іншими
Надають недостатнього значення самосвідомості та актуалізації	Оцінюють самосвідомість і актуалізацію так високо, як і навчання (самотивовані)
Не мають значного досвіду, на який можна покладатися	Мають значний досвід, на який можна покластися
Не можуть бути великим ресурсом, істотно залежать від знань і досвіду вчителя.	Мають значні ресурси (знання і досвід), які можуть запропонувати тренерам і учасникам
Не завжди отримують користь від навчання з іншими	Отримують велику користь від спільного навчання в групі
Немає необхідності в навчанні, орієнтованого на вирішення завдань	Отримують користь від навчання, орієнтованого на вирішення завдань і отримання досвіду
Необхідний учитель, який володіє чималим запасом знань і може ділитися ними	Необхідні тренери, щоб сприяти навчанню та передачі додаткових знань

Не вимагають спеціалізованого середовища та звичні до обов'язкового відвідування	Чутливі до навчального середовища, рівню комфорту та відкидають примус
Можна називати «учнями», «студентами»	Хочуть, щоб до них ставилися як до шановних «учасників» заходу, а не як до студентів або учнів

Розуміння та врахування потреб, особливостей, очікувань, спрямувань дорослих у навчанні важливо тренерів, розробників навчання як при підготовці до тренінгу, так і при проведенні тренінгу.

Базарова Г. Т. у книзі «Особливості навчання дорослих»¹⁵⁰ наводить перелік таких особливостей, принципів і надає рекомендації.

Таблиця Принципи та рекомендації щодо навчання дорослих з урахуванням їх особливостей

Особливості	Принципи та рекомендації
Орієнтація на результат	<ul style="list-style-type: none"> ● Збирати очікування від тренінгу під час навчання. ● Стежити за логікою тренінгу. ● Враховувати професіоналізм та досвід учасників при навчанні. ● Пропонувати актуальні теми тренінгу.
Орієнтація на практику	<ul style="list-style-type: none"> ● Зробити навчання актуальним, обґрунтованим, цілеспрямованим. ● Залучати учасників до активного навчання; використовувати перенесення нових навичок до професійної діяльності. ● Застосовувати метод аналогії алгоритмів, які напрацювали на тренінгу, щодо ситуацій на роботі.
Наявність професійного досвіду	<ul style="list-style-type: none"> ● Заохочувати питання та обмін досвідом. ● Пов'язувати новий матеріал із наявними знаннями та досвідом. ● Враховувати зміст професійної діяльності.
Стислі терміни навчання	<ul style="list-style-type: none"> ● Враховувати циклічність природи активності навчання учасників і її спаду. ● Програму навчання чітко структурувати. ● Розробляти змістовні та короткотермінові програми навчання з актуальних тем.

150 Гулі Базарова. Особливості навчання дорослих. – Вид.-во Олімп-Бізнес. 2020.

Наявність стереотипів і надання переваг стилям і методам навчання, що призводить до зниження спонтанності реакцій	<ul style="list-style-type: none"> ● Використовувати активні методи навчання: ділові ігри, моделювання, аналіз практичних ситуацій. ● Збирати попередньо очікування та аналізувати потреби в навчанні. ● Заохочувати учасників навчання, використовуючи зворотній зв'язок. ● Враховувати особливості стилів навчання.
Інтереси, що відволікають	<ul style="list-style-type: none"> ● Враховувати професійні, сімейні, робочі та інші чинники при проведенні навчання. ● Підвищувати та утримувати мотивацію та залучення.
Особистісні особливості та супротив процесу навчання	<ul style="list-style-type: none"> ● Враховувати психологічні особливості дорослих: <ol style="list-style-type: none"> 1. Менше спонтанності. 2. Менше емоційності. 3. Більше критики та усвідомлення. 4. Закритість (страх невдачі). 5. Складнощі в налагодженні та підтримці міжособистісних відносин. ● Дотримуватися правила зворотного зв'язку. ● Стежити за створенням і дотриманням доброзичливої атмосфери. ● Заохочувати ініціативність. ● Враховувати потребу в самореалізації.
Супротив процесу навчання	<ul style="list-style-type: none"> ● Високі вимоги до особи тренера. ● Недовіра, потреба в гарантіях. ● Залучати до навчання, створювати мотивацію. ● Враховувати очікування, можливості, обмеження. ● Враховувати професійні, індивідуальні особливості. ● Додавати до матеріалів тренінгу елементи нової для учасників інформації.

Отже, доросла людина, зазвичай, має безліч сімейних і соціальних обов'язків, тому вчиться без відриву від основної професійної діяльності. Дорослі освоюють нові знання та навички з різною швидкістю, тому при роботі з ними варто приділяти особливу увагу індивідуалізації навчання, підвищувати самооцінку та з повагою ставитися до почуття власної гідності кожної людини.

Уважаю за потрібне звернутися і до психологів, аби зазначити, як вони окреслюють психологію дорослої людини щодо навчання.

Відомий американський психолог Карл Роджерс сформулював психологічні особливості

людей, які слугують передумовами успішного навчання:

- люди від природи мають великий потенціал до навчання;
- навчання ефективне, коли його предмет актуальний для людини і коли особистості людини (його «Я») ніщо не загрожує;
- до навчання залучається вся особистість, що в результаті викликає зміни в самоорганізації і самосприйнятті;
- чимала частка навчання досягається дією при збереженні відкритості досвіду;
- самокритика і самооцінка сприяють творчості, підвищенню незалежності та впевненості в собі.

Очевидно, що і Карл Роджерс розглядає дорослу людину як відповідального учасника процесу навчання, ініціатора власного навчання.

Проте відповідальність за визначення цілей навчання все ж таки несе викладач .

Цікавим є питання, чи дають здібності дорослим змогу ефективно навчатися, чи є в них можливість засвоювати нові знання?

Хоча з віком чимало функцій організму поступово слабшає (знижуються зір і слух, погіршуються пам'ять і мислення, виникають труднощі зі сприйняттям нової інформації), проте самі здібності до навчання у дорослих (від 20 до 60 років) істотно не змінюються. При цьому у людей, зайнятих розумовою працею, вони зберігаються значно довше. Зазвичай вікове зниження здатності до навчання пов'язане із загальним станом здоров'я і енергією людини, зменшенням об'єктивної і суб'єктивної потреби в нових знаннях, зниженням можливостей для застосування їх на практиці.

Проведені в США в 1980-х роках дослідження (National Training Laboratories in Bethel, Maine) дали змогу узагальнити дані щодо ефективності (середній відсоток засвоєння знань) різних методів навчання дорослих. Ці результати подані на схемі «Піраміда навчання». Вони підтверджують слова прислів'я: «Скажи мені – і я забуду. Покажи мені – і я запам'ятаю. Дозволь мені це зробити – і це стане моїм назавжди». Тобто форми роботи, за яких відбувається активне залучення учасника навчання до процесу навчання, сприяють кращому засвоєнню знань і готовності використовувати їх на практиці.

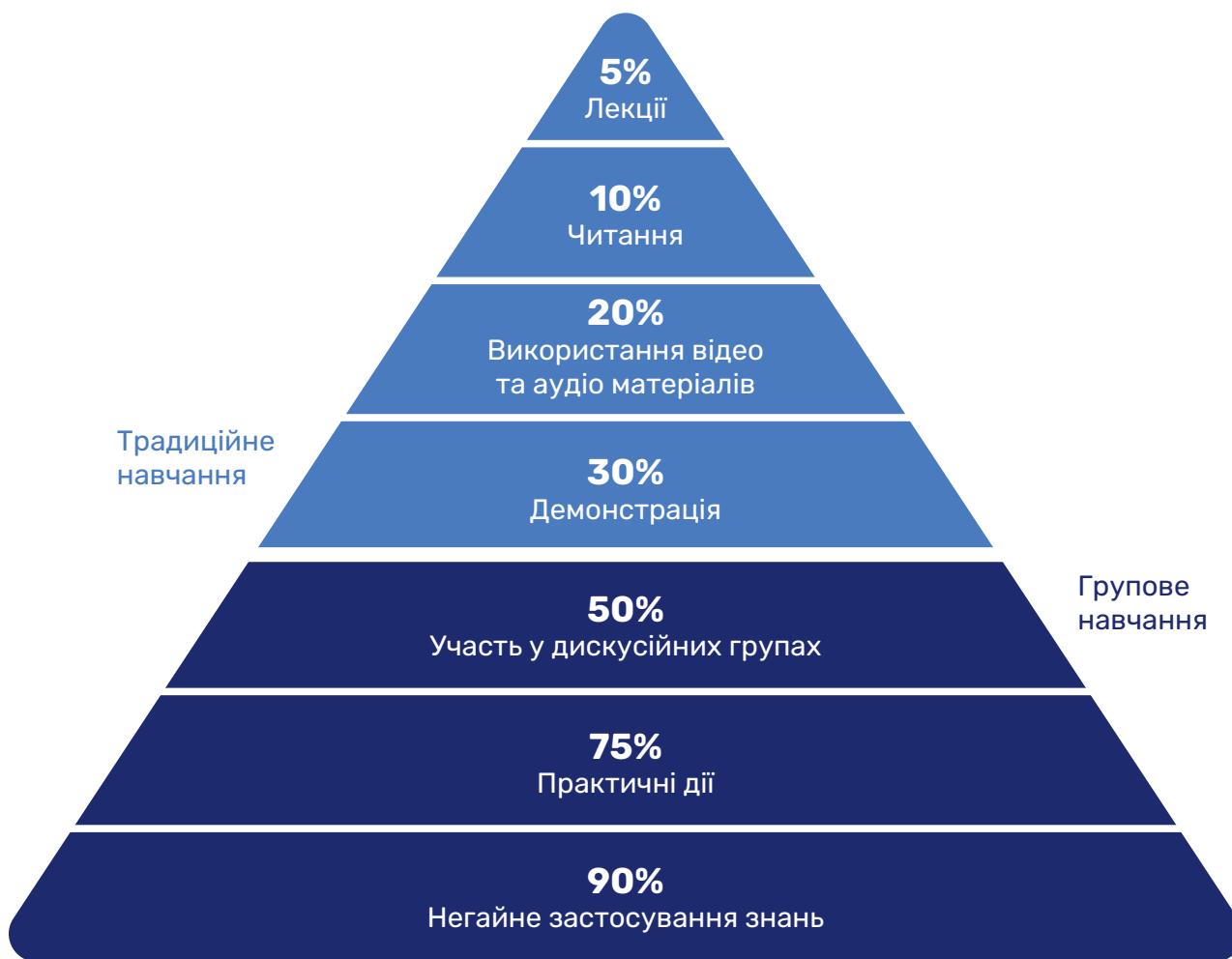

Схема «Піраміда навчання»

Про емпіричне (експериментальне) навчання¹⁵¹.

З огляду на проблеми навчання дорослих людей особливої популярності набула циклічна чотирирівнева модель емпіричного процесу навчання та засвоєння людиною нової інформації, запропонована Девідом А. Колбом і його колегами з Case Western Reserve University.

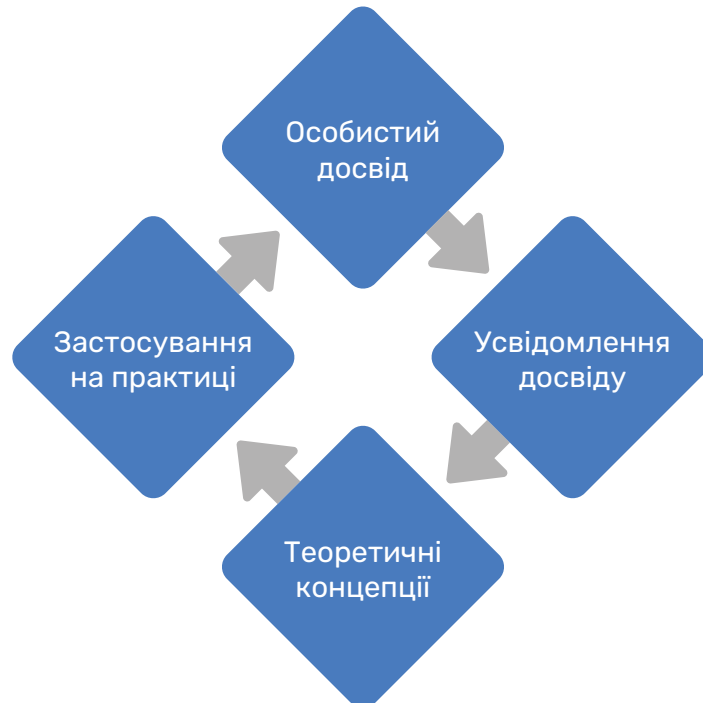
Дослідники виявили, що **люди навчаються одним із чотирьох способів:**

- 1) через досвід;
- 2) через спостереження та рефлексію;
- 3) шляхом осмислення отриманих нових знань, їхнє теоретичне узагальнення;
- 4) шляхом активного експериментування – надаючи одному з них перевагу перед іншими.

Згідно з уявленнями авторів навчання складається з повторюваних етапів «виконання» та «мислення». Це означає, що неможливо ефективно навчитися чогось, просто читаючи про

151 Емпіричне навчання за Колбом. URL: <https://goo.su/aJ9N>

цей предмет, вивчаючи теорію або слухаючи лекції. Однак не може бути ефективним і навчання, протягом якого нові дії виконуються бездумно, без аналізу та підведення підсумків. Стадії моделі (або циклу) Девіда А. Колба мають такий вигляд:

Малюнок «Цикл Колба»

Відправним моментом такого навчання є набуття конкретного досвіду, який надає матеріал для рефлексивного спостереження. Узагальнивши нову інформацію та інтегрувавши її в систему наявних знань, людина наближається до абстрактних уявлень і понять (відсторонених від безпосереднього досвіду). Ці нові знання є гіпотезами, які перевіряються в ході активного експериментування в різноманітних ситуаціях – уявних, модельованих і реальних. Процес навчання може початися з будь-якого етапу. Він проходить циклічно – доти, поки не сформується необхідна навичка. Тільки-но одну навичку засвоєно, мозок готовий до наступного етапу навчання.

Закладені в моделі навчання Девіда А. Колба ідеї про зв'язок усвідомлення досвіду, аналізу наявних проблем, засвоєння теорії та її перевірки практикою отримали широке практичне застосування. Виявилось, що люди надають явну перевагу поведінці, що відповідає якомусь одному з етапів циклу: практиці або теорії (це стосується як тих, хто вчиться, так і тренерів).

Розвиваючи ідеї Девіда А. Колба, англійські психологи П. Хоней і А. Мамфорд описали різні стилі навчання, а також розробили тест для виявлення пріоритетного стилю навчання (Honey Mumford Preferred Learning Style Test¹⁵²). Зазвичай у загальному циклі емпіричного навчання люди починають навчання з пріоритетного ними стилю.

152 <http://psydilab.univer.kharkov.ua/resources/ucheba/softskills/honeymumfordlsq.pdf> Тест, правила розшифровки та інтерпретація результатів опитування наведено в розділі «Додатки» цього посібника в Додатку №1.

Дослідники виділили чотири стилі навчання:

- «активісти»,
- «мислителі»,
- «теоретики»,
- «прагматики».

Кожному з них притаманні свої сильні й слабкі сторони, свої особливості поведінки, вимоги щодо процесу навчання та інших його учасників. Люди, котрі надають перевагу тому чи іншому стилю в «чистому» вигляді, зустрічаються досить рідко – здебільшого у кожного учасника навчання більш-менш представлені елементи всіх стилів. Проте саме домінуючі тенденції визначають і особливості процесу навчання, і реакцію людини на певні методи та зусилля тренера.

Малюнок «Типи учасників навчання відповідно до циклу Девіда А. Колба»

Особливості кожного з типів учасників навчання описано в навчальному посібнику для викладачів (тренерів) «Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів» за авторства Фулей Т.І.¹⁵³ та як інтерпретація результату тесту в Додатку №1 до цього посібника.

Теорія щодо стилів навчання спонукає до розроблення тренінгу як процесу, що має бути цікавим, різностороннім, адаптованим до матеріалу, тема якого висвітлюється. Варто згадати, що існує ще кілька теорій, моделей щодо стилів навчання, окрім стилів за моделлю Девіда А. Колба.

1. Теорія множинного інтелекту Гарднера¹⁵⁴. Говард Гарднер припустив, що

¹⁵³ Фулей Т.І. Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів. URL: <https://goo.su/bAQy>

¹⁵⁴ Говард Гарднер. Структура розуму: Теорія множинного інтелекту. – М.: ООД «И.Д. Вільямс», 2016. – 512 с.

інтелект – набір різних здібностей (просторовий інтелект, вербальний, логічний, музичний, кінестетичний, природній, екзистенційний), а не лише когнітивна здатність, яку виражає коефіцієнт розумового розвитку.

2. Модель VAK/VARK^{155,156}. Згідно з нею люди мають здібності до різних стилів навчання, наприклад до візуального, аудіального, кінестетичного чи через читання.

При плануванні навчання слід враховувати, що в групі обов'язково будуть учасники, які тяжіють до різних стилів навчання. Тому тренер має прагнути будувати тренінг таким чином, щоб зацікавити учасників у проходженні всіх чотирьох стадій, що становлять у сукупності цикл навчання **від практики до практики**. Також варто вводити до програми завдання та методи роботи, привабливі для всіх учасників, допомагати людям використовувати сильні сторони пріоритетного ними стилю навчання та компенсувати слабкі сторони.

Таким чином, тренери, що працюють з дорослою аудиторією, мають орієнтуватися в концепціях теорії навчання дорослих і вміти залучати їх до свого стилю викладання. Тренери чітко мають усвідомлювати, що дорослі учасники навчання повинні знати, чому тема важлива для їхньої ситуації. Дорослі учасники приходять на навчання з великим досвідом, який впливатиме як на стилі навчання, так і на засвоєння знань, а також із метою навчитися застосовувати отримані знання у відповідних ситуаціях.

Існує підхід¹⁵⁷, що процес навчання схожий на мандрівку. *«Вона починається там, де учасник навчання перебуває в цей момент, а завершується, коли учасник навчання досягне успіху. Закінчення мандрівки означає не лише накопичення нових знань, а появу здатності до нових дій»*. Тобто, говорячи про навчання дорослих, ми говоримо про заповнення прогалин у знаннях і прогалин у навичках.

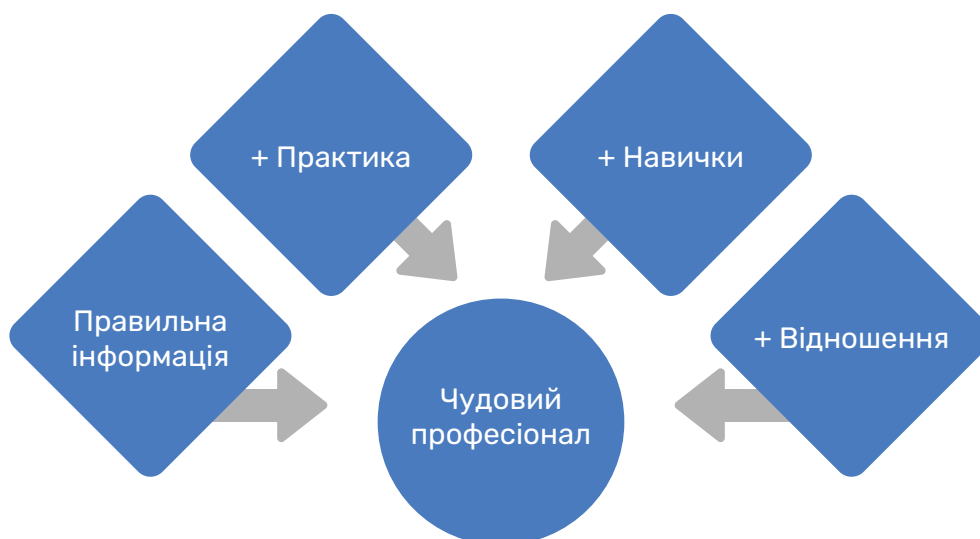
155 Тест VAK наведено в розділі «Додатки» цього посібника в Додатку №2

156 Модель VAK / VARK Нила Флеминга Енциклопедія. URL: https://ru.wikiqube.net/wiki/Learning_styles#Neil_Fleming's_VAK/VARK_model

157 Джули Дирксен, Искусство обучать. Как сделать любое обучение нескудным и эффективным. URL: <https://www.rulit.me/books/iskusstvo-obuchat-kak-sdelat-lyuboe-obuchenie-neskuchnym-i-effektivnym-read-332286-4.html>

Прогалини в знаннях можна ліквідувати формулою:

Щодо **напрацювання навички** – все виявляється складніше. Невід’ємною складовою навчання дорослого стає практика, якщо він хоче стати професіоналом, отримати необхідну кваліфікацію.

До того ж, на ефективність навчання дорослих впливає й мотивація, й зміни, й зовнішні умови, й комунікаційні прогалини чи успіхи.

Мотивація. Якщо особа знає, що робити, але не робить необхідних кроків, це означає, що в неї недостатньо мотивації. І на це можуть бути різні причини: від тривоги та небажання змін, небажання докласти певних зусиль, відволікання та неможливості зосередитися, – до того, що особа не бачить картину цілісно.

Тому, організовуючи та проводячи тренінг, важливо працювати не лише над первинним зацікавленням учасника навчання, а над підтримкою мотивації, з якою дорослий учасник прийшов на тренінг.

Зміни. При підготовці до навчання дорослих важливо пам’ятати, що нові знання можуть вимагати відмови від старих. На нові завдання мозок витрачає більше ресурсів. Адже старі знання сформовані на ґрунті практичних вправ, що повторюються, формують інерцію руху. І здебільшого процес навчання стає автоматичним. При виконанні дій автоматично контроль за таким процесом дістається частині мозку, яка не потребує свідомої уваги.

Джулі Дірксен у книзі «Мистецтво навчати. Як зробити будь-яке навчання не нудним і ефективним» порівнює цей процес з їздом на велосипеді. Коли людина вперше сідає на велосипед, щоб на ньому утриматися, вона має добре зосередитися. Коли людина навчиться впевненіше їздити, то зникає паніка на кшталт: «Боже, зараз я впаду, що робити? Що робити?». Тіло ж навчиться балансувати, і людина зможе зосереджуватися на інших важливих думках, помічати те, що раніше не бачила. І ця особливість роботи мозку несе важливі наслідки для процесу навчання.

Зовнішні умови також впливають на результати навчання. Важливо враховувати, чи отримують учасники корисні матеріали або доступ до них? Чи є в учасника навчання технології, ресурси, матеріали, необхідні для впровадження? Чи будуть для учасників заохочення, які впливають на зміни? Чи закріплюватимуться зміни на практиці?

Комунікація. А точніше, помилки комунікації. Важливо, щоб той хто навчає, дає інструкції, сам чітко знав цілі та план «маршруту» та вмів це доносити без викривлення мети.

Організація та підготовка тренінгу, навчання

Окресливши загальні питання особливостей навчання дорослих і з метою підготовки ефективного тренінгу, важливо дати конкретні відповіді на конкретні запитання:

1. *Хто ваша цільова аудиторія?*
2. *Якою є мета?*
3. *Що допомагає учасникам тримати увагу та зосередженість?*
4. *Які методи навчання допоможуть зробити навчання ефективним?*
5. *Як розвивати навички учасників?*
6. *Як організувати ефективне середовище?*

То ж перейдімо до пошуку відповідей.

1. ХТО ВАША ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ?

Аналізуючи інформацію щодо учасників навчання, важливо мати:

- **базову інформацію** (місце роботи, посада, стать, вік учасників, їхня загальна кількість);
- **ключову інформацію** (чому учасники залучені до тренінгу, якими знаннями з теми та навичками володіють, якої підтримки потребують, чим відрізняються від тренерів, чи знають один одного, чого хочуть учасники від навчання та які їхні очікувані реакції на навчання, на тренера, на його стиль).

Марк Сегал¹⁵⁸ водночас зазначає, що професіонали – це особлива категорія дорослих і цільова група з конкретними вимогами. У цьому контексті професіонали вирізняються кар'єрою, родом занять, неабиякими спеціалізованими вимогами щодо освіти та навчання. Однією з визначальних характеристик професіоналів є те, що вони мають колективні інтереси та взаємні зобов'язання. Незважаючи на те, що вони конкурують один з одним на певних рівнях, професіонали зацікавлені в компетенції своїх колег. Професіонали зазвичай мають Кодекс поведінки або Етичний кодекс, у якому закріплені їхні зобов'язання

158 Марк Сегал. Как обучать: Практическое пособие для обучения и работы. . URL: <https://goo.su/aWOG>

стосовно один одного і громадськості. То ж варто орієнтуватися в цих питаннях вільно.

► **Чого хочуть учасники від навчання?** Це одне з ключових запитань, на яке слід дивитися з різних сторін: варто подумати, чому учасники беруть участь у навчанні, який досвід по закінченню навчання хочуть отримати, що їм не подобається.

Є твердження, що ефективність навчання залежить від урахування всіх чинників щодо ставлення учасників до навчання та їхньої мотивації. Водночас виділяють два типи мотивації: внутрішню та зовнішню.

Зовнішня мотивація – мотивація, не пов'язана із суттю певної діяльності, а обумовлена зовнішніми щодо суб'єкта обставинами.

Внутрішня мотивація – мотивація, пов'язана не із зовнішніми обставинами, а з самою суттю діяльності.

Залежно від того, до якого типу належать учасники навчання, можна використовувати різні стратегії для підвищення ефективності навчання.

Для учасників з внутрішньою мотивацією:

- дякуйте активним учасникам, які мають глибокі знання;
- давайте можливість учасникам з експертними знаннями прокоментувати те чи інше питання.

Для учасників із зовнішньою мотивацією:

- пошукайте чинники внутрішньої мотивації (ставте запитання, де вони зможуть використовувати дану інформацію, знайдіть зв'язок з актуальним порядком денним учасників);
- знайдіть «больові точки». Якщо учасники не знайомі з матеріалом, вони не здатні оцінити його цінність і не спроможні уявити складнощі, що можуть виникнути з огляду на його засвоєння. Якщо ви виявите такий подразник і усунете його, зможете зовнішню мотивацію перетворити на внутрішню;
- не використовуйте розлогі пояснення. Навіть якщо теорія дуже корисна, слухачі із зовнішньою мотивацією не будуть це слухати. Зробіть вибір на користь конкретної інформації, прикладів, завдань. Якщо ви маєте розлогий текст, але не можете пояснити доцільність масштабу, скоротіть або відмовтеся від нього чи оформіть додатком для самостійного ознайомлення;
- використовуйте цікаві гіпотетичні прийоми для пробудження внутрішньої мотивації. Якщо почати з того, що запропонуєте учасникам цікаве завдання, то їхня зовнішня мотивація трансформується у внутрішню.

► **Який рівень знань і навичок учасників навчання?** Відповідь ще на одне ключове запитання важлива як орієнтир – наскільки має піднятися рівень знань учасників і скільки зусиль для цього варто прикласти. В групі можуть бути учасники, які не мають досвіду щодо цієї теми, які мають невеликий досвід або які є експертами.

Пам'ятайте, що початківцям важлива структура та контроль, а от експертам – самостійність і ресурси на їхній власний вибір.

Поради для тренера, котрий працює зі змішаною за рівнем знань із тематики групою:

- використовуйте різні підходи;
- не змушуйте учасників бути присутніми на навчанні;
- використовуйте наявні знання учасників;
- використовуйте базову оцінку знань – вона буде орієнтиром щодо того, які прогалини мають учасники.

▶ **Підтримка при навчанні.** У випадку, коли тема складна для початківців, її подачу треба спрощувати. Але таке спрощення не повинно перетворити активного учасника на пасивного слухача.

Для цього можна використати **поради:**

- організуйте навчальне середовище простіше. Приберіть зайве, заскладне, і ускладнюйте завдання по мірі зростання знань учасників;
- тренуйтеся на спрощених прикладах;
- пропонуйте додаткові матеріали. Майте під рукою зразки документів, визначення, приклади.

▶ **Як допомогти новачкам у темі організувати їхні знання?**

- Запропонуйте структуру, що допоможе організувати матеріал, категоризуйте матеріал, зобразіть його схематично тощо.
- Використовуйте наочні приклади.
- Розкажіть історію. Люди запам'ятовують те, що зачіпає їхні емоції.
- Опрацьовуйте проблеми. Категоризуючи інформацію подумайте, яку проблему вона вирішує.
- Використовуйте образи та аналогії.

▶ **Чим учасники відрізняються від Вас?** Наступне ключове запитання, на яке варто знайти відповідь при підготовці до тренінгу.

Основне правило: поважайте своїх учасників, адже вони – не ви.

Не очікуйте від усіх учасників однакового рівня концентрації і мотивації. Пам'ятайте, що кожен бачить світ по-своєму!

► Як глибоко учасники розуміють контекст?

Варто усвідомлювати, що ви глибоко володієте матеріалом, а учасники менш у ньому орієнтуються. Щоб пам'ятати це, згадуйте експеримент Bransford, 1972.

Учасники експерименту були поділені на три групи:

першій перед прочитанням тексту повідомили, що йдеться про прання.

другій – не говорили, що текст стосується прання.

третьій повідомили, що йдеться про прання після прочитання тексту.

Найкраще зрозуміла текст **група, яка знала, про що йдеться**. Її учасники змогли зрозуміти та запам'ятати інформацію, бо вони мали уявлення про процес, про який йшлося в тексті, і ці знання вони могли використати для аналізу тексту. Важливо пам'ятати, що картинка, яку уявляєте ви, і яку уявляють ваші слухачі, відрізняються.

Спілкуйтеся зі своїми учасниками навчання. Очевидне твердження, але лише ваші учасники знають, як все є насправді, а не лише як має бути. Це дасть вам змогу підготувати більш якісні та точні матеріали. Учасники можуть підказати вам, на що варто звернути увагу під час розроблення курсу, тренінгу які теми складні, а які легші. Від учасників ви можете отримати гарні приклади.

Використовуйте нове під час занять. Коли ви ставите за мету вдосконалення тренінгу, то з'являються ідеї в процесі переосмислення, які за інших обставин не виникли б. Це також дає змогу наповнювати тренінг напрацюваннями, які ви зможете підлаштовувати під ту чи іншу аудиторію.

Таким чином, якщо ви орієнтуєтесь в тому, хто ваші слухачі, ви знатимете не тільки формальну інформацію, а й їхні мотивацію, вподобання, рівень навичок, світогляд.

Допомагайте новачкам сформувати структуру та базу знань, а експертам надайте ресурси та можливість діяти самостійно.

Тренер повинен мати та демонструвати як знання предмета, так і навички навчання.

Тренер має чітко усвідомлювати, що професійні завдання вимагають інтелектуальної відваги та практичної проникливості. Професійне становлення має поєднувати інтелектуальний розвиток і практичне застосування. Це найкраще досягається шляхом чергування коротких презентацій та інтерактивних вправ.

Коли тренери мають знання предмета, але не мають навичок навчання, учасники не отримують позитивного досвіду, натомість здобувають менше знань. Коли ж тренери мають навички навчання, проте не знають глибоко предмет, то вони не ставлять перед учасниками важких завдань, а останні отримують менше знань.

Тренер повинен заохочувати до дискусій і пропонувати інтелектуальні завдання. При цьому важливо дуже уважно слухати учасників і виявляти велику повагу до їхньої думки та точки зору. Тренер не повинен обмежуватися передачею інформації, він має прагнути до того, аби у відведений час передати учасникам максимальний обсяг інформації.

2. ЯКОЮ Є МЕТА?

Працюючи над тренінгом або навчальним курсом, важливо скласти план, «маршрут» (тут згадаємо аналогію навчання з мандрівкою). Якщо не буде уявлення, де ви перебуваєте та чого мають навчитися ваші учасники навчання, ви не зможете їм допомогти набути знання та досвід. Не визначивши напрямком, не можна прокласти чіткий маршрут і до того ж про- вести по ньому інших.

Складаючи план, важливо визначити:

- проблему;
- кінцеву мету;
- діапазон між початковою та кінцевою точкою;
- прийняти рішення, наскільки ви заглибитесь в тему.

Часто визначають цілі, яких слід досягти, та не окреслюють проблему. В такому разі до- водиться розв'язувати завдання, які можуть бути неактуальні, а справжні проблеми зали- шаться невирішеними.

Пропонуємо приклад мети та як її можливо досягти у таблиці нижче.

Таблиця Варіанти досягнення мети. Приклад.

Мета	Варіанти її досягнення
Керівник зможе нада- вати своєчасний і від- повідний зворотний зв'язок працівникам.	Керівник зможе спостерігати за іншим керівником, який на- дає належний зворотний зв'язок. Керівник зможе пройти електронний курс щодо інструктажу та зворотного зв'язку. Керівник зможе провести рольовий тренінг із працівниками, використовуючи різні сценарії зворотного зв'язку.

Усі запропоновані рішення справді зможуть допомогти у досягненні мети. Нижче ж роз- глянемо ті самі дані, але визначимо проблему.

Проблема	Мета	Варіанти її досягнення
Керівник нещодавно отримав підвищення та наразі має трудно- щі з наданням зворот- ного зв'язку підлег- лим, які нещодавно були його колегами.	Керівник зможе надавати своє- часний і відпо- відний зворотний зв'язок працівни- кам.	Керівник зможе спостерігати за іншим керівником, який надає належний зво- ротний зв'язок. Керівник зможе пройти електронний курс щодо інструктажу та зворотного зв'язку. Керівник зможе провести рольовий тре- нінг із працівниками, використовуючи різні сценарії зворотного зв'язку.

Мета – та сама. Однак тепер виокремлюються рішення, які є кращими за інші: спостереження за керівником і рольові ігри будуть ефективнішими за електронний курс.

Автори різних посібників з навчання дорослих пропонують пошукати відповіді на запитання, що допомагають визначити проблему:

- Що поганого трапиться, якщо учасники не знатимуть запропонованої теми?
- Як насправді учасники використовуватимуть запропоновані знання?
- Як зрозуміти, що вони використовують їх правильно?
- Як виглядатимуть помилки?
- Навіщо учасникам ті чи інші знання?

Важливо використовувати чіткі формулювання при визначенні проблеми та цілей. Часто у формулюванні мети використовують слово «розуміти». Наприклад, учасники навчання будуть розуміти, як оформлювати судове рішення. Але слово «розуміти» не є чітким для формулювання мети. Адже важко знайти спосіб визначення того, «розуміє» учасник навчання чи ні.

Тому часто використовують прийом із заміною слова «розуміти» на «зможуть пояснити», «зможуть описати», «зможуть виявити, виокремити та описати», «зможуть виділити головне» тощо. Тобто слова «виявити», «описати», «пояснити» віддзеркалюють дії, котрі можна проконтролювати та оцінити.

Важливо усвідомити цілі, що передбачають слова «дати визначення». Адже здатність давати визначення не вирішуватиме проблему. А от можливість щось виконувати, робити, використовуючи знання має неабияку цінність у визначенні цілей і результатів.

Визначаючи мету навчання, варто пошукати відповідь на такі запитання: по-перше, чи справді учасники навчання будуть використовувати набуті знання та досвід у професійному житті; по-друге, чи є можливість з'ясувати, чи вони навчилися досягати поставленої мети. Якщо на ці два запитання ви знайдете негативну відповідь, мету варто переглянути.

Приклад того, як очікувані результати тренінга мають бути ретельно сформульовані з використанням дієслів дії та конкретними прикладами застосування, наведено в посібнику Фулей Т.І «Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів. Навчальний посібник для викладачів (тренерів)»¹⁵⁹.

Наскільки глибокі знання ви пропонуєте учасникам навчання.

Визначати цілі через визначення глибини знань можна кількома способами. Зокрема, визначити складність матеріалу, глибину його розуміння учасниками. І тут стане в нагоді таксономія Блума (після перегляду в 2001 році)¹⁶⁰.

159 Див. с. 43-44, Таблиця 1 посібника Фулей Т.В. «Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів. Навчальний посібник для викладачів (тренерів)». - К.: ФОП Клименко Ю.Я., 2017. – 156 с. URL: <https://goo.su/cgrT>

160 Таксономія – наука про принципи та способи класифікації й номенклатури складноорганізованих ієрархічних систем дійсності. Спершу термін уживали в науковій класифікації живих організмів (альфа-таксономія). Нині термін застосовується в ширшому сенсі, зокрема для посилання на групування речей або принципів, що є підґрунтям цього групування.

Малюнок «Таксономія Блума (після перегляду в 2001 році)»

Розглянемо Посібник для політичних партій з політичного фінансування(© Міжнародна фундація виборчих систем в Україні, 2018)¹⁶¹, з якого можливо дізнатися про правила політичного фінансування в світі та в Україні. Якщо ми подивимося на правила з огляду на таксономію, це виглядатиме наступним чином.

Знання: інформування учасників щодо правил політичного фінансування та стосовно того, що означає кожне правило.

Розуміння: пояснення, що означає на практиці дотримання чи недотримання кожного правила партіями, кандидатами.

Застосування: узагальнення порушення правила (порядку) надання внесків на користь партії, кандидата, які сталися нещодавно, на прикладі матеріалів судової справи.

Аналіз: на прикладі розгляду справи в суді пояснить, які особливості має розгляд справи щодо порушення порядку надання внесків на користь партії, кандидата.

Оцінка: зробіть аналіз кількох справ.

Синтез: складіть проект судового рішення з «нуля».

Рівень за рівнем дії учасників вимагають більшого зосередження та зусиль для вирішення проблем і розв'язання завдань. Часто ця таксономія розглядається як прогресивна послідовність. Тобто щоб учасники могли проаналізувати матеріал, вони мають його зрозуміти. Однак цей підхід не є універсальним. І раз-у-раз порядок рівнів змінюють. Але зважайте на те, що важливо визначити, який же рівень буде останнім. Можливо, і не варто проходити всі рівні.

Визначте прогалини.

Коли мета сформульована, важливо зрозуміти та віднайти, чого бракує учасникам навчання для досягнення мети.

Прогалини в знаннях. Іноді справді учасники мають нестачу інформації.

Прогалини в навичках. Коли знань недостатньо, важливо відпрацьовувати навички.

161 Посібник для політичних партій з політичного фінансування. © Міжнародна фундація виборчих систем в Україні, 2018. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_2018_political_finance_manual_for_political_parties_ukr.pdf

Недостатньо мотивації. Якщо учасник має достатньо і знань, і навичок, але професіоналізм не найвищому рівні, то, можливо, справа в мотивації?

Зовнішні перепони. Чи достатньо часу має учасник навчання, аби відпрацювати навичку? Чи отримує він необхідну й достатню підтримку?

Помилки в комунікації. Отримання чітких інструкцій часто вирішує питання з навчанням. Тому і виявлення прогалин, і формулювання мети мають неабияке значення для організації навчання. Часто виявлення проблем допомагає переглянути або доповнити цілі.

Отже, важливо сфокусуватися на визначенні мети навчання. Суттєвим є виокремити проблему до того, як пропонуватимете досягнення цілей. Адже важливо вирішувати наявні проблеми, а не «боротися з вітряками».

Позитивні та наявні відповіді на запитання: «Чи будуть учасники навчання займатися даними питаннями в житті?» та «Як з'ясувати, що вони навчилися досягати поставленої мети?», – свідчать, що цілі визначені правильно.

Визначення глибини тренінгу, навчання важливе, щоб знати яких учасників та задля чого навчати.

3. ЩО ДОПОМАГАЄ УЧАСНИКАМ ТРИМАТИ УВАГУ ТА БУТИ ЗОСЕРЕДЖЕНИМИ?

Коли ставлять цікаві запитання. Справді цікаві запитання потребують від учасників інтерпретації або застосування отриманої інформації, а не лише звичайного відтворення з пам'яті. Варто не забувати, що на прості запитання відповідь легко знайти в Інтернеті.

Коли учасників інтригують. У цьому може допомогти розповідь про певний випадок, історію. Поставте учасникам запитання, яким вони бачать кінець історії? Запропонуйте їм аргументувати, чому саме так? Іноді доцільно весь тренінг будувати на інтризі, іноді частково.

Коли інформацію відкривають частково. Це досить складний у застосуванні прийом, оскільки метою тренінгу, навчання є надання повної і достовірної інформації.

Використання прийому, підґрунтям якого є дисонанс, що дає змогу розглядати його як можливість для навчання. Коли слухач чує інформацію, яка суперечить «загальноприйнятій картині світу», він може почати шукати пояснення цьому. Для цього необхідно прийняти такий факт і розширити своє бачення із зазначеного питання.

Коли залучають емоції до навчання. Діяти та використовувати знання на практиці дає змогу емоційний контекст під час навчання. Об'єктивні факти – це основа і це важливо, але вся цінна інформація має значення в рамках широкого контексту, частина якого належить емоціям. Якщо такий контекст не використовувати впродовж навчання, то учасники знатимуть досконало матеріал, факти, але поняття не матимуть, як ставитися до цього. А у такому разі вони не знатимуть, як використовувати знання.

Коли люди навчаються разом, вплив середовища допомагає залучити учасників до навчання. Робота в групах потребує навичок щодо того, як домовлятися, надавати підтримку,

виконувати зобов'язання, робота в групі спонукає до активного залучення до процесу та уважності.

Соціальний доказ – термін, запропонований Робертом Чалдіні в його книзі «Психологія впливу», проте також відомий як **інформаційний соціальний вплив**. Цей термін відтворює психологічний і соціальний феномен, зокрема люди копіюють дії інших, коли не знають, як вірно вчинити в тій чи іншій ситуації. Якщо учасники навчання бачать, що інші слухачі занурені в матеріал, якщо група знає, що попередні учасники виконали завдання, ймовірність, що й ця група виконає завдання, вища.

Практики доводять, що висока якість перших презентацій спричинює вдале проведення решти. Так само як і участь одних учасників спонукає до участі в цьому самому навчанні інших.

Використання наочних прикладів: посібники, гумор, предмети.

Використання візуальних засобів. За допомоги гарних візуальних презентацій, матеріалів навчальні презентації будуть як привабливими, так і інформативними. Якісний дизайн сприяє розумінню та запам'ятовуванню інформації, а неякісний – плутає, відволікає увагу.

Є прості принципи, які допоможуть зробити візуальні матеріали виразними і цілком професійними. Автор бестселера «Дизайн для недизайнерів» Робін Вільямс сформулювала чотири універсальних принципи – простих для зрозуміння та дуже ефективних.

1. Наближеність / близькість

«Пов'язані між собою елементи слід групувати. Тоді вони утворюють один візуальний елемент, а не розсіюються по сторінці».

Мета – упорядкувати інформацію за змістом. Для цього варто об'єднати (зблизити) логічно пов'язані частини тексту, зображення, декоративні елементи. Слід уникати зв'язку випадкових елементів і великої кількості груп (якщо їх понад п'ять, то варто щось прибрати).

2. Вирівнювання

«Жоден елемент сторінки не повинен посідати випадкове місце. Кожен потребує візуального зв'язку із сусідніми».

Позначте лінії (вертикальні та горизонтальні) та намагайтеся вирівняти по них всі елементи. Мета – упорядкувати інформацію. Під час споглядання на роботу повинно з'являтися відчуття рівноваги, ясності. Будьте обережні при вирівнюванні по центру, воно «надає документу більш офіційний, стандартний і часто посередній вигляд».

3. Повтор

Знайдіть елемент для повторення. Це відразу зробить роботу цікавішою, виразнішою. Однак не варто перебільшувати з повтором. Наприклад, включіть в композицію фрагмент знайомого предмета або розташуйте початковий елемент якимось інакше.

«Мета повтору – об'єднати всю публікацію та зробити її візуально цікавішою».

4. Контраст

Найсильніший засіб привернути увагу – очевидна відмінність елементів. Подумайте, до якого з них ви хочете привернути увагу глядачів насамперед (смысловий центр), і зробіть цей елемент яскравішим, більшим, незвичним. «Але лише пам'ятайте: немає контрасту між чорним і темно-коричневим. Візьміться за справу серйозно».

Проте варто зважати на те, навіщо ви додаєте візуалізацію. Метою візуалізації може бути наступне.

Прикрашання. Іноді достатньо зробити навчальний матеріал привабливим. Наприклад, розбити текст на частини або доповнити ілюстрацією.

Дон Норман у книзі «Емоційний дизайн» розповідає про дослідження, результати якого свідчать, що привабливіші об'єкти є більш ефективними, ніж непривабливі, можливо, через реакцію, яку вони викликають у учасників навчання. Водночас візуальні засоби, прикраси текстів є поверхневими навчальними інструментами. Використовувати їх варто обережно.

Демонстрація послідовності. Іноді візуальні засоби можуть бути більш ефективними, якщо використовувати їх не для ілюстрації тексту, а для ілюстрації послідовності чи етапів процесу.

Концептуальні метафори. Інфографіку використовують, щоб зробити складну інформацію простою.

Візуальні елементи допомагають розподілити навантаження. Текстову (вербальну) та візуальну інформацію обробляє мозок по-різному. Тому використання обох видів інформації дає учасникам навчання змогу краще орієнтуватися в матеріалі.

Отже, для підтримання уваги використовують практичні, ігрові елементи, тактильні стимули. Усе, до чого можна доторкнутися, що можна спробувати, побачити, понюхати, створює додатковий контекст, який стимулює пам'ять. Якщо предмет тренінгу має практичний компонент, його варто включати.

Негайну реакцію та позитивний ефект мають такі елементи навчання, як нагороди, заохочення. Водночас вони допомагають тримати увагу.

Таким чином, якщо ви хочете привернути та утримати увагу слухачів, варто звертатися до

емоційної, інтуїтивної, свідомої їх сторони.

Привернення уваги та її утримання – різні процеси. Засіб привернення уваги має стосуватися виключно теми вашого навчання.

Серед можливих засобів привернення уваги – історії, емоційний відгук, відчуття важливості, неочікуваність, цікаві завдання.

Соціальний вплив і візуалізація допомагають як привернути, так і утримати увагу.

4. ЯКІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДОПОМОЖУТЬ ЗРОБИТИ НАВЧАННЯ ЕФЕКТИВНИМ?

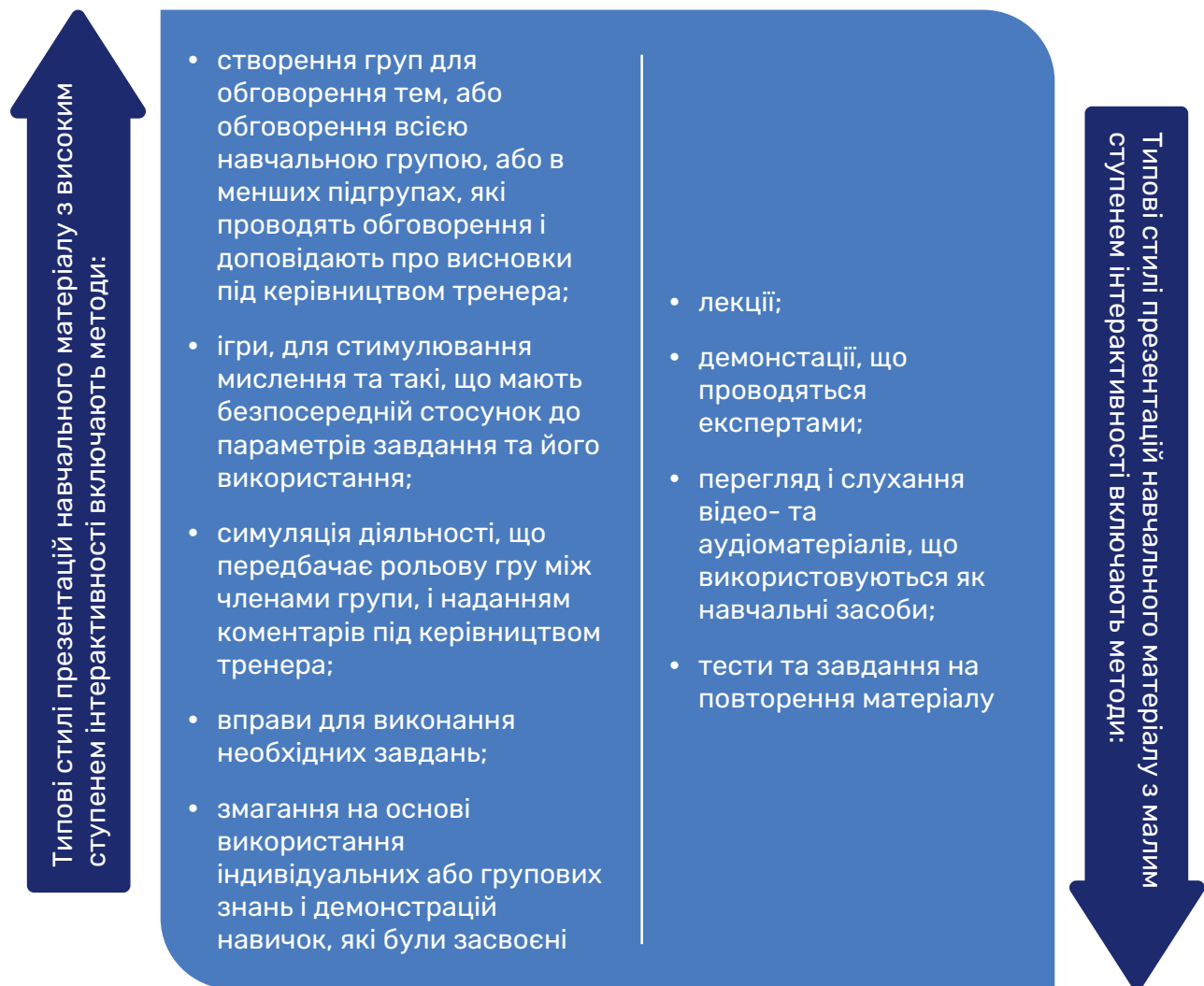
На ефективність навчання може істотно вплинути стиль викладання та методи навчання, що будуть використовуватися впродовж тренінгу. Вибір ефективного стилю викладання або поєднання стилів можна здійснити на підставі ретельної оцінки наступних чинників:

- конкретні навички, на розвиток яких спрямований тренінг;
- предмет, який слухачі мають вивчити;
- навички осіб, які проходять навчання;
- кількість слухачів, які будуть проходити тренінг у групах.

Як і при запровадженні будь-якої системи, доцільно було би перевірити стиль викладання та варіанти змісту нових навчальних програм у обраній групі слухачів, а також внести корективи після оцінки успіху експерименту перед реалізацією повномасштабної програми навчання. Незважаючи на те, що це стане додатковою статтею витрат, такий метод може запобігти невдачам і потребі проведення суттєвої перепідготовки згодом.

Основні стилі викладання можуть бути поділені на дві загальні категорії:

- **стиль з малим ступенем інтерактивності**, коли слухачі отримують від тренера інформацію, що стосується їхніх обов'язків, роблять нотатки і, можливо, мають деякий час, щоб поставити запитання;
- **стиль участі**, за якого взаємодія між групою та тренером, між членами всередині групи, а також відпрацювання навичок є невід'ємними частинами навчання.

Визначення відповідного стилю викладання.

При визначенні того, які стилі пасують для передачі особливих знань і навичок, є декілька загальних керівних принципів, що варто розглянути. Якщо покладатися на стилі, що **не передбачають широкої участі слухачів**, зокрема презентації методом лекцій, а також з використанням навчальних матеріалів, то це навряд чи стане ефективним шляхом формування навичок, необхідних для виконання завдань. Проте ці методи є корисними для ознайомлення з законодавчою базою і процедурними вимогами, для демонстрації і описання тих навичок, які слід засвоїти, а також резюмування очікуваного результату навчання. Стилi викладання, що засновані **на широкій участі слухачів**, стимулюють розвиток навичок для виконання завдань і навчання, забезпечують можливість попрактикуватися у виконанні завдань, які слухачі мають взяти на себе, а також допомагають у виробленні командного духу. Якщо ретельно розробляти та контролювати цей стиль, він може надати змогу здійснювати безперервну оцінку знань і оцінювати прогрес в навчанні.

Викликом методів, що є підґрунтям стилю широкої участі слухачів, є те, що вони загалом вимагатимуть більш високого рівня професійних навичок і впевненості в собі тренерів. Набагато простіше проводити лекцію для груп і демонструвати матеріал або особисто, або

за допомоги аудіовізуальних засобів, ніж ефективно проводити групові дискусії, вправи та симуляції.

Тренери, котрі використовують методи стилю широкої участі, повинні мати можливість практикувати навички презентації тренінгу на підставі широкої участі слухачів під час їхніх навчальних сесій.

Метод у широкому розумінні передбачає правило, спосіб, прийом вирішення завдання.

Один з підходів до узагальнення методів навчання передбачає їхнє об'єднання в категорії:

- інформаційні методи;
- методи, пов'язані з настановами;
- біхевіористичні методи;
- метод планування.

У таблиці **Порівняння переваг та недоліків методів навчання дорослих**, що наведена в розділі «Додатки» цього посібника в Додатку №3, можна ознайомитися з перевагами та викликами, що при їхньому застосуванні несуть ті чи інші методи навчання.

5. ЯК РОЗВИВАТИ НАВИЧКИ УЧАСНИКІВ?

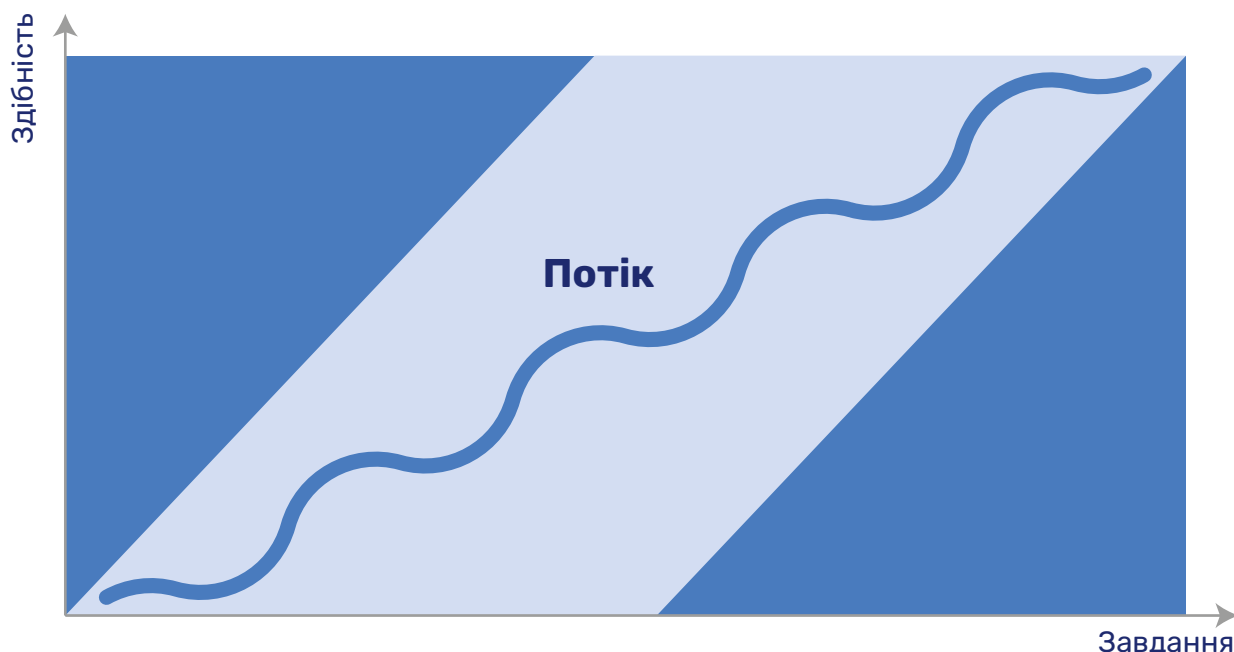
Для розвитку навичок необхідні час, зусилля, практика. На навчанні, метою якого визначено розвинення навичок, важливо не знайомити з такими навичками, а справді відпрацьовувати їх. Коли ми говоримо про розвиток навичок, важливо передбачити й теоретичну частину – ознайомлення з навичками, і практичну – учасники зацікавлені отримати вищу кваліфікацію. У цьому разі, крім практики, варто пам'ятати про необхідність зворотного зв'язку. Структуруючи практичні завдання, враховуючи масштаб навчання тренер має визначитися, куди він спрямовує учасників – до підвищення кваліфікації чи до так званої не-свідомої компетенції.

Звернімо увагу на те, що часто процес навчання передбачає вивчення великого масиву нової інформації. Це стомлює. Дуже важко весь час рухатися вгору. (Пам'ятаємо, що ми використовуємо для навчання аналогію маршруту). Тому в навчанні застосовують прийом, коли після надання учасникам навчання нової інформації, пропонується вправа, яка дає змогу пристосуватися, звикнути до нової інформації перед тим, як почати опрацьовувати іншу частину нової інформації. Таким чином, учасник не потрапить в ситуацію, коли він вийде на високий рівень без підготовки і буде працювати в межах своїх здібностей.

Варто згадати власний досвід, коли ви занурені в діяльність і не помічаєте, що пройшло кілька годин, хоча вам здається, що ви почали кілька хвилин тому. Такий стан чеський психолог Міхай Чіксентміхайі називає **потоком**, який характеризується «радістю, творчістю і відчуттям повної залученості в життєвий процес».

Модель Чіксентміхайї¹⁶² передбачає кілька аспектів, але один з основних принципів полягає в балансі між здібностями та завданням.

Якщо завдання перевищує можливості слухача, то, швидше за все, воно буде йому не під силу і викличе лише розчарування. А надто просте завдання здаватиметься нудним. З іншого боку, трохи складніше завдання може принести користь, а трохи простіше – стати неабиякою можливістю для того, щоб попрактикуватися в уже засвоєних навичках.

Балансування на межі між завданням і здібностями – один з базових принципів потоку. В ідеалі в навчальному процесі варто домогтися балансу між виконанням завдання та отриманням задоволення від процесу. Балансування навантаження допомагає учасникам як помічати нове та деталі, так і запам'ятовувати нову інформацію, на відміну від ситуації, коли учасник отримує ввесь час нову інформацію, тобто рухається постійно вгору.

Важливо мати відповідь на запитання, а що буде ефективнішим: провести одне інтенсивне практичне заняття або розтягнути практику в часі? Відповідь частково залежить від предмета вивчення, але в більшості випадків варто, за можливості, розподілити навчання в часі.

При першому знайомстві з темою ви, звичайно, хочете витратити достатньо часу на те, щоб засвоїти матеріал. Але практика в цей момент не принесе користі. Якою має бути пауза?

Дослідники стверджують, що триваліша пауза між практичними заняттями дасть змогу ефективно закріпити матеріал в пам'яті. Вони наводять правило: проводити практичні заняття варто приблизно з тією ж частотою, з якою дані навички потрібно застосовувати.

¹⁶² Міхай Чіксентміхайї. Потік: Психологія оптимального переживання. Source: <https://samoosvita.in.ua/mihaj-chiksentmihaji-potik-psyhologiya-optymalnogo-perezhyvannya>

Щоб практика була ефективною, учасники навчання мають ділитися, розповідати про те, як відбувається процес. Це особливо важливо при розвитку навичок, оскільки помилкова практика може бути гірше, ніж її відсутність. Якщо вже засвоєно невірну навичку, то згодом доведеться відчувати наслідки від дій, які перейшли в розряд автоматичних.

Зворотний зв'язок може бути як підведення підсумків тренінгу, так і як консультування по завершенню навчання.

На етапі підведення підсумків тренінгу тренер і учасники навчання обговорюють результати тренінгу, діляться враженнями, надбаннями, закріплюють отриману інформацію.

Підсумки тренінгу мають бути:

- лаконічні;
- містити чіткі висновки;
- окреслювати подальші плани (якщо такі є).

Тренер може запитати учасників: «Які нові знання ви отримали під час тренінгу?», «Що будете застосовувати в роботі?», «Чи виправдалися ваші очікування?».

І якщо висновки тренінгу можуть формулювати як учасники, так і тренер, то підсумок роботи – це обов'язок тренера.

Зворотний зв'язок у формі консультування. Слухач буде дізнаватися, що він робить вірно, в чому помиляється і як виправити недоліки.

Важливо коректно надавати зворотний зв'язок. Загальні правила зворотного зв'язку:

- концентруйтеся на поведінці людини, а не на особистості;
- робіть акцент на тих аспектах поведінки, які людина дійсно може змінити;
- будьте конкретними;
- використовуйте спостереження, не робіть висновків;
- зворотний зв'язок надавайте настільки швидко, наскільки це можливо;
- давайте як позитивну, так і негативну оцінку;
- ваші мотиви мають бути зрозумілими;
- не перевантажуйте інформацією.

Рекомендується практикувати багатшаровий зворотний зв'язок за принципом сендвіча: позитив-негатив-позитив.

Дуже корисно тренеру визначити, як часто слід надавати зворотний зв'язок. При підготовці до навчання варто накреслити план:

- Коли ви збираєтеся проводити оцінку?

- Що буде оцінюватися?
- За якими критеріями?

У цьому разі учасники навчання зможуть рухатися в напрямку до своєї мети.

Конкретні критерії. Зворотний зв'язок стане ще ефективнішим, якщо застосовувати чіткі, стандартизовані критерії. Крім того, учасник навчання може використовувати для самостійної перевірки аркуш зворотного зв'язку або контрольний список, які зручні з практичної точки зору і допомагають не забувати про критерії.

Якщо структура або умови навчання не дають змоги безпосередньо консультувати учасників навчання, є й інші способи забезпечити зворотний зв'язок:

- створити форум, на якому учасники навчання обговорюватимуть свій досвід і результати;
- періодично відправляти розсилки з прикладами, порадами та пропозиціями щодо самоперевірки;
- влаштовувати віртуальні сесії критики, на яких слухачі зможуть запропонувати на обговорення свою роботу та отримати відгуки спільноти.

Таким чином, навчання навичкам вимагає двох умов – практики та зворотного зв'язку.

- Учасники навчання можуть практикуватися під вашим супроводом або самостійно, але вам, можливо, не сподобаються результати їхньої роботи без вас.
- Практика сприяє більш ефективній роботі мозку.
- Уникайте безперервного потоку нової інформації – це стомлює. Давайте учасникам навчання можливість закріпити нові знання на практиці, перш ніж переходити до наступної теми.
- Якщо ви не дасте слухачам можливість відпочити, вони знайдуть її самі.
- Поток називається стан заглибленості в процес, який може виникнути за наявності балансу між задачами та здібностями.
- Розтягуйте практику в часі.
- Частий і різноманітний зворотний зв'язок допоможе закріпити навички.

6. ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ЕФЕКТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ?

Важливість забезпечення належного навчального середовища.

Фізичне середовище, в якому проводиться тренінг, може здійснювати істотний вплив на його ефективність. На формуванні навичок може негативно позначитися середовище, в якому учасники тренінгу або самі тренери почуваються некомфортно, або ж якщо умови проведення тренінгу не відповідають вимогам навчальної сесії. Там, де учасники приїжджають до місця тренінгу, слід приділити увагу тому, щоб організація їхньої поїздки була ефективно спланована, щоб вони були забезпечені належним житлом, а також щоб для

них було забезпечено харчування та напої на період тренінгу. Реагування на тренінг суттєво знизиться, якщо базові життєві потреби учасників не будуть забезпечені належним чином.

Стандартні вимоги щодо місця проведення тренінгу.

Основні стандарти, яких бажано дотримуватися при виборі місця або будівель, що будуть використовуватися для тренінгу, це:

- доступ до транспорту;
- легкий доступ до місця проведення тренінгу – слід скрізь, де можливо, уникати використання будівель з довгими сходовими маршами або вузькими входами, що може становити перешкоду для використання обладнання;
- достатнє освітлення та рух повітря; скрізь, де лише можливо, уникайте середовищ з екстремальними температурами, які не можуть бути суттєво змінені;
- достатньо місця залежно від розміру навчальної групи. Якщо площа становитиме менше ніж два-три квадратні метри на одного учасника, то, ймовірно, це місце стане некомфортним для всіх навчальних сесій, окрім хіба що дуже коротких;
- достатня кількість зручних крісел для всіх учасників;
- достатня кількість столів або робочих місць для всіх учасників, аби вони могли їх використовувати для конспектування або виконання будь-яких завдань на повторення вивченого;
- відсутність шуму під час навчальних сесій;
- відсутність чинників, що можуть образити або принизити учасників, з огляду на особливості будь-кого з учасників, котрі проходять навчання;
- доступ до туалетів і води.

До додаткових вимог, що можуть бути висунені відповідно до змісту навчальних сесій, можуть належати:

- єдиний простір, достатній для симуляції процесу (якщо цей метод використовуватиметься);
- кімната, в якій аудиторію можна було би поділити на менші групи для групового обговорення або виконання вправ;
- за необхідності – для використання навчальних засобів або ж для проведення сесій у вечірній час – забезпечення електропостачання та системи освітлення або затемнення вікон для проекції зображення проектором.

Важливо заздалегідь перевірити місця, призначені для проведення тренінгу, щодо наявності цих базових умов, а також переконатися в тому, що системи постачання води, туалетні кімнати, системи електропостачання (там, де це необхідно) насправді перебувають у робочому стані.

Обладнання та матеріали.

Обладнання та матеріали, наявні в місці проведення тренінгу, поділяються на дві групи: обов'язкові матеріали, без яких тренінг не може відбутися, та факультативні, які можуть лише вдосконалити подання матеріалу.

До обов'язкових матеріалів і обладнання можуть належати такі:

- навчальні посібники;
- матеріали для групових вправ і практичних завдань для закріплення матеріалу;
- матеріали для написання, включаючи великі аркуші паперу для презентації результатів виконання будь-яких групових вправ;
- обладнання, від якого залежить проведення тренінгу, зокрема проектори, телевізійні монітори, аудіообладнання тощо;
- таблички з іменами всіх учасників (за потреби);
- забезпечення харчуванням і напоями, особливо для більш тривалих сесій.

Усе обладнання, яке має бути використане під час проведення навчальної сесії, варто уважно перевірити до початку сесії, щоб упевнитися, що воно перебуває в робочому стані (і що тренер знає, як його використовувати).

До додаткових засобів можуть належати засоби для презентації, зокрема фліпчарти, клікери, указки, обладнання, що забезпечує комфорт учасників, зокрема обладнання для приготування чаю та кави, дезінфекційні диспенсери тощо.

Облаштування місця проведення тренінгу.

Місце проведення тренінгу має бути обладнане заздалегідь. Це дасть змогу ефективніше використати робочий час групи та виявити на ранній стадії і за потреби замінити відсутні чи дефектні матеріали та обладнання.

Організація групи.

Загальний досвід засвідчує, що коли навчальні групи, сформовані для відпрацювання навичок, мають більш ніж 15 або 16 учасників, можливості для відпрацювання навичок і групової взаємодії під час навчальної сесії стають обмеженими. Отже, максимальний розмір групи має бути саме такий. Однак коли навчальні групи мають більш ніж двадцять п'ять–тридцять учасників, досягнути будь-якої ефективності тренінгу стає важко, особливо якщо ті особи, що проводять сесію, не є професійними тренерами. Фінансові переваги проведення навчання для групи більшого розміру втрачають сенс, оскільки такий тренінг стає неефективним. Під час облаштування місця проведення навчальної сесії тренери мають врахувати потреби учасників тренінгів. Наприклад, облаштування довгих рядів столів з сидіннями позаду них, як для проведення лекції, створює бар'єри між тренером і слухачами та не сприяє груповій взаємодії. Проте потреби та комфорт груп повинні мати пріоритетне значення як і під час розсадження, так і під час організації перерв на відпочинок і харчування, визначення кількості таких перерв. Тренерам слід регулярно консультуватися з групою з приводу питань комфорту.

Заохочення участі.

Варто приділити увагу тому, щоб заохочувати участь у груповій роботі та в будь-яких симуляціях усіх учасників. У тих ситуаціях, де група має бути розділена на менші групи для виконання конкретних навчальних завдань, тренери мають також радо вітати привнесення всього розмаїття досвіду та особистих стилів членів невеликих груп до групової роботи. Про мотивацію ми згадували вище.

Використання навчальних засобів.

Використовуючи навчальні засоби, слід пам'ятати, що ці засоби призначені для фасилітації спілкування з приводу конкретних питань. Вони не є суттю тренінгу.

Занадто велика залежність від статичних навчальних засобів може стати надто дорогою та обмежити можливість інтерактивного навчання та відпрацювання практичних навичок, що є підґрунтям формування професійних навичок учасників, необхідних для виконання конкретних завдань.

Часові терміни проведення навчання.

Є ціла низка основних і часто суперечливих чинників, які варто врахувати при визначенні найбільш ефективних часових термінів для проведення навчання. Мова йде про:

- рівень кваліфікації учасників;
- обсяг засвоєних знань;
- як довго учасники зможуть пам'ятати інформацію, отриману під час навчальних сесій,

Здатність засвоювати знання: можуть існувати обмеження щодо того, скільки інформації можна ефективно засвоїти під час однієї навчальної сесії. Це вплине на ефективну тривалість навчальних сесій, а отже, і на можливу необхідність проведення кількох тренінгів і визначення їхніх оптимальних часових термінів.

Таким чином, *організуючи ефективне середовище*, в якому проводиться тренінг, ми дбаємо про його ефективність. Пам'ятайте як про основні, так і про допоміжні вимоги щодо місця проведення тренінгу. Матеріали та обладнання також категоризуйте на ті, без яких тренінг не відбудеться або буде неефективним, і ті, які лише допомагають зробити тренінг більш комфортним, але без них ви зможете провести навчання. Місце проведення тренінгу має бути обладнане заздалегідь. Якщо чисельність групи перевищить 25–30 учасників, складно буде досягнути ефективної роботи тренінгу. Аналізуйте часові терміни проведення навчання та співставляйте їх з метою навчання.

3.4. НАВЧАЛЬНІ ВПРАВИ

1. 10.07.2021 громадянин А. від імені юридичної особи Л. здійснив внесок у розмірі 4 млн грн на підтримку політичної партії «Пурпурових». Під час аналізу Звіту уповноважена особа Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) виявила ознаки правопорушення, передбаченого ст. 212-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, та 16.10.2021 склала висновок за результатами аналізу, а також два протоколи про адміністративні правопорушення. Перший протокол було складено стосовно А. за порушення встановленого законом порядку надання внеску на підтримку політичної партії, оскільки юридична особа Л. мала непогашений податковий борг у розмірі 50 тис. грн, а її кінцевим бенефіціарним власником була посадова особа державної лісової охорони. Другий протокол було складено стосовно М. – керівника політичної партії «Пурпурових» – за порушення встановленого законом порядку отримання внеску на підтримку політичної партії. Судовий розгляд справ було призначено на 22.02.2022. У судових засіданнях А. та М. висловлювали схожі позиції – свою вину не визнавали, оскільки про зазначені обставини їм не було відомо.

Проаналізуйте обставини справи. Які постанови мали бути винесені щодо А. та М.?

2. Під час виборчого процесу з місцевих виборів 12.10.2021 в місті «Мрія» на накопичувальний рахунок виборчого фонду організації політичної партії «Жовтих» надійшов добровільний внесок від громадянина Б. у розмірі 300 тис. грн. Таку суму Б. отримав як винагороду за договором про виконання робіт щодо забезпечення благоустрою міста «Мрія» того самого року. Після передачі розпорядником накопичувального рахунку організації політичної партії «Жовтих» Н. проміжного фінансового Звіту територіальна виборча комісія письмово повідомила НАЗК про можливе порушення порядку надання та отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації. Уповноважена особа НАЗК склала протоколи про вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, стосовно Б. та Н. У ході судових розглядів, які проходили за два дні після дня голосування на місцевих виборах:

- Б. свою вину визнав повністю, однак просив звільнити його від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення, оскільки його діями не було завдано матеріальної шкоди;
- Н. свою вину не визнав, оскільки про наведені обставини йому не було відомо, а зазначений внесок він ще може повернути фізичній особі або до місцевого бюджету.

Проаналізуйте обставини справ. Які постанови мають бути винесені щодо Б. та Н.?

3. Аналізуючи Звіт про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру (далі – Звіт) політичної партії «Помаранчеві», уповноважена особа НАЗК виявила, що в ньому відсутні дані щодо об'єкта нерухомості, яким партія користується на праві оренди. 22.10.2021 уповноважена особа НАЗК склала висновок за результатами аналізу, а 28.10.2021 – протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення, на керівника політичної партії «Пома-

ранчеві» Д., за кваліфікованим електронним підписом якого 15.09.2021 було подано Звіт. Під час судового засідання, яке проходить 01.04.2022, керівник політичної партії «Помаранчеві» Д. зазначив, що:

- відповідно до статуту політичної партії «Помаранчеві» особою, яка відповідальна за ведення бухгалтерії та складання фінансових звітів, є заступник керівника політичної партії «Помаранчеві» К., а керівник Д. лише підписав Звіт своїм кваліфікованим електронним підписом і подав його до НАЗК;
- відповідно до ч. 9 ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» Звіт подає саме політична партія, яка і повинна виступати суб'єктом адміністративної відповідальності;
- Закон України «Про політичні партії в Україні» не містить вимоги надавати дані про об'єкти нерухомості, які партія орендує;
- оскільки Звіт було подано 15.09.2021, а судові засідання проходить 01.04.2022, передбачені ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення строки спливи, тому адміністративне стягнення не може бути накладено.

Проаналізуйте обставини справ. Яка постанова повинна бути винесена щодо Д.?

4. Наприкінці 2021 року керівник партії «Пурпурові» подав до НАЗК підписаний і завірений печаткою паперовий щоквартальний Звіт партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2020 рік.

Однак головний бухгалтер від партії «Бірюзові» подала щоквартальний Звіт за 2021 рік через електронний кабінет, підписавши його шляхом накладення кваліфікованого електронного підпису керівника партії. У Звіті вона вирішила не зазначати дрібні готівкові витрати.

Проаналізуйте обставини справ. Чи є в діях зазначених осіб склад правопорушення?

3.5. ЗРАЗКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Дата документа 01.10.2019

ЄУ № 942/2200/19

Провадження №1-кп/942/300/19

ВИРОК ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

01 жовтня 2019 року Новопсковський районний суд Луганської області в складі:
головуючого судді Чалого А.В.
за участю секретаря Масловського Р.Є.

розглянувши у відкритому підготовчому судовому засіданні в залі суду смт. Новопсков кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12019130000000500 від 10.09.2019, за обвинуваченням ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 уродженки м. Красний Луч Луганської області, паспорт НОМЕР_1 виданий 20.02.2019, заміжньої, має на утриманні неповнолітніх дітей: ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_2 ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_3 ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_4 має вищу освіту, працює бухгалтером у «ОСОБА_5», раніше не судимої, зареєстрована за адресою: АДРЕСА_1 та проживає за адресою: АДРЕСА_2,

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 159-1 КК України, сторони та учасники кримінального провадження:

прокурор Беницький О.С.;
обвинувачений ОСОБА_4 ;
захисник Постельга І.В.

ВСТАНОВИВ:

27 серпня 2019 року відповідно до ч. 9 ст. 50 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (далі – Закон) Національне агентство здійснило контроль за дотриманням вимог щодо фінансування передвиборної агітації партій, кандидатів у депутати в одномандатних округах.

Під час здійснення контролю за дотриманням вимог Закону щодо фінансування передвиборної агітації кандидата в народні депутати України ОСОБА_2 встановлено, що 08 липня 2019 року ОСОБА_1 здійснила добровільний внесок на поточний рахунок виборчого фонду кандидата в народні депутати України ОСОБА_5 в розмірі 2 510 000,00 грн.

Факт надання добровільного внеску на поточний рахунок виборчого фонду підтверджується копією Розшифровки до проміжного звіту про надходження та використання коштів

виборчого фонду кандидата в народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 197 ОСОБА_5.

Державна фіскальна служба України (далі – ДФС) листом від 30 липня 2019 року № 15021/5/99-99-17-02-16 повідомила, що за даними інформаційної системи органів ДФС у ОСОБА_1 (РНОКПП НОМЕР_1) станом на дату надання добровільного внеску 08 липня 2019 року обліковувався податковий борг у розмірі 10 800,36 грн.

Ч. 3 ст. 50 Закону встановлено заборону здійснення добровільних внесків до виборчого фонду особам, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» не мають права здійснювати внески на підтримку партії.

П. 8 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачено, що не допускається здійснення внесків фізичними та юридичними особами, які мають непогашений податковий борг.

Таким чином, ОСОБА_1 порушила передбачений законом порядок надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, а саме п. 8 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні», відповідно до якого не допускається здійснення внесків фізичними та юридичними особами, які мають непогашений податковий борг, за що передбачена відповідальність за ч.2 ст.159-1 КК України.

17 вересня 2019 року під час досудового слідства між прокурором відділу прокуратури Луганської області Беницьким Олександром Сергійовичем і підозрюваною ОСОБА_1 у присутності захисника Постельги Ірини Володимирівни, укладена угода про визнання винуватості відповідно до вимог ст. 468, 469, 472 КПК України.

Згідно з цією угодою прокурор і підозрювана ОСОБА_1 дійшли згоди щодо правової кваліфікації дій підозрюваної за ч. 2 ст. 159-1 КК України та покарання, яке повинна понести ОСОБА_1 у виді 01 (одного) року обмеження волі із застосуванням ст. 75 КК України.

Розглядаючи в порядку п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України питання про можливість затвердження цієї угоди щодо визнання винуватості, суд дійшов наступного висновку.

Прокурор у судовому засіданні, вважаючи, що при укладенні згаданої угоди дотримані вимоги та правила КПК та КК України, просив затвердити угоду і призначити обвинуваченому узгоджене в ній покарання.

У судовому засіданні з'ясовано, що обвинувачена ОСОБА_1 розуміючи, що кримінальне провадження стосовно неї може бути розглянуто в судовому засіданні, де вона буде мати весь обсяг прав, зокрема допитувати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, які свідчать на її користь, просить затвердити угоду. У підготовчому судовому засіданні обвинувачена ОСОБА_1 зазначила, що винуватість визнає добровільно із розумінням того, що відмовляється від частини своїх прав, угода була укладена добровільно, без будь-якого примусу, розуміє наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості, визначені ст. 473 КПК України. ОСОБА_1 беззастережно визнає себе винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 159-1 КК України, в обсязі підозри, дає згоду на застосування узгодженого виду покарання.

Захисник обвинуваченої в судовому засіданні також просила затвердити угоду.

Заслухавши доводи сторін кримінального провадження, перевіrivши умови укладення угоди про визнання винуватості, відповідність угоди за змістом до вимог процесуального законодавства, роз'яснивши та з'ясувавши у обвинуваченого про повне розуміння ним його процесуальних прав, добровільності та відсутності будь-яких обставин, які примусили його погодитися на підписання угоди про визнання винуватості, характеру висунутого ОСОБА_1 обвинувачення, виду та розміру покарання та наслідки постановлення вироку на підставі угоди щодо визнання винуватості, суд дійшов висновку, що в даному кримінальному провадженні можливо затвердити надану угоду про визнання винуватості з наступних підстав.

Відповідно п. 2 ч. 1 ст. 468 КПК України в кримінальному провадженні може бути укладена угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим.

Згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України угода щодо визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається.

Відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК України розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язковою участю сторін угоди.

Судом встановлено, що ОСОБА_1 обґрунтовано обвинувачується у вчиненні нетяжкого злочину, внаслідок якого шкода завдана лише суспільним інтересам, зміст угоди відповідає вимогам ст. 472 КПК України та закону, сторони угоди в суді наполягали на узгодженому покаранні у виді 01 (одного) року обмеження волі із застосуванням ст. 75 КК України.

При розгляді угоди суд переконався, що обвинувачена цілком розуміє права, передбачені ч. 4 ст. 474 КПК України, та наслідки укладення та затвердження цієї угоди, визначені ст. 473 КПК України, укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Ухвалюючи вирок на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами та оцінених судом відповідно до ст. 94 КПК України, суд дійшов висновку, що мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується ОСОБА_1 а узгоджене сторонами покарання відповідає загальним правилам призначення покарань, передбаченим КК України.

Враховуючи, що відповідно до умов укладеної угоди щодо визнання винуватості виправлення обвинуваченого можливе без ізоляції від суспільства, щодо нього слід застосувати вимоги ст. 75 КК України, звільнивши від відбування покарання із випробуванням, з покладенням на нього обов'язків, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 76 КК України.

Долю речових доказів суд вирішує на підставі ст. 100 КПК України.

Судові витрати по справі відсутні.

Відносно ОСОБА_1 запобіжний захід не обирався.

Керуючись ч. 3 ст. 314, ч. 2 ст. 373, ст. 374, 474, 475 КПК України, суд

УХВАЛИВ:

Затвердити угоду щодо визнання винуватості від 17 вересня 2019 року в кримінальному провадженні, зареєстрованому в ЄРДР за №12019130000000500 від 10.09.2019, укладену між Беницьким Олександром Сергійовичем та підозрюваною ОСОБА_1 за участі захисника адвоката Постельги Ірини Володимирівни.

ОСОБУ_1 визнати винною у вчиненні кримінального правопорушення – злочину, передбаченого ч. 2 ст. 159-1 КК України, і призначити узгоджене сторонами покарання у вигляді 01 (одного) року обмеження волі.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком на 01 (один) рік.

Відповідно до ст. 76 КК України покласти на ОСОБА_1 обов`язки:

- періодично з`являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

Речові докази: касовий чек №264758 від 27 серпня 2019 року на 01 аркуші паперу А-4, який зберігається в матеріалах кримінального провадження №12019130000000500, – залишити в матеріалах кримінального провадження №12019130000000500.

Вирок може бути оскаржений з підстав, передбачених ст. 394 КПК України, до Луганського апеляційного суду через Новопокровський районний суд Луганської області протягом тридцяти днів з дня його проголошення.

Роз`яснити учасникам провадження, що згідно зі ст. 476 КПК України в разі невиконання угоди щодо визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким була затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення.

Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності за ст. 389-1 КК України.

Копію вироку негайно вручити прокурору та обвинуваченому.

Суддя

А.В. Чалий

ДОДАТКИ

Додаток №1

ТЕСТ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПРІОРИТЕТНОГО СТИЛЮ НАВЧАННЯ (HONEY MUMFORD PREFERRED LEARNING STYLE TEST)

Опитувальник для визначення стилів навчання

Цей опитувальник розроблений для того, щоб з'ясувати ваш переважний стиль навчання. Знання власного стилю навчання може пришвидшити процес навчання, адже ви зможете використовувати підхід, який зручний для вас.

Для цього опитування немає обмежень у часі. Можливо, це займе у вас від 10 до 15 хвилин.

Точність результатів залежить від того, наскільки ви можете бути чесними. Немає правильної або неправильної відповіді. Якщо ви більше згодні, ніж не згодні з твердженням, поставте плюс (+) проти відповідного пункту в опитувальнику. Якщо ви не згодні більше, ніж ви погоджуєтесь, поставте мінус (-) навпроти відповідного пункту в опитувальнику. Обов'язково позначте кожен пункт плюсом або мінусом.

№ за/п	Тези/запитання	Позначка (+ або -)
1	У мене є чітке бачення того, що правильно і неправильно, добре і погано.	
2	Я часто дію, не замислюючись про можливі наслідки.	
3	Я схильний/а вирішувати проблеми, використовуючи покроковий підхід.	
4	Я вважаю, що формальні процедури та правила обмежують можливості людей.	
5	У мене репутація людини, яка говорить прямо те, що думає	
6	Я помічаю, що дії, засновані на інтуїції, настільки ж змістовні, як і дії, засновані на ретельному обміркуванні та аналізі.	
7	Мені подобається така робота, де я маю достатньо часу для ретельної підготовки та виконання.	
8	Я регулярно розпитую людей, щоб з'ясувати їхні припущення, якими вони керуються.	
9	Найважливішим є те, чи працює рішення на практиці.	
10	Я активно шукаю можливості набуття нового досвіду	

11	Коли я чую про нову ідею чи підхід, я відразу починаю працювати над тим, як застосувати їх на практиці.	
12	Я прагну до самодисципліни, наприклад стежу за дієтою, регулярно займаюся спортом, дотримуюся розпорядку тощо.	
13	Я пишаюся тим, що виконую роботу ретельно.	
14	Я краще можу порозумітися з логічними, аналітичними людьми, аніж із спонтанними, «ірраціональними».	
15	Я турбуюся про те, щоб правильно інтерпретувати отриману інформацію та уникаю робити поспішні висновки.	
16	Мені подобається приймати виважені рішення після «зважування» багатьох альтернатив.	
17	Мене більше приваблюють нові, незвичайні ідеї, ніж практичні рішення.	
18	Я не люблю неорганізованості та надаю перевагу визначеному порядку речей.	
19	Я приймаю й дотримуюся встановлених процедур і правил, якщо вбачаю в них ефективний спосіб досягнення мети.	
20	Мені подобається пов'язувати свої дії із загальними принципами.	
21	У дискусіях мені подобається говорити по суті справи.	
22	Я схильний/а дотримуватися дистанції та офіційних стосунків з людьми на роботі.	
23	Я успішніше справляюся з новими, нестандартними завданнями.	
24	Мені подобаються веселі, спонтанні люди.	
25	Я приділяю ретельну увагу деталям, перш ніж дійти висновку.	
26	Мені важко реагувати на ситуацію та створювати ідеї одночасно.	
27	Я вірю в те, що можу негайно перейти до суті.	
28	Я обережний/а і не роблю поспішних висновків.	
29	Я вважаю за краще мати якомога більше джерел інформації – чим більше даних, тим краще.	
30	Легковажні люди, які не сприймають речі досить серйозно, зазвичай мене дратують.	

31	Я вислуховую точку зору інших людей, перш ніж висувати свою власну ідею.	
32	Я зазвичай відкрито розповідаю про те, що відчуваю.	
33	У дискусіях мені подобається спостерігати за маневрами інших учасників.	
34	Я вважаю за краще реагувати на події спонтанно, гнучко, а не планувати їх заздалегідь.	
35	Мене зазвичай приваблюють такі методи, як мережевий аналіз, блок-схеми, розгалужені програми, планування на випадок надзвичайних ситуацій тощо.	
36	Я хвилююся, коли мені доводиться поспішати з виконанням роботи, щоб вкластися в стислий строк.	
37	Я схильний/а оцінювати ідеї людей на підставі їхньої практики.	
38	Тихі, розважливі люди зазвичай змушують мене відчувати себе неспокійно.	
39	Мене часто дратують люди, які поспішають.	
40	Важливіше насолоджуватися теперішнім моментом, ніж думати про минуле або майбутнє.	
41	Я думаю, що рішення, засновані на ретельному аналізі всієї інформації, є правильніші, ніж ті, що ґрунтуються на інтуїції.	
42	Я схильний/а бути перфекціоністом.	
43	У дискусіях я зазвичай виголошую багато спонтанних ідей.	
44	На зустрічах я висуваю практичні реалістичні ідеї.	
45	Найчастіше правила існують для того, щоб їх порушувати.	
46	Я вважаю за краще спостерігати за ситуацією згори та почути всі точки зору.	
47	Я часто бачу непослідовність і слабкість у аргументах інших людей.	
48	Загалом я більше говорю, ніж слухаю.	
49	Я часто бачу кращі та практичніші способи виконання завдань.	
50	Я вважаю, що письмові звіти мають бути короткими та вичерпними.	

51	Я вважаю, що раціональне, логічне мислення має перемогти.	
52	Я схильний/а обговорювати з людьми конкретні речі, а не загальні теми.	
53	Мені подобаються люди, які розглядають проблеми реалістично, а не теоретично.	
54	Під час дискусій я нетерплячий до розмов не по темі.	
55	Якщо я маю написати звіт, я переважно створюю багато чернеток, перш ніж створити фінальну версію.	
56	Я намагаюся спробувати все на практиці, щоб побачити, як це працює.	
57	Я прагну знайти відповіді, використовуючи логічний підхід.	
58	Мені подобається багато говорити.	
59	У дискусіях я почуваюся реалістом, який веде людей до мети та уникає безпредметних розмов.	
60	Я люблю обмірковувати чимало альтернатив перед прийняттям рішення.	
61	У дискусіях з людьми я часто вважаю себе найбільш неупередженим і об'єктивним.	
62	У дискусіях я швидше залишаюся в тіні, ніж беру на себе ініціативу, та не розмовляю більше за інших.	
63	Мені подобається знаходити зв'язок між поточними діями та довгостроковими цілями.	
64	Коли щось пішло не так, я готовий відмовитися від цього та спробувати щось інше.	
65	Я схильний/а відкидати «сирі», спонтанні ідеї як непрактичні.	
66	Краще добре подумати, перш ніж діяти.	
67	Загалом я слухаю більше, ніж говорю.	
68	Я схильний/а бути жорстким до людей, яким важко прийняти логічний підхід.	
69	Найчастіше я вважаю, що мета виправдовує засоби.	
70	Я не проти завдати болю людям, якщо це призводить до виконання завдання.	

71	Я вважаю, що формальність при поставленні конкретних цілей і планів задушлива.	
72	Зазвичай я один/одна із тих, хто «вдихає» життя в вечірку.	
73	Я роблю все, що доцільно, щоб виконати роботу.	
74	Методична, детальна робота мені швидко набридає.	
75	Я зацікавлений/а у дослідженні основних припущень, принципів і теорій.	
76	Мені завжди цікаво знати, що думають люди.	
77	Мені подобається, коли зустрічі проводяться за методичним принципом, з дотриманням визначеного порядку денного тощо.	
78	Я уникаю суб'єктивних або неоднозначних тем.	
79	Я насолоджуюся драмою та хвилюванням щодо кризової ситуації.	
80	Люди часто вважають мене нечутливим до їхніх почуттів.	

Опитувальник для визначення стилів навчання – підрахунок балів

Ви отримуєте один бал за кожен пункт, який ви позначили знаком «+».

Немає балів за пункти, які ви позначили знаком «-».

Позначте в списку нижче пункти, помічені знаком «+».

2	7	1	5
4	13	3	9
6	15	8	11
10	16	12	19
17	25	14	21
23	28	18	27
24	29	20	35
32	31	22	37
34	33	26	44
38	36	30	49
40	39	42	50
43	41	47	53
45	46	51	54
48	52	57	56
58	55	61	59
64	60	63	65
71	62	68	69
72	66	75	70
74	67	77	73
79	76	78	80

Стиль	Активіст	Мислитель	Теоретик	Прагматик
Разом Діагностика (Результати тесту)	= сума позитивних відповідей у кожному стовпчику таблиці вище			
Разом Самодіагностика	= самооцінка за типом у балах (найбільше 20)			

Позначте свої результати в таблиці нижче.

Активіст	Мислитель	Теоретик	Прагматик	
20	20	20	20	Надто сильно переважає
19			19	
18			18	
17	19	19	17	
16		18	16	
15		17	15	
14	18	16	14	
13				Сильно переважає
12	17	15	12	
11	16	14	11	
10	15			Помірно переважає
9	14	13	9	
8	13	12	8	
7	12	11	7	
6	11	10	6	Низька перевага
5	10	9	5	
4	9	8	4	

3	8	7	8	Надто низька перевага
2	7	6	7	
1	6	5	6	
0	5	4	5	
	4	3	4	
	3	2	3	
	2	1	2	
	1	0	1	
	0		0	

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТУ.

Конкретний досвід – «АКТИВІСТ»

Особи, котрі обирають такі форми навчання, надають перевагу безпосереднім контактам з людьми та ситуаціями. Для них звичайні відчуття є важливіші, ніж системні підходи до ситуації. Неабиякими є досвід, стосунки з іншими людьми, чутливість до почуттів і відчуттів. Такі особи не схильні до складних теоретичних роздумів, вони потребують конкретних прикладів і конкретного досвіду. Вони сприймають обмін досвідом, практичне застосування навичок, доброзичливих викладачів, персоналізоване ставлення до своєї діяльності. Не сприймають теоретичного викладення, читання, авторитетного трактування, чогось колективного (на протизагальненні індивідуальному). Рекомендовані інтерактивні методи роботи: ситуаційні вправи – кейси, рольові ігри, робота в малих групах.

Спостереження і рефлексія – «МИСЛИТЕЛЬ»

Особи, котрі налаштовані на рефлексію (роздуми) та спостереження, зазвичай є інтровертами. Надають перевагу навчанню, вислуховуючи різні думки (експертів, колег), спостерігають, формуючи власне бачення справи. Не люблять брати участь в іграх і практичних вправах, у яких інші надають оцінку їхній діяльності. Рекомендовані інтерактивні методи роботи: лекції, фільми, ситуаційні вправи, презентації, дискусії.

Витягання висновків (абстрактна концептуалізація) – «ТЕОРЕТИК»

Навчання відбувається через логічний аналіз ідеї, віднесення ситуації до теоретичної моделі або створення такої моделі. Діяльність – це систематичне планування. Такі особи не спрямовують своїх зусиль на людей, лише на речі або символи. Мають надзвичайну потребу в авторитеті та саме цього очікують від тренера. Сприймають узагальнення та побудову теорій, розмірковування, графіки, таблиці, порівняння даних, добре систематизовані та структуровані дані. Не сприймають вправ, пов'язаних із виявом емоцій і поведінки, а не думок. Рекомендовані інтерактивні методи роботи: лекції, фільми, ситуаційні вправи.

Планування подальших дій (активне експериментування) – «ПРАГМАТИК»

Навчаються, спираючись на експериментування, здійснення впливу, зміну ситуації. Цікав-

ляться практичним застосуванням. Важливими є діяльність і досягнення результатів. Такі особи зазвичай є екстравертами і не люблять довготривалої бездіяльності. Вони сприймають тренування навичок, домашні завдання, обговорення в малих групах, розв'язування практичних проблем. Не сприймають лекцій і теоретичних розмірковувань. Рекомендовані інтерактивні методи роботи: робота в малих групах, робота над проектами, ситуаційні вправи.

Додаток №2

ВІЗУАЛ, АУДІАЛ ЧИ КІНЕСТЕТ. ХТО Я?

Самостійне визначення свого стилю навчання

Помітьте відповідь, що найбільше відповідає тому, як ви зазвичай себе поводите.

1. Коли я працюю з новим обладнанням, я:

- 1) спершу вивчаю інструкцію;
- 2) слухаю пояснення від тих, хто використовував обладнання раніше;
- 3) починаю використовувати обладнання і дивлюся, як воно працює.

2. Коли я маю визначити напрямок під час подорожі, зазвичай я:

- 1) вивчаю карту;
- 2) запитую в когось, як пройти;
- 3) керуюся своїми відчуттями і, можливо, компасом.

3. Коли я готую нову страву, я люблю:

- 1) дотримуватися написаного рецепта;
- 2) звертатися за порадами до друга/подруги;
- 3) дотримуватися своїх інстинктів, коштую на смак.

4. Коли я навчаю когось чогось нового, я схильний/схильна:

- 1) писати інструкції;
- 2) давати вербальні пояснення;
- 3) спершу демонструвати, а потім давати можливість спробувати самим.

5. Я схильна/схильний говорити:

- 1) дивіться, як я це роблю;
- 2) слухайте мої пояснення;
- 3) виконуйте.

6. Коли я маю вільний час, більше за все я люблю:

- 1) ходити по музеях і галереях;
- 2) слухати музику та спілкуватися з друзями;
- 3) займатися спортом чи робити щось руками.

7. Коли я ходжу по магазинах у пошуках одягу, я:

- 1) уявляю, чи буде він мені пасувати;

- 2) обговорюю одяг з працівниками магазинів;
- 3) приміряю його.

8. Коли я обираю, де провести вихідні, я:

- 1) вивчаю брошури, сайти про відповідні локації;
- 2) прислуховуюся до рекомендацій друзів;
- 3) уявляю, як це буде побувати там.

9. Якби я купував/купувала новий автомобіль, я:

- 1) читала/ читав би огляди;
- 2) обговорювала/обговорював би з друзями свої очікування щодо авто;
- 3) взяв/взяла б багато тест-драйвів.

10. Коли я опановую нові навички, найбільш комфортно я почуваюся коли:

- 1) дивлюся, як це робить той, хто мене навчає;
- 2) обговорюю з тим, хто мене вчить, ті навички, набуття яких очікується від мене;
- 3) намагаюся якнайшвидше їх застосувати на практиці.

11. Коли я обираю блюдо з меню, я:

- 1) уявляю собі, який воно буде мати вигляд;
- 2) прошу офіціанта розказати мені, з чого воно зроблене та як;
- 3) уявляю собі, яким воно буде на смак.

12. Коли я перебуваю на концерті з живою музикою, я:

- 1) роздивляюся музикантів і людей навколо;
- 2) слухаю слова та біти;
- 3) рухаюся в такт з музикою.

13. Коли я концентруюся, я часто:

- 1) фокусуюся на словах і картинках навколо себе;
- 2) обговорюю проблеми та можливі вирішення їх в своїх думках;
- 3) багато рухаюся, кручу в руках олівець тощо.

14. Мій перший спогад про таке:

- 1) я щось роздивляюся;
- 2) зі мною хтось розмовляє;
- 3) я щось роблю.

15. Коли я нервуюся, я:

- 1) візуалізую найгірші сценарії;

- 2) проговорюю в своїй голові те, що мене найбільше турбує;
- 3) не можу всидіти на місці.

16. Я відчуваю, що найбільше мене поєднує з людиною те:

- 1) як вона виглядає;
- 2) як вона зі мною розмовляє;
- 3) як я почуваюся поряд із нею.

17. Коли я щось пояснюю, я:

- 1) показую, що я маю на увазі;
- 2) пояснюю доти, допоки слухачі не зрозуміють;
- 3) заохочую слухачів спробувати самим і обговорюю, як їм це вдалося, після того, як спробували.

18. Я дуже люблю:

- 1) дивитися фільм, роздивлятися фото, дивитися на людей;
- 2) слухати музику, розмовляти з друзями;
- 3) брати участь у спортивних змаганнях, їсти смачну їжу, пити смачне вино.

19. Більшість мого вільного часу я провожу:

- 1) дивлячись ТВ, фільм, читаючи;
- 2) спілкуючись з друзями;
- 3) виконуючи фізичні вправи чи роблячи щось руками.

20. Коли мені необхідно вперше зустрітися з людиною, зазвичай я:

- 1) призначаю очну зустріч;
- 2) розмовляю телефоном;
- 3) намагаюся поєднати зустріч з чимось ще, наприклад, піти на якийсь захід, або поїсти разом.

21. Насамперед я зауважую, як люди:

- 1) виглядають, одягнені;
- 2) говорять;
- 3) стоять і рухаються.

22. Якщо я злюсь, я:

- 1) прокручую в голові те, що вивело мене з рівноваги;
- 2) підвищую голос і говорю людям про свої відчуття;
- 3) грюкаю дверима, фізично демонструю свою лють.

23. Для мене найлегше запам'ятати:

- 1) обличчя;
- 2) імена;
- 3) те, що я зробив/зробила сама.

24. Я визначаю, що хтось мені бреше, бо:

- 1) він/вона уникає зорового контакту зі мною;
- 2) його/її голос змінюється;
- 3) він/вона дивно рухається.

25. Коли я зустрічаю старого друга, я:

- 1) кажу: «Як добре тебе знов зустріти!»;
- 2) кажу: «Як добре знов тебе почути!»;
- 3) Спершу обіймаю або тисну руку.

26. Краще за все я запам'ятовую, якщо:

- 1) пишу нотатки;
- 2) проговорюю вголос або про себе те, що варто запам'ятати;
- 3) уявляю, як я це роблю, або як безпосередньо це роблю.

27. Ви схильні казати:

- 1) бачу до чого ти ведеш;
- 2) я чую, що ти кажеш;
- 3) я знаю, як ти себе відчуваєш.

Типологія стилів навчання

Підрахуйте, скільки разів ви обрали:

1) = _____ 2) = _____ 3) = _____

Переважає «1» – ви найкраще навчаєтеся через візуальне сприйняття.

Переважає «2» – ви найкраще навчаєтеся через аудіальне сприйняття.

Переважає «3» – ви найкраще навчаєтеся через кінестетичне сприйняття.

У деяких людей може не бути чітко вираженого одного навчального стилю.

Додаток №3

Таблиця порівняння переваг і недоліків методів навчання дорослих¹⁶³

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИ			
<p>Лекція</p> <p>Міні-лекція (коротка лекція).</p> <p>Лекція-форум (із запитаннями на картках або з часом, відведеним на запитання/відповіді).</p>	<p>Надає велику кількість інформації; займає мало часу;</p> <p>ефективна лекція-форум дає змогу дослідити предмет більш докладно.</p>	<p>Аудиторія є переважно пасивною.</p>	<p>Тренер має бути цікавим спікером, здатним самостійно обмежувати себе та дотримуватися часових меж, бути здатним чітко відповідати на запитання.</p>
<p>Панельна дискусія (публічне обговорення фахівцями).</p> <p>Обговорення-форум.</p> <p>Розширена панельна дискусія (вільне крісло – будь-яка особа може приєднатися до панелі, якщо бажає висловити свою думку).</p>	<p>Додає різні точки зору на предмет.</p>	<p>Аудиторія є переважно пасивною, за винятком розширеної панельної дискусії; розширена панельна дискусія не є практичним методом роботи з групами, в складі яких понад 20 осіб.</p>	<p>Тренер має висловити чіткий набір базових правил і мати спеціальні навички для забезпечення їхнього дотримання.</p>
<p>Дебати.</p>	<p>Пропонує різні точки зору;</p> <p>стимулює мислення</p>	<p>Аудиторія є переважно пасивною.</p>	<p>Аналогічно методу панельної дискусії (публічного обговорення групою фахівців).</p>

163 Джерело: Міжнародний центр навчання і освіти з питань ВІЛ (International Training and Education Center on HIV (I-TECH)). URL: <http://www.go2itech.org/HTML/TT06/toolkit/delivery/print/TrngMethods/InstructionalMethods.doc>

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
<p>Презентація.</p> <p>Презентація з активними слухачами (учасникам до презентації дають завдання слухати; потім вони ставлять запитання спікеру).</p> <p>Презентація з подальшим обговоренням (невелика група слухає запитання і проводить публічне обговорення після презентації).</p>	<p>Дає змогу підтримувати інтерес учасників і забезпечує їхню участь у обговоренні.</p> <p>Можуть бути виявлені і розподілені ресурси.</p> <p>За процесом навчання можна легко спостерігати.</p> <p>Багато інформації; займає мало часу.</p> <p>Виявляє нові точки зору.</p> <p>Більш організованим є формат роботи «запитання-відповіді». Учасники можуть висловлюватися під час подальшого обговорення.</p>	<p>Ідеї, які пропонуються до вивчення, можуть збивати з пантелику або залишитися незрозумілими.</p> <p>Деякі учасники можуть домінувати в ході дискусії.</p> <p>Складніше контролювати час.</p> <p>Аудиторія переважно пасивна.</p> <p>Подальше публічне обговорення може не віддзеркалювати погляди всіх членів групи.</p>	<p>Тренер усно надає нову інформацію групі.</p> <p>Тренер повинен структурувати завдання, які передбачають слухання, а також поставити чітку мету.</p> <p>Важливо обрати представників групи, котрі зможуть відповідно відтворити думку групи.</p>
<p>Фільм.</p> <p>Підготовлений відеозапис.</p> <p>Слайди.</p> <p>Освітнє телебачення.</p>	<p>Добре доносить концепції до слухачів, вносить елемент розваг.</p> <p>Відео дає змогу тримати увагу.</p> <p>Гнучкий початок і завершення дискусії.</p>	<p>Аудиторія є переважно пасивною.</p> <p>Можливі проблеми з обладнанням.</p>	<p>Не підходять для початку сесії. Завжди робить вступ перед початком і підсумок після фільму. Наприклад, «Подивіться на ____, ____ і ____».</p> <p>Важливо мати з собою адаптери, перехідники, колонки та встановити і протестувати обладнання до початку сесії.</p>

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
<p>Групова дискусія. Невеликі дискусійні групи.</p>	<p>Учасники лишаються зацікавленими і залученими до процесу.</p> <p>Можуть бути виявлені та розподілені ресурси.</p> <p>За навчанням можна легко спостерігати.</p> <p>Учасники активні.</p> <p>Дає можливість почути думки інших.</p> <p>Мовчазні люди мають змогу висловити свої точки зору та ідеї.</p>	<p>Питання, що вивчаються, можуть залишитися незрозумілими.</p> <p>Деякі учасники можуть домінувати в ході дискусії.</p> <p>Контролювати час складніше.</p> <p>Недосвідчений фасилітатор може виявитися нездатним використати формат з метою оцінки цілей.</p>	<p>Тренер ділить велику групу на групи з 4–6 осіб, які є найбільш ефективними.</p> <p>Невелика група має план, визначений для обговорення теми або вирішення проблеми.</p> <p>Тренер повинен бути в змозі дати чіткі інструкції і стежити, щоб дискусія точилася довкола заданої теми. Важливо вчасно вирішити, коли припинити дискусію.</p>
<p>Мозковий штурм.</p>	<p>Можна залучити всіх учасників до збирання інформації.</p> <p>Дає змогу швидко генерувати ідеї.</p> <p>Добре для розв'язання проблем; швидка зміна темпу; наповнює та заряджає енергією; дає можливість усім брати участь у обговоренні; обґрунтовує ідеї групи.</p>	<p>Проблеми та питання повинні бути чітко диференційовані.</p> <p>Контролювати час складніше.</p> <p>Слід мати чіткі запитання для запуску мозкового штурму та оцінки/дискусії після нього; цей метод використовують частіше, ніж було би потрібно; вимагає уважної роботи фасилітатора/тренера.</p>	<p>Метод для генерування ідей і креативного групового мислення; всі учасники формулюють ідеї швидко у відповідь на запитання. Потім група розбиває список ідей, що були висловлені, на категорії для подальшого обговорення.</p> <p>Не оцінюйте, не критикуйте, не вилучайте і не обговорюйте ідеї, доки всі вони не будуть записані; фіксуйте їх словами автора ідеї.</p>

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
Читання (про себе або вголос). Читання з дискусією або презентацією.	<p>Заощаджує час (учасники можуть читати швидше, ніж тренер – говорити).</p> <p>Матеріал можна зберегти для подальшого використання.</p> <p>Забезпечує узгодженість інформації.</p> <p>Гарантує залучення, активність.</p> <p>Дає шанс поглибленого розуміння та різних поглядів на питання.</p>	<p>Може бути нудно, якщо використовується надто довго без перерви.</p> <p>Учасники читають з різною швидкістю.</p> <p>Важко виміряти, як добре люди навчаються.</p> <p>Тренеру, можливо, доведеться зробити резюме після презентацій.</p>	<p>Письмовий матеріал використовується для надання нової інформації учасникам.</p> <p>Потрібні навички обирати відповідний матеріал.</p>

МЕТОДИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НАСТАНОВАМИ

Рольова гра. Міні-рольова гра. Гра у селфі-фільм.	(Див. біхевіористичні методи).	(Див. біхевіористичні методи).	(Див. біхевіористичні методи).
Ескізний метод. Портрети (автопортрети або портрети інших).	Змушує замислюватися; добрий метод для того, щоб зробити думки та погляди більш конкретними; вид діяльності для «розминки».	Вимагає від учасників, щоб вони самостійно скеровували себе в потрібному напрямку.	Необхідно Варто пов'язати метод з відповідними навчальними цілями.
Симуляційні ігри.	(Див. біхевіористичні методи).	(Див. біхевіористичні методи).	(Див. біхевіористичні методи).
Групи для виконання завдань.	Постійна взаємодія дає можливість більш мовчазним людям висловити свою думку; дає змогу учасникам переконатися у вірності своїх дій.	Забирає багато часу; вимагає великого ступеня самостійності учасників і зрілості групи.	Формуйте невеликі групи та різноманітні за своїм складом, забезпечуйте стійку взаємодію між учасниками та ставте зрозумілу мету.

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
Пантоміма.	Допомагає залучити всіх учасників, активний вид діяльності, добре підходить для розминки.	Слід забезпечити готовність і довіру групи.	Необхідно спрямовувати цей вид діяльності в потрібному напрямку та чітко визначати ціль.

БІХЕВІОРИСТИЧНІ МЕТОДИ

Рольова гра. Міні-рольова гра.	<p>Допомагає утримувати увагу аудиторії.</p> <p>Дає можливість учасникам практикувати нові навички в контрольованому середовищі.</p> <p>Учасники активно залучені до діяльності.</p> <p>Спостерігачі можуть впливати на ставлення та поведінку.</p>	<p>Потрібен час на підготовку.</p> <p>Може бути важко адаптувати до всіх ситуацій.</p> <p>Необхідна достатня кількість часу для завершення вправи та зворотного зв'язку.</p> <p>Вимагає від групи зрілості та готовності; вимагає від тренера відмінних навичок фасилітації.</p>	<p>Учасники розігрують ситуації вирішення проблем, аналогічні тим, з якими вони будуть мати справу на своєму робочому місці.</p> <p>Тренер має володіти навичками та розуміти ситуацію.</p> <p>Тренер має зацікавити та переконати учасників виконувати їхні ролі, створити атмосферу довіри.</p> <p>Тренер має сприяти груповому процесу та підсумовувати. Використовуйте цей метод у згуртованих групах.</p>
Симуляційні ігри.	Активне залучення всіх учасників; дає можливість відпрацьовувати навички розв'язання проблем і прийняття рішень; конкурентний вид діяльності.	Конкурентний вид діяльності; для нього потрібна гра і, можливо, консультант, котрий буде допомагати у фасилітації; забирає багато часу.	Гра вимагає часу на підготовку ведучого, щоб він міг вивчити правила та інструкції.

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
Запис відео і програвання.	Дуже практичний інструмент навчання; учасник залучений до оцінки власної роботи.	Критерії мають бути чіткими; зворотний зв'язок і оцінка на підставі конкретної поведінки; вимагає наявності обладнання.	Тренер має чітко визначити мету та критерії оцінки якості роботи.
<p>Кейси (дослідження ситуації з практики).</p> <p>Міні-кейси (міні-дослідження ситуації з практики).</p> <p>Проблемні ситуації для аналізу в маленьких групах.</p> <p>«Критичний інцидент» (невелика частина проблемної ситуації із зазначенням найбільш критичного або драматичного моменту).</p>	<p>Вимагає активної участі учасників.</p> <p>Може допомогти змоделювати роботу, яку студенти будуть виконувати після тренінгу.</p> <p>За навчанням можна спостерігати.</p> <p>Можливість застосувати нові знання на практиці; вимагає вміння оцінювати; гарний інструмент для оцінки; учасники активні; можливість практикувати навички.</p>	<p>Інформація повинна бути чіткою та актуальною.</p> <p>Варто відвести достатню кількість часу, щоб учасники були в змозі завершити завдання.</p> <p>Учасники можуть надто зацікавитися змістом кейса.</p> <p>Кейс повинен мати стосунок до потреб учнів і повсякденних турбот.</p>	<p>Учасникам надається інформація щодо ситуації; їх спрямовують до того, щоб вони прийняли рішення або розв'язали проблему, пов'язану з цією ситуацією.</p> <p>Тренер має володіти знаннями та навичками для «розв'язання» проблеми; можливо, тренеру буде потрібно розробити власні дослідження; порівняйте підходи кількох груп і відзначте найкраще рішення.</p>
«У кошику» («In-basket») (вид кейса – «Листи, службові записки», що надаються учасникам для відповіді).	Допомагає учасникам прояснити та кристалізувати думки, погляди, цінності; можливість застосувати знання до реальної ситуації.	Повинно мати стосунок до життя учасників	Тренер повинен мати уявлення про повсякденні потреби учасників; необхідна здатність до критичного аналізу відповідей.

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
<p>Демонстрація.</p> <p>Демонстрація з практичними вправами (виконують учасники).</p>	<p>Допомагає осмислити та запам'ятувати матеріал.</p> <p>Стимулює інтерес учасників.</p> <p>Може дати учасникам приклад для наслідування.</p> <p>Дає можливість додатково змодельовувати бажану поведінку/навичку; може бути активним видом діяльності; гарний метод для засвоєння простих навичок.</p>	<p>Для учасників важлива актуальність і точність.</p> <p>Письмові приклади можуть потребувати тривалого часу на підготовку.</p> <p>Для всіх учасників може бути складно бачити демонстрацію, яку проводить тренер.</p> <p>Метод є більш ефективним, якщо учасники активні; зворотний зв'язок має відбуватися відразу після вправи.</p>	<p>Учасникам показують, якими мають бути правильні кроки, що необхідні для виконання завдання, або ж їм демонструють приклад вдало виконаного завдання.</p> <p>Вимагає вміння моделювати бажану поведінку. Розбийте процедуру на прості кроки. Важливо забезпечити зворотний зв'язок.</p>
<p>Лабораторія практичних навичок (невеликі групи учасників відпрацьовують навички разом).</p>	<p>Різні точки зору та зворотний зв'язок; усі учасники активні; гарний метод для напрацювання конкретних навичок.</p>	<p>Група повинна мати достатньо знань або ж наполягайте на тому, щоб її члени тренували один одного.</p>	<p>Виступає як ресурс для груп</p>

Метод	Переваги	Можливі виклики (недоліки)	Коментарі
-------	----------	----------------------------	-----------

МЕТОДИ ПЛАНУВАННЯ

<p>Групова дискусія з прийняттям рішення стосовно нової дії.</p> <p>Індивідуальна чи групова планувальна сесія зі звітом.</p>	<p>Виступає підтвердженням зрілості та розуміння потреб членів групи; члени групи мають найкраще уявлення про свої проблеми та потреби на робочому місці; група залишає сесію з практичними, конструктивними спільними цілями; групи отримують ідеї одна від одної.</p>	<p>Вимагає зрілості від групи, здатності самостійно скеровувати свою роботу та концентруватися на завданні; забирає багато часу.</p>	<p>Після того, як лідер дав вказівки групі, він слугує ресурсом, до якого можна звертатися.</p>
---	---	--	---

Додаток №4

ПРАВИЛА РОБОТИ В ZOOM¹⁶⁴.

Мета: ознайомити всіх учасників з функціями онлайн-платформи Zoom і попрактикувати їхнє використання.

Модератор зазначає, що на початку тренінгу слід ознайомитися з правилами роботи в онлайн-середовищі та розібратися з функціями онлайн-платформи.

Модератор робить огляд загальних функцій для ефективного спілкування протягом заходу; пояснює правила роботи в онлайн-середовищі; зауважує, що на екрані учасники бачать тренерів й інших учасників тренінгу.

Модератор має попросити учасників тримати відео ввімкненим, бо спільне долучення завжди покращує атмосферу, а отже, і результат. Мікрофон же варто тримати вимкненим, допоки тренер не надасть слово для запитання, коментаря, репліки.

Примітка для модератора (фасилітатора, тренера): зверніть увагу, що в меню «Учасники» організатор/со-організатор має також можливість увімкнути або вимкнути звук у будь-якого учасника або ж у всієї аудиторії загалом. Користуйтеся цією функцією в разі, якщо хтось з учасників забув вимкнути мікрофон і заважає перебігу навчання.

Модератор ознайомлює учасників із функцією «Чат».

Пояснює, що за допомоги чату можна поставити запитання тренерам, відповіді на які тренери будуть надавати по завершенню кожної сесії, також у чат тренери будуть надавати посилання для аудиторії.

Примітка для модератора (фасилітатора, тренера): за допомоги чату ви можете: написати всім у загальний чат або написати особисте повідомлення будь-кому зі списку. Не використовуйте чат для переписки з іншим тренером, з цією метою краще використовувати особисті месенджери, однак якщо колега сконцентрував свою увагу виключно на Zoom, звернути його/її увагу в чаті програми може бути доречно, але лише через опцію особистих повідомлень.

Модератор має зорієнтувати учасників щодо функції «**Реакції**» та пояснити, що таким чином учасники можуть висловлювати подяку за цікаву інформацію, отриману від тренерів, фасилітатора або учасників. Модератор має також пояснити функцію «**Підняти руку**». Тренер спершу пропонує всім учасникам поставити будь-яку реакцію на знак того, що вони підтримують один одного ув навчанні. Потім - підняти/опустити руку.

164 Розроблено Центром управління навчанням учасників виборчих процесів при ЦВК.

Додаток №5

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

1. Виборчий кодекс України

1.1. Синхронізувати положення ст. 51 ВК України та ст. 212-15 КУпАП, оскільки остання визначає відповідальність за порушення встановленого законом порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, водночас ВК України не містить жодного порядку надання матеріальної підтримки для здійснення передвиборної агітації, однак передбачає вимогу щодо того, що передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів (ч. 4 ст. 51 ВК України).

1.2. Уточнити положення ч. 4 ст. 152 ВК України щодо можливих способів здійснення внесків фізичними та юридичними особами на рахунок виборчого фонду, зокрема стосовно можливості надання готівкових коштів через банки з їхнім подальшим перерахуванням на рахунок виборчого фонду, а також закріпити аналогічне положення в ст. 96 та 215 ВК України.

1.3. Уніфікувати підходи до статей, у яких визначені максимальні розміри виборчих фондів на загальнодержавних виборах (наприклад, закріпити відповідні положення в статтях, що визначають порядки формування виборчих фондів – ст. 96 та 152). Такі зміни обґрунтовані тим, що обмеження щодо розміру виборчого фонду кандидата на пост Президента України закріплено в абз. 3 ч. 1 ст. 96 («Порядок формування виборчого фонду та використання його коштів»). Обмеження щодо розміру власного виборчого фонду кандидата в депутати закріплено в абз. 5 ч. 1 ст. 150 («Загальні засади утворення та функціонування виборчого фонду партії, власного виборчого фонду кандидата у депутати. Контроль виборчих фондів»). Обмеження щодо розміру виборчого фонду партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, закріплено в абз. 2 ч. 1 ст. 151 («Розпорядники рахунків виборчих фондів»). Такі відмінності ускладнюють пошук інформації у Виборчому кодексі та можуть ускладнювати правозастосування.

1.4. Визначити строки виконання обов'язків повернення коштів, передбачені в ч. 7 ст. 96, ч. 7 ст. 152, ч. 7, 8 ст. 215 ВК України. Наприклад, визначити їх аналогічно до того, як це зроблено в ч. 8 ст. 96, ч. 8 ст. 152 ВК України. Відсутність строків виконання таких обов'язків створює труднощі встановлення моменту вчинення правопорушення у формі порушення встановленого законом порядку отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації. Це також ускладнює обрахування строків, передбачених ч. 4 ст. 38 КУпАП, а саме – визначення дня вчинення правопорушення.

1.5. Закріпити в законодавстві уніфіковану термінологію щодо позначення джерел формування виборчих фондів, які передбачені в ст. 96, 152, 215 ВК України. Її відсутність ускладнює розуміння природи джерел і порядку формування виборчих фондів. Для прикладу, в контексті ч. 7 ст. 152 ВК України не зрозуміло, чи може ця норма стосуватися випадків перевищення загального обсягу коштів кандидата, який передбачений абз. 4 ч. 1 ст. 152 ВК України. Окрім того, на позначення коштів кандидата використовуються словосполучення «внески кандидата» (абз. 1 ч. 1 ст. 215 ВК України) та «власні кошти кандидата» (абз. 4 ч. 1 ст. 215 ВК України).

2. Закон України «Про політичні партії в Україні»

2.1. Удосконалити поняття «внесок на підтримку політичної партії», зазначене в ст. 14 Закону. Варто до цього поняття долучити внески, здійснені до виборчого фонду політичної партії, організації партії, кандидата, висунутого такою партією (організацією партії) на різних типах виборів. Також конкретизувати поняття внеску через суб'єктів отримання внеску, зокрема через внески пов'язаній особі політичної партії чи організації партії. На сьогодні певна частина партійних фінансів не відображається в Звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, не підлягає обліку та державному контролю, що не сприяє прозорості фінансування партій і виборчих кампаній.

2.2. Удосконалити порядок повернення незаконних внесків на підтримку політичних партій, зазначений у ст. 15 Закону, передбачивши обов'язок для політичної партії (організації партії) повертати внески від осіб, що не мають права надавати такі внески відповідно до Закону, а також визначити чіткі строки повернення цих внесків. Такі зміни обґрунтовані відсутністю правового регулювання повернення незаконних внесків від осіб, що не мають права надавати такі внески відповідно до Закону. Також привести у відповідність до КК України та КУпАП положення ч. 2 ст. 15 Закону, яким передбачено, що партії та їхні уповноважені особи не несуть юридичної відповідальності за порушення вимог, передбачених частиною першою цієї статті.

2.3. Закріпити в ст. 14 Закону чітку прив'язку граничного розміру внеску на підтримку політичної партії до загального сукупного доходу фізичної або юридичної особи, котра його надає. Чинне правове регулювання не передбачає чіткої прив'язки ліміту внеску до доходу донора та належного механізму притягнення до відповідальності за надання фізичними та юридичними особами партіям не власних коштів (удаване донорство), що створює ризики для зловживання.

2.4. Закріпити в ст. 17 Закону, що в Звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру оприлюдненню підлягають прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання фізичної особи (місто, селище, село без зазначення адреси проживання). На сьогодні ч. 19 ст. 17 чинного Закону передбачає оприлюднення інформації щодо фізичної особи в звітах партій у контексті: прізвище, ім'я, по батькові та назва області, де проживає ця особа. Такий підхід до оприлюднення даних не сприяє прозорості та підзвітності партій, а також ускладнює процес громадського контролю за фінансуванням політичних партій.

2.5. З огляду на те, що судова практика щодо визначення суб'єкта адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-21 КУпАП, є неоднозначною і суди використовують різні підходи, вбачаємо за доцільне визначити в Законі України «Про політичні партії в Україні» як суб'єкта адміністративного правопорушення керівника та/або особу, уповноважену в передбаченому порядку на подання звіту. Зокрема, пропонуємо викласти ч. 9 ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» в такій редакції: «Керівник або інша уповноважена в передбаченому порядку на подання звіту особа від імені політичної партії щоквартально, не пізніше ніж на сороковий день після закінчення звітного кварталу, зобов'язана подати до Національного агентства з питань запобігання корупції звіт про майно,

доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які в передбаченому порядку набули статусу юридичної особи) шляхом його заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції». У Законі України «Про політичні партії в Україні» слід також визначити обов'язок і строки передачі відповідної інформації до Звіту партії керівником та/або уповноваженою особою місцевої організації партії, а також визначити в ст. 212-21 КУпАП окремий склад адміністративного правопорушення за неповне подання, неподання та подання зазначеної інформації з порушенням строків.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення

3.1. Визначити в ст. 22 поняття малозначності вчиненого правопорушення, визначити критерії його застосування та ознаки малозначного правопорушення, оскільки судді на власний розсуд вирішують у кожному конкретному випадку, чи є вчинене діяння малозначним (для правопорушень з формальним складом, до яких належать ст. 212-15, 212-21 КУпАП, відсутність завданої шкоди не є підставою для визнання правопорушення малозначним).

3.2. Закріпити одну з двох позицій щодо встановлення вини при застосуванні ст. 38 КУпАП:

- застосування ст. 38 виключає лише можливість накладення стягнення (застосування визначеної у конкретній нормі права щодо певного складу правопорушення санкції). Отже в разі її застосування слід встановлювати вину особи, а провадження має бути розпочате й не підлягає закриттю;
- ст. 38 визначає строки притягнення до адміністративної відповідальності, в разі їх спливу особа вважається такою, що не вчиняла адміністративного правопорушення, провадження не може бути розпочате або підлягає закриттю.

Причиною є відсутність єдності судової практики, що призвело до застосування різних підходів – одні суди встановлюють вину особи при застосуванні ст. 38, а інші – ні. Це питання було предметом узагальненого науково-консультативного висновку Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України «Щодо встановлення вини особи під час закриття провадження про адміністративні правопорушення у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності» від 7 листопада 2017 року. Із згаданим вище висновком не погодився в своїй окремій думці член Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України Гетманцев Д.О.

3.3. Уточнити форму вини, за якої наявний склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП (Порушення встановленого законом порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії як умисно, так і з необережності тягнуть за собою ...). Диспозиція ст. 212-15 КУпАП не вказує прямо на форму вини. З огляду на це окремі суди вважали, що притягнення особи до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-15 КУпАП, можливе лише за наявності в особи вини у формі умислу, а вчинення правопорушення з необережності свідчить про відсутність суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення та, відповідно, від-

сутність у діях особи складу правопорушення. Усе це призводить до неоднозначної судової практики.

3.4. Ст. 276 КУпАП доповнити спеціальною нормою щодо місця вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 212-15 КУпАП та ст. 212-21 КУпАП. Судова практика демонструє різні підходи для визначення місця вчинення правопорушення, передбаченого ст. 212-15 та 212-21 КУпАП, зокрема, в судовій практиці наявні приклади визначення місцем вчинення правопорушення місце реєстрації політичної партії, на користь якої здійснено внесок, місце розташування відділення банку, через яке здійснювався переказ коштів або до якого було надіслано платіжне доручення, місце розташування органу (НАЗК, ЦВК, ОВК, ТВК), уповноваженого приймати такі звіти, або місце проживання/реєстрації особи, яка зобов'язана подавати фінансову звітність.

3.5. Передбачити положення щодо направлення судом матеріалів справи за підсудністю до іншого суду в разі отримання матеріалів справи з порушенням правил територіальної підсудності. В КУпАП питання дій суду в разі отримання справ, не підсудних такому суду, чітко не врегульовані. Зважаючи на це одні суди постановляли направити матеріали на доопрацювання до НАЗК, а інші – направляли для розгляду безпосередньо до належного суду. З метою ефективного та швидкого розгляду справ, які були подані з порушенням правил територіальної підсудності, вбачається за доцільне направляти матеріали справи за належністю безпосередньо до належного суду, а не на доопрацювання до НАЗК.

3.6. Виключити ст. 212-15 КУпАП із переліку статей, передбачених у ч. 2 ст. 277 КУпАП (положення, відповідно до якого справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 212-15, повинні розглядатися протягом трьох днів). Наразі для справ про адміністративні правопорушення за ст. 212-15 КУпАП передбачений триденний строк розгляду. Суди переважно не дотримуються цього строку, оскільки він є недостатнім для ефективного розгляду справ цієї категорії.

4. Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси

4.1. Переглянути та конкретизувати критерії розмежування складів правопорушень, передбачених ст. 159-1 КК України та ст. 212-15 і 212-21 КУпАП.

4.2. Змінити структуру ст. 159-1 КК України з метою конкретизації окремих складів правопорушень в її частинах для забезпечення їхньої правової визначеності.

4.3. Розглянути можливість декриміналізації і посилення санкцій (з огляду на суспільну небезпеку) за окремі склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. 159-1 КК України.

4.4. Розглянути можливість змінити підслідність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 159-1 КК України, наприклад, передати право здійснення досудового розслідування від слідчих органів Національної поліції до детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Навчально-практичний посібник
за ред. Цуркана Михайла Івановича

**Розгляд судами справ щодо порушень правил фінансування
політичних партій та виборчих кампаній:
навчально-практичний посібник для суддів**

Дизайн посібника – Студія інформаційного дизайну Remarker, Україна
Підписано до друку – 15 лютого 2022 року

Формат 60x84/8. Умов. друк. арк. 18,5

Папір офсетний. Друк офсетний.

Наклад 800 прим.

Видавець – ТОВ "Видавничий будинок "Аванпост-Прим"

Адреса: 03035, м. Київ, вул. Сурикова, буд. 3 корп 3.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №5152 від 19.07.2016 р.

Віддруковано в друкарні ТОВ АК-ГРУП, Україна

Адреса: 01004, м. Київ, вул. Пушкінська 45/2

